STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04810

ID UN MENSH

Chaim Zhitlowsky

*Permanent preservation of this book was made possible
by Louis Rudolph
in memory of
William & Bessie Rudolph*

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

Sarah Kaplan

איד און מענש

צוויי פאָרלעזונגען

פון

דר. ח. זשיטלאָווסקי

קאָמיטעע פאַר דער אַרויסגאַבע פון
דר. ח. זשיטלאָווסקי'ס שריפטען
ה. מינדלין, טרעזש.
H. MINDLIN, 122 BOWERY, NEW YORK.
New York 1915.

Copyright 1912
by
DR. CH. ZHITLOWSKY

All rights reserved

צוויי פאָרלעזונגען וועגן איד און מענש

ערשטע פאָרלעזונג

חברים און פריינד!

אַן ערך מיט אַ דריי־פערטעל יאָהרהונדערט צוריק, ווען ביי די רוסישע און גאַליצישע אידען איז אויסגעוואַקסען די השכלה־בעוועגונג, דאָס שטרעבען צו בילדונג און אייראָפּעאישע קולטור, איז ביי דאָס רוב משכילים אויסגעאַרבייט געוואָרען אַ פאָרמעל, ווי אַזוי צו פערענטפערען די פראַגע וועגען איד און מענש. די פאָרמעל האָט געהייסען: „היה אָדם בצאתך וישראל באהליך", „זיי אַ מענש, מיט מענשען גלייך, אין גאַס, און בלייב אַ איד ביי זיך אין דער היים".

שוין פון דער פאָרמעל האָט מען געקאָנט זעהן, אַז צווישען איד און מענש איז ביי דעם משכיל געווען אַ שאַרפער סכסוך. „איד" און „מענש" האָבען ניט געקאָנט הויזען איינער מיט דעם אַנדערן און מען האָט זיי געמוזט פאַנאַנדערפיהרען אין בעזונדערע ערטער, כדי איינער זאָל דעם אַנדערן ניט איבערבייסען דעם גאָרגעל. און אויך דאָס איז געלעגען איינגעוויקעלט, ווען אַפילו ניט קלאָר ארויס־געזאָגט, אין דער משכילים'שער פאָרמעל, אַז „איד" איז בשום אופן ניט אַזאַ מיוחס, ווי „מענש". מיט „מענש" מעגט איהר פראַנק און פריי שטאָלצירען אין דער אָפענער גאַס; מיט „איד" דאַרפט איהר זיך שטיקען אין דער פערבאָרגענער היים. על כל פנים, האָ־בען די משכילים געוואָלט מאַכען אַ פשרה צווישען צוויי פיינדליכע פרינציפּען, איינשטילען אַ „ויתרוצצו" אין דער נשמה פון יעדען געבילדעטען אידען.

עס איז אָבער זעהר לייכט צו פערשטעהן, אַז די משכילים'שע פשרה איז געווען ניט גאָר פון די געראָטענע. איהר קאָנט דעם מענשענס נשמה ניט פאַנאַנדעררייסען אויף צווייען, און איין האַלבע

לאָזען שפּאַצירען אין גאַס, די אַנדערע העלפּט אָבער צווינגען זיצען אין דער היים. ממה נפשך! איז „איד" אַ בעסערע זאַך, איידער „מענש", — איז דער אַלטער יהודה הלוי געווען גערעכט, אַז איד־זיין איז די העכסטע מדרגה פון מענש־זיין; אָדער נאָך מעהר: האָבען אונזערע חסידישע פּאַטערס און זיידעס געטראָפען דעם אמת, ווען זיי האָבען געמיינט, אַז איד־זיין איז אַ הייליגע זאַך, — איז יעמאָלט אונזער חוב צו זיין אַ איד ניט נאָר אין דער היים, נאָר אומעטום, אין דער גאַנצער וועלט. און ווען אפילו דער „איד־זיין" זאָל אונז ברענגען די ערגסטע צרות און רדיפות, טאָרען מיר איהם יעמאָלט פון קיינעם ניט בעהאַלטען, מוזען מיר אויסשטעהן אַלץ, וואָס עס זאָל ניט אויספאַלען צוליעב איהם אויף אונזער גורל. קיין קרבן טאָר ניט זיין שווער פאַר אַ זאַך, וואָס דאַרף אַוועקגע־שטעלט ווערען — נאָר אַ קלייניגקייט! — העכער, איידער דער מענש. און צוריק: איז „מענש" מעהר מיוחס, איידער „איד", האָבען מיר איינמאָל איינגעזעהן, אַז זיין אַ איד איז ניט נאָר ניט קיין הייליגקייט, נאָר עס הייסט גאָר — אַראָבפאַלען אויף אַ ניעדער־ריגערער שטופע, איידער „מענש", איז יעמאָלט געווים וויעדער אונזער חוב, אין גאַנצען אויסצוראַמען מיט דעם „איד", וואו מיר זאָלען איהם ניט אָנטרעפען: אין גאַס, אָדער אין שטוב; מבער צו זיין די חמצ'דיג געוואָרענע קדושה פון אַלע ווינקעלעך, וואו זי האָט זיך נאָר געקאָנט פערוואַלגערן.

די ראַדיקאַלע אידישע יוגענד, וואָס איז אויסגעוואַקסען פון די משכילים, איז דעריבער געווען זעהר קאָנסעקווענט און פון איהר שטאַנדפּונקט אַבסאָלוט גערעכט, ווען זי האָט דעררעדט דאָס לעצטע וואָרט, אויף וואָס די משכילים האָבען אין זייער פשרה נאָר אָנגע־טייט ברמיזה. אַ סוף צו דעם אידען אין דעם נאָמען פון דעם מענשען! — דאָס איז געוואָרען דער ראַדיקאַלער קריעגס־געשריי אין דער אידישער מחנה.

איך מוז מיך מודה זיין, אַז אין מיין גאָר גרינער יוגענד, ווען איך בין מיט'ן גאַנצען הארצען צוגעשטאַנען צו דעם ראַדיקאַלען לאַגער, האָב איך אויך, ווי אַלע, געגלויבט, אַז צווישען „איד" און „מענש" ליעגט אַ טיעפער, מיט קיין בריק ניט צו פערבויענדער תהום; אַז מען מוז אויסקלייבען „אהין אָדער אהער" און אַז דער

„איד“ דארף געבראכט ווערען פאר א קרבן צו דעם מענשען. וועניגסטענס איז איין זאך געוועזן קלאָר פאַר מיין יונגען מוח און הארץ, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ וועניגער איד איז ער, אַלץ וועניגער האָט ער זיך צו קימערען וועגען דעם שיקזאל פון זיין פאָלק, אַלץ וועניגער האָט ער צו טראַכטען וועגען דער אידישער לאַגע און וועגען דער אידישער צוקונפט. און צוריק, וואָס וועניגער איד איך בין, וואָס פרייער איך בין פון אידישע טראַדיציעס, וואָס ווייטער פונ׳ם אידישען לעבען, וואָס גלייכגילטיגער צו די נויטען און די אינטערעסען פון מיין פאָלק, וואָס איבערגעבענער צו דעם אַלגעמיין־מענשליכען פראָגרעס, — אַלץ העכער שטייגט מיין „איך“ אויף דער לייטער פון דער מענשליכקייט.

איך וויל אייך דאָ ניט שילדערן די גאַנצע פסיכאָלאָגיע פון יענעם אידישען ראַדיקאַלען דור, צו וועלכען איך געהער. איך וויל אייך דאָ ניט דערצעהלען, ווי אַזוי און פאַר וואָס מיר זיינען געוואָרען בעלי־תשובה׳ס, וואָס זענען מיט׳ן גאַנצען הארצען געבליבען טריי צו די בעסטע מענשליכע אידעאַלען און זענען פאָרט — אויך מיט׳ן גאַנצען הארצען — צוריק געוואָרען הייסע איבערגעבענע קינדער פון דעם אידישען פאָלק. יענע פסיכאָלאָגיע איז געווען אַ פערפלאָנטערטע, אַ קרענקליכע. אַבצושאַפען דעם תהום פון „איד“ און „מענש“ איז באמת געווען ניט אַזוי לייכט, ווייל ער איז געלעגען ניט נאָר אין דער לאָגיק, אין דעם טהעאָרעטישען דענקען, נאָר אויך גופא אין דעם לעבען און אין דעם געפיהל. און אויב דאָס אידישע בעוואוסטזיין גלויבט, אַז פאַר די בעלי־תשובה׳ס איז אָנגעגרייט גאָר אַ בכבוד׳ער פלאַץ אויבען־אָן, אַז „במקום שבעלי־תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד“, — פערדיענען די בעלי־תשובה יענעם כבוד אפשר שוין דערפאַר, וואָס זייער נשמה האָט דורכגעלעבט אַזוי פיעל ליידען און פיין, — ליידען און פיין, פון וועלכע דער איצטיגער פראָגרעסיוו־נאַציאָנאַלער דור האָט, געלויבט איז דער אויבערשטער, קיין ברעקעל בעגריף ניט.

ניט יענע, זעהר אינטערעסאַנטע פסיכאָלאָגיע וויל איך דאָ פאַר אייך שילדערן. מיין צוועק איז מעהר ניט, ווי איבערגעבען אייך אַ פאָר פון יענע לאָגישע אַרגומענטען, וואָס האָבען אונז געהאָלפען צו פערשיטען דעם תהום צווישען איד און מענש.

דרינגט מען אַ ביסעל טיעפער אריין אין דעם זין פון דער ראַדיקאַלער פאָרמעל: „וואָס מעהר מענש, אַלץ װעניגער איד", אַזוי מוז מען באַלד איינזעהן, אַז די זאַך איז גאָר ניט אַזוי פּשוט, ווי עס דוכט זיך אויף דעם אויבערפלעכליכען בליק. און וואָס מעהר איך האָב געטראַכט וועגען דעם ענין, אַלץ מעהר האָט מיר געמוזט ווערען קלאָר, אַז די פאָרמעל קאָן ניט זיין אומעדום גלייך ריכטיג. גאַנץ געוויס זענען דאָ פעלען אין לעבען — און זעהר האַרבע פעלען — וואו איך האָב אַ רעכט צוצוגעהן צו דעם אידען און זאָגען איהם: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש; און וואָס מעהר מענש דו וועסט ווערען, אַלץ וועניגער איד וועסטו זיין". עס זענען אָבער דאָ אַנדערע פעלען, אפשר נאָך וויכטיגערע, וואו די פאָרמעל „ווער מענש און הער אויף צו זיין איד" פערליערט אין גאַנצען איהר זין. און דערנאָך האָבען זיך אַנטפּלעקט נאָך אַנדערע פונקטען, — אפשר גאָר די וויכטיגסטע פון דעם מענשליכען לעבען, וואו יענע פאָרמעל, ניט נאָר זי ווערט אָן איהר גאַנצען זין, נאָר זי מוז גאָר פערוואַנדעלט ווערען אין איהר אייגענעם היפּך, אַז וואָס מעהר מענש מען איז, אַלץ מעהר איד איז מען.

פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין די דאָזיגע פערשיידענע פעלען, וואו דער „מענש" איז גובר דעם „אידען", וואו ער מוז איהם לאָזען אין גאַנצען צורוה און וואו ער פערשטאַרקט איהם און מאַכט נאָך בולט'ער זיין מהות, — דאָס זאָל זיין, ווענינגסטענס אין די וויכטיגסטע שטריכען, די אויפגאַבע פון מיינע איצטיגע פאָרלעזונגען.

און כדי לייכטער צו מאַכען די ארבייט, לאָמיר קודם כל געווינען אַ קלאָרען בעגריף וועגען די צוויי ענינים, — „איד" און „מענש", — וועמעס שייכות איינער צום אַנדערן מיר דאַרפען נעהנטער בעלייכטען.

וואָס אַזוינס איז „מענש"?

עס פערשטעהט זיך, אַז מיר האָבען דאָ ניט צו טהאָן מיט דער אַנטראָפּאָלאָגישער בעדייטונג פון דעם מין מענש בכלל. אין אונזער היינטיגען פאַל איז ניט יעדער מענש אַ „מענש". אַנטראָפּאָלאָגיש גענומען איז יעדער לעבעדיגער נפש, וואָס געהט אום אויף צוויי פיס, טראָגט אַ פּאָר הויזען אָדער אַ קליידעל און רעדט אויף אַ מענשליכער שפּראַך, — שוין אַ „מדבר", שוין אַ מענש. אָבער

אויך אין אונזער טאָג־טעגליכער שפּראַך, ווענדען מיר אָן אויס־דריקען, וואָס מאַכען ביי די מענשען גופא אַ שאַרפען חלוק צווישען „מענש" און „ניט־קיין־מענש". דעם חלוק מאַכען מיר דערפאַר, וויל אין יעדער מענשליכער ברוסט לעבט די פאָרשטעלונג, וואָס און ווי אַ מענש דאַרף זיין און זאָל זיין, און ניט נאָר ווי דער אָדער יענער קומט פאָר אין דער טאָג־טעגליכער ווירקליכקייט. ווי פער־שיידען דער אידעאַל פון דעם מענשען זאָל ניט זיין ביי פערשיידענע פעלקער און פערשיידענע קלאַסען, געפינען מיר פאָרט אין איהם בשותפות'ע שטריכען, וועלכע מיר אַלע נעהמען אָן, אַז זיי זענען נויטיג, כדי אַ מענש זאָל זיין אַ מענש.

אַ מענש איז קודם כל אַ בעל־שכל. דורך זיין רייכען און שטאַרקערען דענקען האָט זיך דער מענש אַרויסגעריסען פון דער נאַטור און איז געוואָרען דער אויבערהאַרר איבער איהרע פּראָ־צעסען; און אומעדום, וואו מיר בעמערקען אַן אָבשוואַכונג פון דער מענשליכער דענק־קראַפט, זעהען מיר אין דעם אַ שטיק פערשוואונ־דענע מענשליכקייט. אויף אַ גאָר גערעטענעם נאַר פלעגט מען פריהער זאָגען, אַז ער איז „אַ בהמה בצורת אָדם", דערנאָך האָט מען פון איהם די „צורת אָדם" אויך אוועקגענומען און אָנגעהויבען רעדען ווי פון „אַ בהמה בצורת פערד", — קורץ, ווי פון אַ לעבעדיגער זאַך, וואָס איז ניט מעהר „בבחינת אָדם", וואָס פאַלט אַרויס פון דעם גדר מענש.

כדי צו זיין אַ „פולער" מענש איז אָבער נאָך ניט גענוג צו זיין קלוג. מען דאַרף אויך האָבען אַ געוויסען מאָס פון ווילען. „ס'איז גאָר קיין מענש ניט", זאָגט מען אויף איינעם, וואָס האָט קיין ברעקעל אייגענעם ווילען ניט און לאָזט זיך פיהרען, וואוהין מען פיהרט איהם. „ס'איז אַ קאַלב".

„גאָר ניט קיין מענש" איז אויך דער, אין וועמעס האַרצען עס איז אויסגעלאָשען יעדער פונק פון יושר און „מענשליכקייט", און אויך דער, וואָס היט ניט אָב יענע מינימאַלע פאָדערונגען פון שעהנקייט, ריינליכקייט און עלעמענטאַרע העפליכקייט, וועלכע מיר שטעלען צו יעדען מענשען. דעם עהרליכען „בטלן", וואָס קוקט ניט אויף זיין אויסזעהן, זיין קליידונג און זיין בענעהמען זיך מיט מענשען, זענען מיר אָפט מוחל זיינע ניט שעהנע מדות

צוליעב די העכערע מענשליכע מעלות, וואָס ער בעזיצט; אָבער אויך דאָ געהט די מחילה נאָר ביז צו אַ געוויסען גראַד. ווערט אין דעם פּונקט פון שעהנקייט אַריבערגעטראָטען אַ געוויסער גרע־ניץ, רופט דער מענש אין אונז אַרויס אַ געפיהל פון עקעל און רחמנות. „אַ קלוגער מענש און אַ פרומער מענש און אַ בר־אורין, אָבער עפּעס נאָר קיין מענש ניט", זאָגען מיר אין דעם פאַל.

פון דעם גדר „מענש" געהט אַרויס אויך דער, וואָס האָט ניט אין זיך קיין ברעקעל „יש", קיין ברעקעל אייגענעם שטאָלץ, קיין ברע־קעל מענשליכע חשיבות; דער, וואָס לאָזט זיך שפּייען אין פּנים, טרעטען מיט די פיס, און דערביי זאָל וועניגסטענס אין דער נשמה ביי איהם ניט אויפציטערען דער געפיהל פון פּראָטעסט. „אַ הינ־טישע פעל", זאָגט מען אויף איהם. „שפּיי איהם אין פּנים, זאָגט ער: אַ רעגען גיסט". אויף וויפיעל טהייער דעם מענשען איז דער געפיהל פון אייגענער חשיבות, פון אַן אייגענעם „יש", וואָס קאָן און זאָל בעשטעהן זיין שטעדטעל, וואָס קאָן און זאָל זיך ניט לאָזען קריכען אויפ'ן קאָפּ (פערשטעהט זיך, אין וויכטיגע ענינים), קאָן מען זעהן פון אַ זעהר אינטערעסאַנטען, כאַראַקטעריסטישען פאַקט. עס איז אפשר ניטאָ אויף דער וועלט — אַ חוץ דעם מענשען — קיין איין בריאה, וואָס זאָל שטעהן צו איהם אַזוי נאָהענט דורך איהרע כמעט מענשליכע מעלות, ווי דער הונד. זיין קלוגשאַפט, זיין איבערגעבענקייט און טרייקייט, זיין גענוגזאַמקייט, זיין אמת'ע מסירת נפש פאַר די מענשען, וואָס זענען איהם ליעב און טהייער, רופען אַרויס בעוואונדערונג, ניט זעלטען התלהבות ביי יעדען ערנ־סטען פאָרשער פון דעם הונד'ס לעבען און כאַראַקטער. אייניגע, ווי, צ. ב., דאַרווין, און נאָך פריהער אָגיוסט קאָנט, געהען אַזוי ווייט אין דעם פּרט, אַז זיי געפינען אין דעם הונד דעם ערשטען אָנהויב פון אַ ר ע ל י ג י ע ז ע ן געפיהל, וואָס איז ביז אהער בעטראַכט געוועזען, ווי די איינציגע, ריין מענשליכע מעלה. אָבער די אַלע מענשליכע מעלות אין דעם הונד ווערען גאַנצען בטול אין אונ־זער אָבשעצונג דורך דער „הינטישער" צוגעלאָזטקייט, צוגעבונ־דענקייט און אונטערטהעניגקייט. דאָס הינטישע „זוכען חן אין די אויגען" פון דעם בעל־הבית, דאָס לאָזען זיך בעהאַנדלען, ווי אַ הונט", קאָן דער מענש גאַנץ לייבט — און נאָך מיט דאַנקבאַרקייט

אריבערטראָגען אין דער חיה; ער קאָן דאָס אָבער בשום אופן ניט ניט מוחל זיין, ווען ער געפינט דאָס אין דעם מענשען. אויך דעם הונד'ס הארטקייט צו אלעמען, וואָס איז ניט זיין באַלעבאָס אָדער ניט דעם באַלעבאָס' מקורב, זיין שלעכטע חבר'שאַפט מיט די „מיט־הינד", — אַלץ גרויסע, הינטישע מעלות, וואָס שטאַמען פון דער הויפּט־מעלה זיינער, זיין ל י ע ב ע, זיין אמת'ער טרייער ליעבע צו די „זייניגע", — אויך דאָס רופט אין א ו נ ז ארויס דעם ביטער־סטען געפיהל פון פּראָטעסט, ווען מיר זעהען עס אין א הונט בצורת מענש. „געמיינער הונד!" איז דער ערגסטער זידעל־וואָרט, וואָס מיר קאָנען איינעם שליידערן אין פּנים.

ווי קליין און אָרעם עס זאָלען ניט זיין די אַלע פאָדערונגען, וואָס א געוועהנליכער מענש שטעלט צו א געוועהנליכען מענשען, דריקען זיי פאָרט אויס דעם אינווענינסטען תוך פון דער בחינה־„מענש". פּרינציפּיעל האָבען זיי אין זיך שוין אַלץ, וואָס הויבט אויף דעם מענשען צו דער קרוין פון דער שעפּפונג, אַלץ, וואָס שיידט איהם אָב פון דער חיה, לאָז זיין מעהר נישט ווי דורך דעם, וואָס דער מענש האָט די אַלע מעלות אין א גרעסערער מאָס און אין א רייכערער אָרט, איידער זי. לאָז זיין, אז פון אָנהויב איז דער חלוק צווישען מענש און חיה געווען ניט גאָר גרויס; אז אין דער ערשטער צייט האָט דער מענש זיין שטאַרקערען שכל אויסגענוצט צוליעב ריין פּראַקטישע לעבענס־צוועקען פון'ם „קאַמפּף אום'ם דא־זיין", וואָס בעהערשט אויך דאָס לעבען פון דער חיה. אָבער אין זיין ענטוויקעלונג האָט זיך דער שכל אויפגעהויבען איבער די ריין־מאַטעריעלע נויטען און האָט בעשאַפען א וועלט פון געדאַנקען, וואָס ברענגט דעם מענשען אַן אַנדער מין הנאה, וועלכע קיין חיה אין דער וועלט קאָן ניט משיג זיין, — די הנאה פון דער ש כ ל ' ד י נ־ ק י ט, וואָס שטעקט אין א וועלכען עס איז געדאַנק, אַלץ איינס, צי ער קאָן אונז ברענגען נוצען, צי ניט. די ליעבע צום שכל און זיינע פּראָדוקטען איז געוואָרען א ריין מענשליכער שטריך.

דאָס איינענע איז אויך מיט אַלע אַנדערע מעלות. זיי זענען אפשר פריהער ארויסגעוואַקסען פון די פשוט'ע, מאַטעריעלע בעדערפעניסען, וואָס דער מענש האָט געהאַט און האָט נאָך אין איינעם מיט דער חיה. אָבער אין זייער ענטוויקעלונג האָבען זיי אריבער־

געוואַקסען די נויט, וואָס האָט זיי אַרויסגערופען, און זיי זענען געוואָרען טהייער דעם מענשען צוליעב זיך גופא, ווײַלע אין זיי דערקענט ער זיין אייגענע מענשליכע נאַטור.

דער ווילען, וואָס האָט פריהער געהאַט דעם צוועק נאָר צו בעהערשען די דרויסענדיגע נאַטור צוליעב אַ בעסערען לעבען פון דעם גוף, ווערט ביי אַ העכערען טיפּ מענש אַ געצייג, וואָס מיט איהם בעהערשט ער די תאוות און בעדערפעניסען פון דעם אייגענעם חומר, צוליעב אַ טיעפערען און שעהנערען לעבען פון דער נשמה. די ליעבע צו שעהנקייט, וואָס איז אין אָנהויב געווים געווען פערבונדען מיט דעם סעקסועלען אַבקלייב און האָט געדאַרפט ניט מעהר ווי שטאַרקער מאַכען די מאַגנעטישע קראַפט צווישען דעם „ער" און דער „זי", האָט זיך אַרויסגעריסען פון אַלע ליידענשאַפטען און איז געוואָרען אַ ריינע ליעבע צו דער שעהנער פאָרם אין דער בעטראַכטונג פון דער נאַטור, אין דער בעוואונדערונג פון דער קונסט, — אַ ריינע ליעבע, וואָס האָט ניט קיין אײין מאַטעריעלע פניה אין זין.

די געפיהלען פון יושר, פון רחמנות און מענשען-ליעבע זענען אויך אפשר פריהער אַרויסגעוואַקסען פון די פּראַקטישע נויטען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען און האָבען געבראַכט נוצען יעדען איינצעלנעם אינדיווידיאום. אָבער אין דעם משך פון דער ענט-וויקעלונג האָבען זיי פאַר דעם מענשען בעקומען אַ זעלבסטשטענ-דיגען זין, און אָפטמאָל איז דער מענש מקריב זיין אייגענעם לעבען, כדי דורכצופיהרען פאַר אַנדערע די אידעאַלען פון יושר, רחמנות אָדער מענשען-ליעבע.

און אויך דער מענשליכער שטאָלץ איז געוואָרען אַן אַנדערער, אַ העכערער. ביי די שעהנערע מענשען, ד. ה. ביי די וואָס זענען מעהר מענש, יאָגט ער זיך שוין ניט נאָך דעם ביסעלע כבוד, וואָס איינער קען קריגען אין לעבען פאַר זיך. עס וואַקסט אויס דער בעגריף פון דעם כבוד התורה, דער עהרע פון אַ העכערער זאַך, וואָס איז מיר טהייער און וואָס פערדיענט די דאָזיגע עהרע, — מיין פאָלק אָדער מיין רעליגיע, אָדער מיין סאָציאַלער אידעאַל, — און דער מענש, ביי וועמען יענער עהרגעפיהל איז ניט אָבגע-שטאָרבען, קאָן ניט בלייבען גלייכגילטיג, ווען ער זעהט צו, ווי דאָס

איהם טהייערע ווערט געטראָטען מיט די פיס, ווען אפילו ער אליין ליידט דערפון ניט א ברעקעל.

קורץ, א מענש איז דער, וועמען עס איז טהייער די „מענשליכקייט" אין דעם מענשען, וואָס ליעבט און שעצט די ריין מענשליכע מעלות פון דער נשמה. א מענש איז דער, וואָס ליעבט שכל און וויסענשאפט, מענשען־ליעבע און יושר, שעהנקייט און שטארקע שטאָלצע מענשליכע חשיבות. און וואָס מעהר איינער איז דורכגעדרונגען מיט די דאָזיגע מעלות און מיט דער ליעבע צו זיי, אלץ מעהר מענש איז ער.

דאָס איז „מענש". און וואָס איז „איד?"

אויף דער בעגריף נויטיגט זיך אין א ביסעל א טיעפערער בעטראַכטונג, ווייל ער נעהמט אַרום דריי גאנץ פערשיידענע אַרטען פון אידען: דעם רעליגיעזען איד, דעם ראַסען־איד און דעם נאציאָנאַלען איד.

עס איז געוועזען א צייט, ווען די אַלע דריי אַרטען זענען נאָך ניט געוועזען פאַנאַנדערגעשיידט, און יעדער איד, וואָס האָט געשטאַמט פון אידישע עלטערן (דער „ראַסען"־איד,) איז אין דערזעלביגער צייט געוועזען א ר ע ל י ג י ע ז ע ר איד, ווייל ער האָט געגלויבט אין דעם אידישען גלויבען, און אויך א נ א צ י אָ נ א ל ע ר איד, ווייל ער האָט געלעבט מיט די אַלגעמיינע אידישע האָפענונגען אויף די ווידערגעבורט פון דעם אידישען פאָלק.

איצטער, בעונותינו הרבים, איז די „דריי־איינינקייט" פון דעם אידען צושפּאָלטען געוואָרען. עס זענען דאָ אידען, ביי וועמען די „אידישקייט" ליעגט גאנץ קלאָר אויסגעקריצט אויף'ן פנים, וואָס האָבען אָבער רעליגיעז גאָר נישט ניט צו טהאָן מיט דעם „יודאאיזם" און לייקענען לגמרי אָב זייער סאָלידאריטעט מיט דער אידישער נאציאָן. אנדערע זענען נאציאָנאַל געשטימט, אָבער ווילען גאָר נישט וויסען פון דער אידישער רעליגיע.

קאָנען נאָך די דאָזיגע לייקענער פון דעם אידישען גלויבען אריינגענומען ווערען אין דעם גדר „איד" ?

דאָס רוב מיינט עד היום, אז א איד איז נאָר דער, וואָס גלויבט אין א געוויסען רעליגיעזען סיסטעם, וואָס רופט זיך „יודאאיזם", אידישקייט. „ישראל ואוריתא חד נינהו" — דאָס אידישע

פאָלק און די אידישע תורה איז איין־און־דיזעלביגע זאַך. א איד־זיין איז דעריבער עפּעס אזוינס, וואָס הענגט אָב פון אונזער איינענעם ווילען. גלויבען מיר אין די אידישקייט, זענען מיר אידען; הערען מיר אויף צו גלויבען, זענען מיר אויס אידען. דאָס איז אקוראט ווי מיט יעדער אנדער רעליגיאָן, אָדער פּאַרטיי, אָדער פילאָסאָפישער ריכטונג. איינער איז א קאַטאָליק, אָדער א סאָ־ציאַליסט, אָדער א העגעליאַנער, כל זמן ער גלויבט אין דעם קאַטוי־לישען גלויבען, אָדער אין דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל אָדער אין העגעל׳ס פילאָסאָפיע. אזא אויסטייטשונג פון דעם מהות איד קאָן שוין אָבער אין דער איצטיגער צייט ניט אויסהאַלטען קיין ברעקעל קריטיק. די איצטיגע מענשהייט איז איינגעטהיילט ניט נאָר אין רעליגיאָנען, פּאַרטייען, און פערשיידענע ריכטונגען. נאָך איידער אַלע אנדערע איינטהיילונגען, אין וועלכע מיר קאָנען אריינטרעטען דורך אונזער ווילען און אונזער גלויבען און פון וועלכע מיר קאָנען ארויסטרעטען, אויב אונזער מיינונג וועגען זיי האָט זיך געביטען, איז דאָ נאָך א מענשליכע איינטהיילונג, אין וועלכע מען טרעט ניט אריין, נאָר מען ווערט אריינגעבוירען און פון וועלכער מען קאָן ניט ארויסטרעטען, סיידען ארויסשטאַרבען. איך מיין דאָ די איינ־טהיילונג פון דער מענשהייט אין איינצעלנע **פעלקער**. יעדער איינער **מוז** בעלאַנגען צו א וועלכען עס איז פאָלק, צי ער וויל, צי ער וויל ניט, ווייל מען קאָן ניט זיין „נאַציאָנאַלאָז“, ווי מען איז צ. ב. „קאָנפעסיאָנס־לאָז“, ווען מען בעלאַנגט ניט צו קיין רעליגיע, אָדער ווי מען איז „פּאַרטיי־לאָז“, ווען מען געהערט ניט צו קיין פּאַרטיי. געהערט איינער ניט צו **דעם** פאָלק, מוז ער געהערען צו אן אנדערן.

עס איז ניט מיין היינטיגע אויפגאַבע, אויסצופאָרשען, צי עס איז נוט אזוי, וואָס די מענשהייט איז איינגעטהיילט אין איינצעלנע פעלקער. וואָלט דער רבונו־של־עולם, בעת ער האָט בעשאַפען די מענשהייט, זיך מיט אונז אַלעמען מישב געווען, ווי אזוי צו בע־שאַפען זי, וואָלט איהר אפשר געקאָנט געבען איהם די עצה, ער זאָל חס־ושלום ניט צולאָזען איהר צושפּאַלטונג אין פערשיידענע נאַ־ציאָנען. איך, פון מיין זייט, וואָלט, מחמת א סך און א סך טעמים, אדרבה, געשטאַנען שטאָל און אייזען, ער זאָל ניט צולאָזען צו איין

איינציגער מענשהייט מיט איין איינציגער קולטור. אָבער מיר קאָנען אונז דאָס מאָל אין גאַנצען פערשפאָרען די ספקוּבים וועגען דעם ענין. די נאַטור האָט געטהאָן איהרס און האָט ביי אונז קיין עצות ניט געפרעגט, און כל זמן זי האָט ניט אָבגעשאַפט די פעלקער, מוז יעדער איינער, ווי איך האָב שוין בעמערקט, געהערען צו אַ וואָסער עס איז פאָלק, אפילו אַנטקעגען זיין אייגענעם ווילען.

אָט דער פאַקט איז נאָך ניט אין גאַנצען קלאָר פאַר אַ סך און אַ סך פון די אַזוי אָנגערופענע „קאָסמאָפּאָליטען". דעם קאָסמאָפּאָליט'ס אידעאַל איז, — אַז אַלע פעלקער זאָלען פערשווינדען און עס זאָל בלייבען איין־איינציגע מענשהייט. דאָס איז אפשר אַ גאַנץ גוטער אידעאַל און קאָן אפשר אויך מקוים ווערען — במהרה בימינו — אין אַ פאָר־צעהנדליג טויזענד יאָהר אַרום, — הגם איך לייקען ביידע זאַכען: סיי, אַז דאָס איז אַ וואונשבאַרער אידעאַל, סיי אַז ער קאָן ווען עס איז מקוים ווערען. דאָס איז זיך אַ טהעאָרעטיש־שער ספקוּק. דער קאָסמאָפּאָליט מאַכט אָבער אַן אַבסאָלוטען טעות שוין היינטיגען טאָג, ווען ער מיינט, אַז דורך דעם גופא, וואָס ער גלויבט אין דעם דאָזיגען אידעאַל, טרעט ער שוין איצטער אַרויס פון דעם נאַציאָנאַלען גדר און ווערט פאָלק־לאָז. דאָס איז אַקוראַט אַזוי אונמעגליך, ווי עס איז אונמעגליך דעם באַרג אויפצוהערען צו זיין אַ באַרג, כל זמן עס זענען נאָך דאָ טהאָלען אַרום איהם, און ווי עס איז אונמעגליך דעם טהאָל אויפצוהערען זיין אַ טהאָל, כל זמן אַרום איהם שטעהען נאָך בערג. ערשט ווען דער באַרג ווערט אַראָב־געגראָבען, אָדער דער טהאָל פערשאָטען, פערשווינדט דער חלוק צווישען זיי. און איידער דער חלוק איז פערשוואונדען, מוזען זיי בלייבען וואָס זיי זענען.

אַ פאָלק איז אַ גרופּע פון מענשען, וואָס האָט אין אַ משך פון דורות געלעבט אין אַ בשותפות'ער קולטורעלער אַטמאָספערע און האָט דעריבער אויסגעאַרבייט אין דעם לעבען, אין דעם קערפּער און אין דער נשמה געוויסע סמנים, — אַלץ איינס וואָסערע, — וואָס דורך זיי שיידט זי זיך אָב פון אַנדערע מענשליכע גרופּען, וועלכע האָבען אויך אין אַ משך פון דורות געלעבט אין זייער קול־טורעלער סביבה און ממילא אויסגעאַרבייט זייערע אייגענע סמנים. וואָלטען ניט געווען קיין פערשיידענע פעלקער, וואָלט

קיין פאָלק קיין פאָלק ניט געווען. איין איינציג פאָלק אין דער וועלט איז שוין קיין פאָלק ניט, נאָר די גאַנצע מענשהייט, און אַלע זיינע פאָלקס־סמנים הערען אויף צו זיין פאָלקס־סמנים און ווערען פּשוט שטריכען פון דער אַלגעמיינער מענשליכער נאַטור. זאָלען אַלע פעלקער פערשווינדען און זאָל נאָר בלייבען, צ. ב., דאָס ענג־לישע פאָלק, וועלען יעמאָלט די ענגלענדער אויפהערען צו זיין ענג־לענדער, נאָר ס ת ם - מ ע נ ש ע ן און יעדער שטייף־ענגלישער כאַראַקטער־שטריך וועט ווערען אַ סמן פון דעם „מענש בכלל“. אָבער ווי נאָר עס זאָל דורך אַ נס אַרויסשפּרינגען נאָך אַ פאָלק לעבען דעם ענגלישען, צ. ב., דאָס דייטשע, אזוי וועט תיכף פער־שווינדען דער „סתם־מענש“ און דער „מענש בכלל“, און געוויסע מענשליכע שטריכען, וואָס מיר געפינען ביי דעם דייטשען, וועלען יעמאָלט ווערען דייטשע נאַציאָנאַלע סמנים, און די מענשליכע שטריכען, וואָס זענען דאָ ביי דעם ענגלענדער, אָבער פעהלען ביי דעם דייטשען, וועלען יעמאָלט ווידער ווערען ענגלישע נאַציאָנאַלע סמנים.

כל זמן עס זענען דאָ פעלקער אויף דער וועלט, מוז יעדער ניי־געבאָרענער מענש, פון דעם מאָמענט אָן פון זיין געבורט, צוגערע־כענט ווערען צו אַ בעשטימטען פאָלק. און ווען פון אַלע פעלקער זאָלען בלייבען נאָר צוויי, וועט אויך יעמאָלט יעדער ניי־געבאָרענער מענש מוזען ברענגען מיט זיך אויף דער וועלט אַ געוויסען טהייל פון נאַציאָנאַלע סמנים, יענעם טייל, וואָס געהט איבער בירושה דורך די בלוט פון די עלטערן, פון דור צו דור. ער וועט אויך תיכף צו־געצעהלט ווערען צו איין גרופּע אָדער צו דער אַנדערער.

שטעלט אייך אפילו פאַר אַזאַ פאַל: אַלע קאָסמאָפּאָליטען פון דער וועלט טהיילען זיך אויס פון זייערע פעלקער און בעשאַ־פען אַן אייגענע גרופּע, וואָס זאָל זיך רופען „סתם־מענשען“. כל זמן יענע פעלקער וועלען נאָך בלייבען בעשטעהן, וועט אַט די נייע קאָסמאָפּאָליטען־גרופּע, וואָס וויל גאָר ניט וויסען פון דעם ענין פאָלק, שוין דורך דעם פאַקט גופא פון איהר אַרויסטהיילען זיך, מוזען שפּיעלען די ראָליע פון אַ בעזונדער אומה, דעם „סתם־מענשען־פאָלק“, און יעדעם קינד, וואָס וועט געבאָרען ווערען ביי איהר, וועט נאַציאָנאַל מוזען געהערען צו דער נייער אומה אזוי

לאַנג, ביז עס וועלען נאָך עקזיסטירען אַנדערע אומות, וואָס שיידען זיך אָב פֿון איהר. און אַקוראַט אַזוי לאַנג וועט אויך ניט קאָנען זיין קיין אַלגעמיינע מענשהייט, וואָס זאָל ליגען ערגעץ וואו דרויסען פֿון די עקזיסטירענדע פֿעלקער, און וואוהין מען זאָל קאָנען אַריינשפּרינגען, ווען מען פֿערלאָזט דאָס אייגענע פֿאָלק. טרעט מען אַרויס פֿון איין נאַציאָנאַלער גרופּע, מוז מען תּוך כּדי דבור אַריינטרעטען אין אַן אַנדערע און איידער מען איז אַריינגעטראָטען אין די אַנדער גרופּע, האָט מען פּאַקטיש נאָך ניט פֿערלאָזען די ערשטע. ווערען פֿאָלק־לאָז, הייסט עס, קאָן אַפילו דער קאָסמאָפּאָליט ניט אין דער איצטיגער צייט. העכסטענס, וואָס ער קאָן, איז אַרויסגעהן פֿון איין פֿאָלק און זיך אַסימילירען מיט אַן אַנדערן. אין דעם פּראַקטישען לעבען זענען דעריבער די קאָסמאָפּאָליטען, וואָס פֿאָדערן מען זאָל זיך אָבזאָגען פֿון דער אייגענער נאַציאָן, ניט קיין אַנדער זאַך ווי אַסימילי־אַטאָרען, וואָס פֿערלאַנגען מען זאָל צושטעהן צו אַן אַנדער נאַציאָן, — ד. ה. מיט אַנדערע ווערטער: זיי זענען, — ניט אין דער טהעאָריע, נאָר אין דעם פּראַקטישען לעבען, — ניט קיין קאָסמאָפּאָליטען, נאָר נאַציאָנאַליסטען פֿון יענער אַנדער נאַציע.

איך האָב דאָ פֿון אויבען אויף בעריהרט דעם וויכטיגסטען רעזולטאַט, צו וועלכען די מאָדערנע פֿאָרשונג איז געקומען בנוגע צו דעם נאַציאָנאַלען פּראָבלעם. און דער רעזולטאַט וועט אונז העלפֿען פֿאַנאַנדערקלייבען זיך אין דער פֿראַגע, וואָס אינטערעסירט אונז איצטער: הייסט „איד־זיין“ נאָר בעלאַנגען צו אַ געוויסען גלויבען, אָדער דאָס הייסט אויך בעלאַנגען צו אַ געוויסען פֿאָלק, אַפילו ווען ער פֿערלאָזט אין גאַנצען דעם אידישען גלויבען?

אויב יעדער מענש מוז געהערען צו אַ וועלכען עס איז פֿאָלק און אויב די אידען זענען ניט קיין פֿאָלק, נאָר אַ רעליגיעזע סעקטע, מוז מען אוועקשטעלען די פֿראַגע: צו וועלכען אַנדער פֿאָלק בעלאַנגען זיי? און אויף דערויף איז דאָ נאָר איין ענטפֿער: צו קיין אַנדער פֿאָלק אין דער וועלט, ווייל קיין אַנדער פֿאָלק אין דער וועלט קאָן אין זיי ניט זעהן די קינדער פֿון זיין אייגען פֿלייש און בלוט. אין קיין לאַנד, וואו אידען וואוינען, — אַפילו אין יענע לענדער, וואו די אַסימיליאַציע האָט זיך געמיהט דורכצופֿיהרען

איהר פּראָגראַם גאַנצע הונדערט יאָהר, — און נאָך מעהר — נאָכ־אַנאַנד. אפילו אין פראַנקרייך, אין האָלאַנד, אין איטאַליען, — האָבען די אידען נאָך ניט פערלאָרען זייערע נאַציאָנאַלע אייגענ־שאַפטען אויף אַזויפיעל, אַז די אַרומיגע בעפעלקערונג זאָל זיי ניט דערקענען און זאָל ניט מאַכען אַ חלוק צווישען זיך און זיי. ווער רעדט שוין וועגען די אידען אין רוסלאַנד, פּוילען, רומעניען און אַמעריקאַ, וואו די אידישע סמנים וואַרפען זיך נאָך אַזוי בולט אין די אויגען. אמת, אונזערע אַסימיליאַטאָרען ווילען דאָס ניט איינזעהן און זיי שמועסען זיך באמת איין, אַז די אידען געהערען נאַציאָנאַל צו יענע פעלקער, צווישען וועלכע זיי וואוינען, אָבער זאָגען אַזוי הייסט פּשוט ניט האָבען קיין איין פונק פון וויסענ־שאַפטליכען יושר, אָדער אין בעסטען פאַל קיין ברעקעל חוש ניט פאַר דעם פאַקטישען אמת. וואָס פון די אידען זאָל ניט ווערען אין דער צוקונפט, לעת־עתה געהערען זיי ניט צו יענע פעלקער, און יענע פעלקער זענען אַבסאָלוט גערעכט, ווען זיי ווילען זיי ניט בעטראַכטען פאַר זייער „אייגען בלוט“.

אָבער: אויב די אידען געהערען ניט צו זיי, אויב זיי זענען ניט קיין פּוילען, ניט קיין רוסען, ניט קיין טאַטערן און אַזוי ווייטער, איז יעמאָלט מוזען זיי ממילא פ א ק ט י ש געהערען צו זיך אַליין, — ד. ה. זיין אַ בעזונדער פאָלק. און ווילט איהר גאָר שטאַרק מקפּיד זיין אין דעם ענין, לעגט זיך אייך ניט לייכט אויפ'ן זינען, אַז דער מאַראָקאַנער איד און דער רוסישער איד זאָלען גע־הערען צו איין און דערזעלבינער אידישער אומה, קאָנט איהר זאָגען, אַז אַלע אידען פון דער וועלט בילדען אַ גרופּע פון אידישע פעלקער, ווי די רוסען, פּוילען און רוטענען בילדען אַ גרופּע פון סלאַווישע פעלקער. איהר קאָנט אָבער בשום אופן ניט צורע־כענען דעם רוסישען אידען צו דער סלאַווישער פעלקער־גרופּע.

נאַציאָנאַל געהערען די אידען צו זיך אַליין. און עס איז קיין חדוש ניט, וואָס עס איז אַזוי! די אידען האָבען אין אַ משך פון דורות און דורות געלעבט אין איין איינציגער קולטורעלער אַטמאָספערע, אין איין איינציגען בעשטימטען לאַנד. זיי האָבען דעריבער געמוזט אויסאַרבייטען געוויסע סמנים פון קערפּער און גייסט, וואָס געהען איבער בירושה פון דור צו דור, אַלע איינס,

צי זיי גלויבען אין זייער אידישקייט, אָדער ניט. אַ קינד, וואָס ווערט געבוירען פון גע׳שמד׳טע אידישע עלטערן, ברענגט מיט זיך אויף דער וועלט דעם אידישען „מוח" און די אידישע „הארץ", — אַ בעשטימטען בוי פון זיין גוף און זיין נשמה: ע ר א י ז אַ א י ד, ווען אפילו אַלע אידען ווילען פון איהם גאָר נישט ניט וויסען און ער אַליין האָט פיינד זיין פאָלק בתכלית השנאה. ווען די גע׳שמד׳טע אידען הערצענשטיין און פערגאמענט האָבען זיך אין דער „גאָסודארסטווענאיא דומא" פערשריעבען: „רעליגיאָי פּראוואָסלאווגאָי, נאַציאָנאַל׳נאָסטי יעווריסקאָי", — איז דאָס דעריבער ניט געווען קיין פיינער וויץ פון זייער זייט, נאָר אַ פּשוט׳ער קאָנסטאַטירען פון אַ פּשוט׳ען פאַקט. ישראל לחוד ואוריתא לחוד, די אידישע רעליגיע איז איין זאַך און דאָס אידישע פאָלק איז אַן אַנדער זאַך. יעדער איד קאָן אָנגעהערען צו ביידע, אָבער ער מ ו ז אָנגעהערען צו איינער, צו דעם אידישען פאָלק. איז ער איינמאָל געבוירען געוואָרען פון אידישע עלטערן, קאָן מען אין קיינע וואַסערן ניט אָבוואַשען זיין „אידישקייט", זיין בע־שטימטען נאַציאָנאַל־אידישען ט י פ, וואָס טרעט אַרויס מעהר אָדער ווייניגער בולט אין זיין פיזיאָגאָמיע און זיין כאַראַקטער, ווי אויך אין זיין אַרט צו בעשאַפען גייסטיגע גיטער.

אַ איד איז ניט נאָר אַ רעליגיעז־גלויביגער „איזראַעליט". אַ איד איז אויך דער, וואָס געהערט דורך זיין געבורט צו דעם אידי־שען פאָלק, — און האָט דעריבער אַריינגענומען אין זיך אַלע סמנים פון דער אידישער ראַסע.

אָבער דאָס איז נאָך ניט גאָר: מיר האָבען שוין געזאָגט, אַז עס איז דאָ נאָך אַ דריטער מין איד, דער נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ר, ד. ה. אַזאַ וואָס געהערט ב ע וו ו ס ט ע ר ה י י ד צום אי־דישען פאָלק, וואָס וויל געהערען צו איהם, וואָס בעטראַכט זיך סאָלידאַריש מיט זיין גאַנצער געשיכטע און קעמפפט אָדער וויל קעמפפען פאַר דעם פאָלק׳ס ווייטערדיגען קיום אויף דער וועלט.

אָט די דריי אַרטען „איד" מוז מען האָבען אין זין, — דעם רעליגיעזען, דעם ראַסען־איד און דעם נאַציאָנאַלען, — ווען מען וויל זיך גוט פאַנאַנדערקלייבען אין דער פראַגע פון „איד און מענש".

מיר וועלען אָנהויבען מיט דעם נאַציאָנאַלען אידען, ווייל ער איז דער וויכטיגסטער פאַר אונז און ווייל די פערענטפערונג פון זיין פראַגע וועט אונז אויך העלפען אויסצוגעפינען דעם אמת בנוגע צו די צוויי אַנדערע ארטען.

איך האָב געזאָגט, אַז אַ נאַציאָנאַלער איד איז דער, וואָס ווייל נעהערען צו דעם אידישען פאָלק און זיין סאָלידאריש מיט זיין גאַנצען היסטאָרישען גורל. איבערטרייבט מען דעם אידישען נאַציאָנאַליזם ביז צו דעם עקסטרעם, ווערט די דאָזיגע סאָלידאַריטעט פערוואַנדעלט אין אַ בלינדע פערליעבטהייט צו אַלץ, וואָס טראָגט אויף זיך דעם שטעמפּעל פון „אידישקייט". אין דעם אידישען לעבען איז אַלץ גוט און שעהן. עס איז אַ „מה טובו"-שטימונג, וואָס פאַלט אריין אין קעלבערנע התפעלות פון יעדען שטריך, וואָס דער איד האָט ארויסגעבראַכט אין זיין כאַראַקטער און אין זיין קולטור. „מה טובו אוהליך, יעקב, משכנותיך, ישראל!" „ווי שעהן זיינען דיינע געצעלטען, יעקב, דיינע רוה־פּלעצער, ישראל!" אַזאַ מין פער'שכור'טער נאַציאָנאַליזם געפינט זיך ביי די רעאַקציאָנערע עלעמענטען פון יעדען פאָלק; דאָס איז יענער „אתה בחרתנו"-איזם, פון וועלכען קיין נאַציע אין דער וועלט איז, ליידער, ניט פריי, און וועלכער טראָגט איצטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען פון „שאָוויניזם".

איך מוז מודה זיין, אַז גראָד אין דעם ענין פון „מה טובו"-שטימונג האָט דער קאָסמאָפּאָליטיזם, מיט זיין אבסאָלוטען אָב־לייקענען פון אַלץ, וואָס איז נאַציאָנאַל, ארויסגעבראַכט אַ סך טיעפע, אייביגע אמת'ען, וואָס גיבען אונז אַ רעכט אין געוויסע פעלען צו בעטראַכטען „דאָס נאַציאָנאַלע" ווי אַ היפך צו דעם אַלגעמיין־מענשליכען און צו קעמפפען אנטקעגען איהם אין דעם נאָמען פון דער פּראָגרעסיווער ענטוויקעלונג. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז דער קאָסמאָפּאָליטישער געדאַנק איז אומעטום און אין אַלע פעלען גערעכט. אַ ניכטערע, אונפּאַרטייאישע בעטראַכטונג פון דעם ענין, וועט אונז, ווי איך האָף, בעווייזען, אַז די ביידע עקסטרעמע ריכטונגען: דער קאָסמאָפּאָליטיזם און דער שאָוויניזם האָבער אריבערגעשאָסען דאָס ציעל; אַז זיי ביידע האָבען אָנגעטאַפּט פונדאַמענטאַלע אמת'ען פון דעם מענשליכען לעבען

און דעם פעלקער־לעבען, — אמת'ען, וואָס מוזען אריינגעבראַכט ווערען אין הארמאָניע, ווייל זיי קאָנען הויזען איינער מיט דעם אנדערן נאָר אונטער געוויסע בעדינגונגען און אין געוויסע גרעניצען.

די ארגומענטאציע פון דעם קאָסמאָפּאָליט איז אזוי קלאָר און איינפאַך, לעגט זיך אזוי גלאַט אויף דעם שכל הישר, אז ס'איז גאָר קיין חדוש ניט, וואָס יעדער דענקענדער קאָפּ מוז קודם כל בע־כשופ'ט ווערען פון דער קאָסמאָפּאָליטישער לאָגיק און פון יענע ליכטיגע האָריזאָנטען, וועלכע ער עפענט פאַנאַנדער פאַר דער מענשליכער צוקונפט.

דער קאָסמאָפּאָליט זעהט דעם אונטערשייד פון פעלקער נאָר אין דער פערשיידענקייט פון זייער לעבען, אין דעם פאַנאַנדער־געהן זיך פון זייער קולטור. קולטור איז אָבער א זאַך, וואָס ווערט ארויסגעבראַכט פון דעם מענשליכען שכל, דעם מענשליכען יושר און דעם מענשליכען שטרעבען צו שעהנקייט. אויב צוויי קולטור־ערשיינען שטימען ניט איין איינע מיט דער אַנדערער, הייסט עס, אז דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל האָט זיך אין זיי אָבגעשפּיגעלט ניט אין דער זעלביגער מאָס. די אַלגעמיינע מענשליכקייט האָט זיך פערקערפּערט אין זיי אין א פערשיידענעם גראַד פון קלאָרקייט און שטאַרקייט. אין איין קולטור־ערשיינונג, ביי איין פאָלק, איז דער מענשליכער שכל ארויסגעקומען מעהר בלוט און ריין, איידער אין דער אַנדער קולטור־ערשיינונג, ביי אַן אַנדער פאָלק.

צוויי פעלקער בעארבייטען די ערד: די גאָר ווילדע בושמענער און די ציוויליזירטע ענגלענדער. די ארט פון זייער אגרי־קולטור איז איינער פון יענע „נאציאָנאַלע" סמנים, מיט וועלכע דער גאָר ווילדער בושמען שיידט זיך אָב פון דעם אויסלענדער. דער בושמען אָדער דער באַטאַקוד, אָדער דער פידזשיאַנער, — איך געדענק שוין באמת ניט, ווער פון די דאָזיגע בכבוד'ע פעל־קער, — נעהמט, אז ער וויל בעארבייטען די ערד, א פערשפּיצטען פלאָקען אין די הענד, שטעלט איהם צו צו דעם באָדען, שטרענגט אָן אַלע זיינע כחות און קראַצט אויף א קליינעם שטח, אין וועלכען ער וואַרפט אריין די זריעה און לאָזט זי איבער אויף גאָט'ס בע־ראַט. שוין אָט אין דער פּרימיטיווער ארט פון אגריקולטור שטעקט

אַ היבשע ביסעל פון מענשליכען שכל און מענשליכער ערפאַהרונג. דער ציוויליזירטער ענגלענדער אָדער דער אַמעריקאַנער ווענדט אָן אין זיין ערד־ארבייט אַנשטאַט דעם פערשפּיצטען פלאָקען אַ שטאַ־לענעם דאַמפּף־פּלוג. וואו איז דאָ מעהר מענשליכער שכל, וואו טרעט ער ארויס קלאָרער און ריינער: אין דער בושמענישער ערד־ארבייט אָדער אין דער ענגלישער? גאַנץ געוויס אין דער ענג־לישער.

און דאָס אייגענע, וואָס מיט דער ערד־ארבייט איז אויך — אַזוי מיינט דער קאָסמאָפּאָליט — מיט אַלע אַנדערע קולטור־ערשיי־נונגען פון דער מענשהייט. זיי אַלע האָבען נאָר איין ציעל אין זין — די בעפריעדיגונג פון מענשליכע נויטען און בעדערפניסען. געוויס, איז שוין די פּשוט'סטע, ווילדעסטע בעפריעדיגונג גאַנץ בעשטעמט אַ מ ע נ ש ל י כ ע, וואָס לאָזט ווייט הינטער זיך דעם שכל פון די חיות און בהמות. און אַ מענש איז אויך דער, וואָס ווענדט אָן אַ פערשפּיצטען פלאָקען. אָבער כדי צו בעשטי־מען דעם ווערט פון די דאָזיגע בעפריעדיגונגען פאַר דעם מענשען און דעם מענשליכען פּראָגרעס, דאַרפען מיר זעהן, צי זיי שטעהען אויף יענער הויך, צו וועלכער דער מענשליכער שכל האָט זיך אויפגעהויבען אין דער איצטיגער צייט. אויב זיי זענען געבליבען אַזוי ווייט צוריק, ווי דער פערשפּיצטער פלאָקען איז געבליעבען ווייט הינטער דעם דאַמפּף־פּלוג, טאָר מען נישט קוקען דערויף, וואָס די „פערשפּיצטע פלעקער" זענען ארומגערינגעלט מיט אַ שיין פון הייליגקייט, ווייל אונזערע טאַטעס און אונזערע זיידעס און אונזערע אָבות־אבותינו האָבען מיט זיי זיך בענוצט און קיין בעסערע זאַך ניט געוואוסט. עס איז די פליכט פון יעדען פאָלק, וואָס וויל ניט בלייבען הינטערשטעליג פאַר דער מענשהייט, אָב־צוראַמען דאָס פעלד פון זיין קולטור פון אַלע יענע „פערשפּיצטע פלעקער", וועלכע האָבען זיך אָנגעזאַמעלט אויף איהם „משנים קדמוניות". ער מוז פערבייטען זיי אַלעמען אויף יענע שכל'דיגע ערפינדונגען, אויף יענע רעזולטאַטען פון שעהנקייט און יושר, צו וועלכע דער מענש איז געקומען אין זיין פּראָגרעסיווען שאַפען.

אָבער — אויב אַלע פעלקער פון דער וועלט זאָלען זיך מיט התמדה נעהמען ראַדיקאַל דורכצופיהרען ביי זיך אין דער היים

דעם דאָזיגען היילינען חוב פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, — וואָס מוז דערפון ארויסקומען? דערפון מוז ארויסקומען — רעכענט דער קאָסמאָפּאָליט — ניט קיין אַנדער זאַך און ניט קיין קלענערע זאַך, ווי די פאָלשטענדיגע, ראַדיקאַלע אויסגלייכונג פון אַלע מענשליכע קולטורען. און מיט דער אויסגלייכונג פון אַלע מענשליכע קולטורען מוזען אויך פערשווינדען אַלע נאַציאָנאַלע אונטערשיידען פון פאָלק צו פאָלק.

עס איז — פאַר דעם קאָסמאָפּאָליט — אַ פּשוט'ער ממה־נפשך. שטעהט אַ וועלכע עס איז קולטור־ערשיינונג פון מיין פאָלק אויף דעם העכסטען שטאַפּעל פון שכל, יושר, שעהנקייט אָדער מענשליכע חשיבות, וועט זי יעמאָלט אויפהערען צו זיין אַ נאַציאָנאַלער סמן פון מיין פאָלק, ווייל אַלע אַנדערע פעלקער וועלען זי מוזען אַריבערנעהמען אין זייער לעבען. שטעהט זי אָבער, ווי אַ פערשפּיצטער פלאָקען, ניעדעריגער עהדער די פאָדערונג פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, וואָס איז פערווירקליכט געוואָרען ביי אַן אַנדער פאָלק, וועלען יעמאָלט מיר און אַלע אַנדערע צוריק־געבליעבענע פעלקער זיך מוזען אָבזאָגען פון איהר און צושטעהן אין דעם פּרט צו דער פּראָגרעסיווסטער נאַציע. און וויבאַלד דער העכסטער שטאַפּעל פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען שכל וועט אָנ־הויבען הערשען ביי אַלע פעלקער אין אַלע ערשיינונגען פון זייער לעבען, וועט יעמאָלט, מיט דעם פערשווינדען פון די נאַציאָנאַלע אונטערשיידען, ממילא אויך אָבגעמעקט ווערען די איינטהיילונג אין בעזונדערע פעלקער, און זיי אַלע וועלען זיך צונויפגיסען אין איין איינציגע מענשהייט, וואָס וועט גלייכמעסיג פאַר אַלעמען ענטוויקלען די איין־איינציגע מענשליכע קולטור.

וואָס קאָן דערויף ענטפערן דער עקסטרעמער נאַציאָנאַליזם, דער שאָוויניזם? ביז אַהער האָבען די שאָוויניסטישע טהעאָרע־טיקער געוואָלט ארויסדרעהען זיך פון דער קאָסמאָפּאָליטישער נעץ דורך דעם, וואָס זיי האָבען פּשוט געלייקענט, אַז עס איז דאָ אַן אַלגעמיין מענשליכער שכל, אַן אַלגעמיין־מענשליכער יושר, אַן אַלגעמיין־מענשליכע חשיבות און שעהנקייט. ניטאָ קיין אַבסאָלו־טער, אַלגעמיין־מענשליכער פּראָגרעס! — טענה'ט דער שאָוויניסט. שכל, יושר, שעהנקייט און חשיבות זענען פערשיידען ניט נאָר פון

עפּאָכע צו עפּאָכע, נאָר אויך פון פאָלק צו פאָלק. און וואָס פאַר איין פאָלק איז אמת, קאָן פאַר דעם אַנדער פאָלק זיין אַ קלאָרער שקר; וואָס פאַר איינעם איז שעהן, איז פאַר דעם אַנדערן העסליך; דער יושר פון איין פאָלק קאָן פאַר אַן אַנדער פאָלק זיין אַ הימעל־שרייענדע עולה; און דאָס, וואָס איין פאָלק שעצט פאַר דעם העכ־סטען אויסדרוק פון מענשליכער חשיבות, קאָן פאַר דעם אַנדערן פאָלק זיין אַ ניט צו פערטראָגענדער ביזי־בזיון! קורץ, — „טשטאָ ניעמצו זדאָראָווא, טאָ רוסקאָמו סמערט׳“ („וואָס עס איז אַ גע־זונט פאַר׳ן דייטש, איז אַ טויט פאַר׳ן רוס“), — אָט דאָס איז אייגענטליך די פאָרמעל, אין וועלכער דער שאָוויניסט פון אַלע פעלקער גלויבט מיט זיין גאַנצען הארצען. אויב דער „ניעמיעץ“ געפינט, אַז אַ קאָנסטיטוציע איז אַ סך אַ גרעסערער פּאָליטישער יושר, איידער די אונבעגרעניצטע זעלבסט־הערשונג, אויב איהם דוכט זיך, אַז די רעליגיעזע טאָלעראַנץ און די גייסטעס־פרייהייט זענען אַ סך חשוב׳ערע מענשליכע ערשיינונגען, איידער די ענג־הארציגע פערפאָלגונג פון יעדען ניט „פּראַוואָסלאַווגעם גלויבען“, איז דאָס אפשר פאַר איהם, דעם „ניעמיעץ“, אַ גאַנץ פּאַסיגע זאַך, וואָס שטימט צו זיין כאַראַקטער און צו זיין נאַציאָנאַלער נשמה. מיר, רוסען, אָבער האָבען פון דעם אַ ברעקעל ניט וואָס מתפּעל צו ווערען. אונזער כאַראַקטער, אונזער נאַציאָנאַלע נשמה דיק־טירט אונז א ו נ ז ע ר אמת און ער ווערט אַם בעסטען בעפריעדיגט דורך די „סאַמאָדערזשאַוויע“ און די „פּראַוואָסלאַוויע“...

איך וויל זיך דאָ ניט אָבשטעלען אויף דער אַרגומענטאַציע פון דעם שאָוויניסט. מיר וועלען באַלד זעהן, וואָס פאַר אַ קער־רענדעל אמת, — און דער עיקר, — וואָס פאַר אַ וויכטיגער דערצו, — עס ליעגט אין דעם נאַציאָנאַליסטישען אַרגומענט. דערווייל מוז איך בעמערקען, אַז דער דאָזיגער קערענדעל אמת, ווי וויכטיג ער זאָל ניט זיין, ווערט אין גאַנצען צוגאַנגען אין יענעם גרויסען ים פון שקר, אין וועלכען עס שווימט אַזוי לוסטיג אַרום דער ריין־שאָוויניסטישער געדאַנק. אַבצולייקענען, אַז ס׳איז דאָ אַן אַלגע־מיין־מענשליכער אמת, וואָס דיקטירט צ. ב. אַז אַלע מענשען זאָלען גלייך גלויבען אין דעם מאַטעמאַטישען זאַץ פון „צוויי מאָל צוויי איז פיער“; ניט צו־צוגעבען, אַז אין געוויסע פּונקטען שטעהען אַ

סך פעלקער ניעדעריגער, איידער אַנדערע; ניט איינצוזעהן, אז אין דער שווייצאַרישער רעפּובליק אָדער אין דער דעמאָקראַטישער ענגלישער קאָנסטיטוציע איז דער מענשליכער יושר א סך קלאָרער און טיעפער פערקערפּערט געוואָרען, איידער אין א דעספּאָטישער רעגיערונג, — צו די אַלע זאַכען דאַרף מען שוין האָבען אַזעלכע פערשטאָכענע אויגען, אז זיי פערדיענען באמת אויסגעשטאָכען צו ווערען מיט דעם „פערשפּיצטען פלאָקען". עס זענען דאָ אַזעלכע קולטור־ערשיינונגען ביי די פערשיידענע פעלקער, וואָס פּאַטשען אַזוי העזה׳דיג אין פּנים אַלע פאָדערונגען פון דעם מענשליכען שכל און יושר, אַז מיר מוזען זיך דאָ אָוועקשטעלען אויף דער זייט פון דעם קאָסמאָפּאָליט און אין איינעם מיט איהם פיהרען א פערביטערטען קאַמפף אַנטקעגען אַלץ, וואָס איז פויל און פערשימעלט אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק.

אומעטום, וואו זיין קולטור בעשטעהט פון „פערשפּיצטע פלעקער", אומעטום, וואו אַנשטאָט „צוויי מאָל צוויי איז פיער", גלויבט ער, אז „צוויי מאָל צוויי איז א שטרויענער דאַך", האָבען מיר א רעכט צוצוגעהן צו יעדען איינעם פון אונזער פאָלק און רעדען מיט איהם גאַנץ ריינע און קלאָרע דבורים: „איד, פערברען דיינע פערשפּיצטע פלעקער און דיינע שטרויענע דעכער! איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש, און וואָס מעהר מענש דו ועסט ווערען, אַלץ ווייניגער איד וועסטו זיין..."

איך וועל דאָ ניט אויסרעכענען בפּרטיות אַלע יענע „שטרויענע דעכער" און „פערשפּיצטע פלעקער", וואָס געפינען זיך אין דער אידישער קולטור. דער גאַנצער איבערנאַטירליכער גלויבען אין מלאכים, שדים, רוחות און צדיקים; די נאַרישע איינגעשמועסט־קייט, אז מען קאָן דורך וועלכע עס איז מצוות און עבירות בין אָדם למקום, — צווישען מענש און גאָט, — געפינען חן אין דעם אויבער־שטענס אויגען אָדער חלילה אַרויסרופען זיין צאָרן אנטקעגען זיך; כמעט דער גאַנצער „שולחן־ערוך" מיט זיינע תרפ"ט אלפים דינים און מנהגים, — זיי אַלע אָדער, ריכטיגער, כמעט אַלע, זענען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי „פערשפּיצטע פלעקער" און „שטרויענע דע־כער", וואָס קאָנען ניט אויסהאַלטען קיין ברעקעל קריטיק פון דעם פּראָגרעסיווען מענשליכען געדאַנק. און ניט נאָר איז דאָס אונזער

פליכט צו דערקלעהרען עס דעם אידען, נאָר ביי דער גאַנצער טאָלע־ראַנץ, וואָס מיר האָבען צו דעם אַנדערן׳ס מיינונגען און גלויבונגען, — אָדער ריכטיגער: דוקא אין דעם נאָמען פון יענער טאָלעראַנץ, טאָרען מיר ניט צולאָזען, אז דאָס פאָלק זאָל צווינגען וועמען עס איז צו גלויבען אין זיינע אויסגעוועבטע דאָגמען, אָדער ווייטער לעבען אין זיינע פערשימעלטע פאָרמען. און ווען מיר זעהען, אז א הויפען פאַנאַטיקער קלייבט זיך ארום ארום די אַלטע הילצערנע און שטרויענע „געטער" און טאַנצט א ווילדען טאַנץ און שרייט אין התלהבות: מה טובו אוהליך, יעקב, פלעקענערבכאָ, ישׂראל! — טאָרען מיר אודאי קיין פעראיבעל ניט האָבען, ווען ביי איינעם פלאַצט די געדולד און ער נעהמט זיינע פלעקער און זיין שטרויענעם דאך, וואָס ער האָט בעקומען בירושה פון זיינע עלטערן, און מאַכט אויף זיי א שעהנעם, לוסטיגען „להדליק" בפני כל עם ועדה, ווי דאָס האָבען געטהאָן אונזערע אפיקורסישע טאַטעס. און אויב מיר זענען איצטער ניט צופריעדען מיט יענע פרייד־פייערן, וועלכע אונזערע אפקורסים פלעגען אָנצינדען אוי־מעדום צוליעב דעם כבוד פון דעם פרייען מענשליכען געדאַנק, איז דאָס ניט דערפאַר, וואָס מיר האָבען וויעדער אָנגעהויבען גלויבען אין „פערשפיצטע פלעקער" און „שטרויענע דעכער", נאָר דערפאַר, וואָס זיי האָבען אין יענע פרייד־פייערן אריינגעוואָרפען א סך אַזוינס, וואָס מען האָט בשום אופן ניט געטאָרט פערברענגען, און נאָך מעהר דערפאַר, וואָס דער וועג, וועלכען זיי האָבען אויסגע־קליעבען, כדי צו פערטרעטען די אינטערעסען פון „מעהר מענש און ווייניגער איד" איז געוועזן אַן אבסאָלוט פאַלשער.

בעת דער אפיקורס פלעגט קומען צום פאָלק מיט דער טענה: „„איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש" און האָט איהם תוך כדי דבור דעמאָנסטרירט, וואָס ער מאַג על פי מענשליכען שכל טהאָן, האָט דאָס אין בעסען פאַל געמוזט אַרויסרופען א פער־וואונדערונג, א פשוט׳ען ניט־אָנהויבען־צו־פערשטעהן אין די מוחות און די הערצער פון אַלע באמת פרומע אידען. מיט אַן ערנסטען טרויער אין הארצען האָט דער פרומער איד געמוזט זיך חדוש׳ען אויף דעם יונגען דור: הייסט עס באמת זיין מעהר מענש, ווען מען פרעסט טרפה קאַלבאַס אום יום־כפור, זויפט ביער און

בראַנפּען און טאַנצט מיט אַ שיקסע? זאָל אין דעם ליגען די טיפערע מענשליכע חשיבות, צוליעב וועלכער ער דאַרף זיך אָב־זאָגען פון זיין אידישקייט? און ער האָט גאַר געמיינט, אַז דער וואָס האַלט זיין ווילען אין צוים, און זיין געדאַנק ריין פון די תאוות הגוף און דאָס האַרץ אָפען פאַר דער שטים פון היילינקייט און אונענדליכקייט, איז אַ העכערער מהות מענש, איידער דער, וועמעס גאַנצער שכל איז אַריינגעטהאָן אין געשמאַק עסען, געשמאַק טרינקען און טאַנצען מיט שיקסעס. איהם האָט זיך גאַר געדוכט, אַז וואָס מעהר מענש מען איז, אַלץ אַ גרעסערען יחוס האָט ביי איינעם די „רוחניות", אַלץ מעהר „איד" איז מען, און וואָס מעהר „גראָבער גוי" מען איז, אַלץ ווייניגער „מענש" איז מען...

דער פעהלער פון דעם אַפּיקורס איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אין דער אַלטער אידישער רעליגיע געזעהן נאָר איהר שולחן ערוך'דיגע שאָלעכץ און האָט זיך ניט אַריינגעטראַכט אין איהר נ ש מ ה, אין יענע גרויסע, היילינע און טיעף־מענשליכע נשמה, וואָס האָט זיך היסטאָריש פערבונדען מיט דער דרויסענדיגער שאָלעכץ פון דינים און מנהגים. און אויך אין דעם האָט ער געמאַכט דעם טעות, וואָס ער האָט די גרויסע, היילינע, טיעף־מענשליכע נשמה פון זיין אייגענעם נייעם אַפּיקורסישען גלויבען געוואָלט אַריינטראָגען אין פאָלק דורך דער טריפה'נער קאָלבאַס און דעם יום־כפור־טאַנץ מיט אַ שיקסע. גאַנץ אַנדערע וועגען האָט מען בעדאַרפט אויסזוכען, ווי אַזוי די גרויסע נשמה פון דעם אַלטען דור זאָל אין דער גרויסער נשמה פון דעם נייעם דור דערקענען איהר אייגענעם מהות, איהר אייגענע אָבשפּיעגעלונג אין אַ נייער פראַגרעסיווערער פאָרם. אָבער — ווי די מעשה איז — איז דאָס ניט מעהר, ווי אַ פראַגע פון דעם ריכטיגען וועג. פון דעם מעהר צוגעפּאַסטען מעטאָד, ווי אַזוי דורכצופיהרען דעם נייעם אמת אין לעבען. אין פּרינציפּ איז דער נייער קאָסמאָפּאָליטישער דור געווען גערעכט, ווען ער איז צוגעגאַנגען צו דעם אידישען לעבען מיט דער פאָדערונג, אַז אַלץ זאָל פון דאָרטען אָבגעשאַפט ווערען, וואָס קאָן זיך ניט פערענטפערן פאַר דעם מענשליכען שכל, דעם מענשליכען יושר און דער מענשליכער שעהנקייט. אין אַלע פע־

לען, וואו ער האָט געקאָנט בעשיינפּערליך אויפווייזען, אז דאָס אידישע לעבען, די אידישע קולטור שטעהט הינטער די פאָדערונגען פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, קאָן קיינער ניט אָבלייקענען אונ־זער רעכט צו קומען צו דעם אידישען פאָלק און זאָגען איהם: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש. און וואָס מעהר מענש דו וועסט זיין, אלץ ווייניגער איד וועסטו זיין."

אָבער — און דאָ הויבט זיך אָן דער גרעניץ, וועלכען דער קאָסמאָפּאָליט האָט ניט בעמערקט און וועלכען ער האָט לגמרי ניט געהאט קיין רעכט איבערצושרייטען: קאָן מען דען באמת אַלע קולטור־ערשיינונגען פון אַלע פעלקער איינטהיילען נאָר לויט דעם גראַד פון שכל, יושר, שעהנקייט און מענשליכע חשיבות, וואָס איז אויסגעדריקט אין זיי? זענען די נאַציאָנאַלע אונטערשיידען פון די פעלקער ניט קיין אנדער זאַך ווי נאָר גראַד־אונטערשיידען פון מענשליכע מעלות, אזוי אז אויב זיי זאָלען זיך אַלע אויפהויבען אויף דערזעלביגער שטופע פונ'ם פּראָגרעס, וועלען זיי אַלע מוזען ממילא קומען צו דיזעלביגע רעזולטאטען און לעבען, דענקען און שאַ־פען? זענען אפשר דאָ אַזעלכע קולטור־ערשיינונגען, וואו די נאַציאָנאַלע פערשיעדענקייטען שיידען זיך פאנאנדער ניט דורך דעם גראד פון דער מענשליכקייט, וואָס אין זיי, נאָר דורך דער ארט פון דער מענשליכקייט, וואָס דריקט זיך אין זיי אויס, און וואָס איז בשום אופן ניט ערגער, איידער א וועלכער עס איז אנדער מין?

לאָמיר א ביסעל א טראַכט טהאָן וועגען דעם.

פעלקער אונטערשיידען זיך איינער פון דעם אנדערן אויך לויט די שפּראַך, וועלכע זיי רעדען. א שפּראַך איז קודם כל א מיטעל, ווי אזוי דורך ווערטער אויסצודריקען אונזערע געדאַנקען און פאָרשטעלונגען. איין און דיזלביגע פאָרשטעלונג פון דעם חפץ, וואָס איך האַלט איצטער אין מיין האַנד, דריקט דער איד אויס מיט דעם וואָרט „זייגער", דער רוס זאָגט אויף דעם „טשאַסי", דער דייטש רופט דאָס אָן „אוהר". וועלכער וואָרט איז מענשלי־כער: אין וועלכען איז פערקערפּערט א גרעסערער גראַד פון שכל, יושר, חשיבות און חן? אין קיינעם ניט פון זיי! זיי זענען אַלע גלייך גוט, גלייך שעהן און גלייך מענשליך. אין זיי

זענען אָבער פּערקערפּערט פערשיידענע א ר ט ע ן פון דער מענשליכער שפּראַך, פערשיידענע מ י נ י ם לשונות, ווי אַזוי אין קלאַנגען אויסצודריקען גדאַנקען. קומט איהר דעריבער אין דעם ענין פון שפּראַך צו דעם אידישען פאָלק און זאָגט איהם: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש", האָט דאָס ניט קיין אַנדער טייטש, ווי: פערוואַרף דעם וואָרט „זייגער" און נעהם אָן אַנ־שטאָט דעם דאָס וואָרט... אָבער וואָסער אַנדער וואָרט זאָל מען אָננעהמען אַנשטאָט איהם? און מיט וואָס איז יעדער אַנדער וואָרט מ ע נ ש ל י כ ע ר, איידער דאָס וואָרט „זייגער"?

איהר זעהט: אין דעם פּונקט פון דער שפּראַך, איינעם פון די וויכטיגסטע פּונקטען אין דעם נאַציאָנאַלען לעבען, האָט די קאָסמאָפּאָליטישע פאָרמעל: „וואָס מעהר מענש, אַלץ וועניגער איד" אין גאַנצען פערלאָרען יעדען שכל'דיגען מענשליכען זין. די שפּראַך איז אַ קולטור־צווייג, אין וועלכער עס דריקט זיך אויס דער מענשליכער שכל און די מענשליכע שעהנקייט, אָבער ביי יעדען פאָלק אויף אַן אַנדער אופן, און עס איז ניטאָ אויף דער וועלט קיין איין איינציגער ריכטער, וואָס זאָל אָביעקטיוו קאָנען אַרויסברענ־גען, וועלכע שפּראַך איז די שעהנסטע, קליגסטע און האָט אין זיך מעהר מענשליכע מעלות, איידער אַלע אַנדערע, אַזוי, אַז דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל זאָל קאָנען פאָדערן פון יעדען איינעם, ער זאָל אָננעהמען דוקא יענע אויסגעצייכענטע שפּראַך.

אמת, עס זענען דאָ איינצעלנע מענשען, וואָס זיי ד ו כ ט זיך, אַז זיי האָבען „ע ל פּ י ש כ ל" אויסגעפונען, וועלכע שפּראַך עס פערדיענט דעם שרביט הזהב, די קעניגליכע ווירדע איבער אַלע שפּראַכען. אָבער אויב איהר וואָלט געלאָזט די גאַנצע מענשהייט אָבשטימען איבער דער דאָזיגער פראַגע, וואָלט איהר אפשר צו אייער בעוואונדערונג בעקומען דעם רעזולטאַט, אַז יעדעס פאָלק וואָלט געשטימט פאַר זיין אייגענעם לשון: ווייל „שעהנער פון אַלע בילדער איז מיר מיין מאַמעס פּנים; ליעבער פון אַלע לשונות איז מיר מיין מוטער־שפּראַך". דאָס איז אַן אַלטער כלל פאַר אַלע פעלקער, — אַ כלל, פאַר וועמען דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל מוז אונטערטהעניגסט איינבויגען זיין קאָפּ.

עס איז אויך אמת, אַז די אינטעליגענץ פון די אונטערדריקטע

אָדער צוריקגעבליעבענע פעלקער, וואָס הויבט זיך ערשט אָן אויס־צומענשלען אונטער דעם איינפלוס פון אַ פרעמדער קולטור און אַ פרעמדער שפראַך, פאַלט אָפּט אַריין אין דעם דמיון, אַז נאָר די פרעמדע שפּראַך איז באמת אַ מענשליכע; דער אייגענער לשון אָבער איז גאָר ניט ווערטה, וואָס ער לעבט אויף דער וועלט. זי איז דעריבער נוטה צו קוקען אויף איהר אייגענעם לשון פון אויבען אַראָב און האַלטען פאַר אַ חשוב'ערען מענשען יענעם, וואָס האָט אין גאַנצען פערגעסען, ווי צו רעדען אין דער שפּראַך פון זיין פאָלק. אַזוי איז אַ צייט געווען אין רוסלאַנד, ווען די רוסען האָבען מבזה געווען זייער שעהנעם רוסיש, און דעם אידעאַל פון אַ חשוב'ען געבילדעטען מענשען האָבען זיי געזעהן אין יענעם, וואָס האָט געקאָנט רעדען און דענקען אין פראַנצויזיש. דאָס אייגענע האָט אויך פּאַסירט אין דייטשלאַנד, וואו אַזעלכע אמת געבילדעטע גייסטער ווי פריעדריך דער גרויסער האָבען זיך געקאָנט בערימען מיט דעם, וואָס זיי קאָנען ניט קיין דייטש, אָדער קאָנען עס ניט גוט. איצטער וועט קיין רוסען און קיין דייטשען ניט אַרויף אויפ'ן זינען צו קוקען פון אויבען אַראָב אויף זייערע שפּראַכען, אָדער צו פאַלען כורעים פאַר דעם „פראַנצויז". אדרבה, ביי די צוויי פעל־קער האָט זיך אויסגעבילדעט אַן אמת'ע טיעפע ליעבע און פער־עהרונג צו זייער לשון, צו דעם שכל און דער שעהנקייט, וואָס ליעגט איינגעוויקעלט אין איהם.

ווי אַזוי איז דאָס געשעהן? גאָר פשוט! בעת די דייטשען און די רוסען האָבען זיך גענומען אויסמענשלען אין פראַנצויזיש, זענען זיי נאָך געווען ק נ אַ פּ ע מ ע נ ש ע ן. אַליין אָרעם אין בילדונג און שעהנע, טיעפע געדאַנקען, האָבען זיי אויך ניט געקאָנט בעמערקען די פערבאָרגענע שעהנקייטען פון זייער איי־גענעם לשון. אין גאַנצען פער'כשופ'ט פון דעם פרעמדענס גע־שמאַק און שכל, איז ביי זיי לגמרי אָבגענומען געוואָרען זייער איי־גענער שכל און זייער אייגענער געשמאַק. אָבער וואָס מעהר מ ע נ ש זיי זענען געוואָרען, וואָס זעלבסטשטענדיגער עס איז געוואָרען זייער טראַכטען און פיהלען, אַלץ העכער האָט גענומען רעדען ביי זיי דער אייגענער דענקען און דער אייגענער פיהלען. מיט דער ענטוויקעלונג פון דער אינטעליגענץ האָט זיך אין דערזעלבינער צייט

אויף ענטוויקעלט איהר היימישער לשון, און וואס מעהר וויסען און בילדונג עם האבען געגומען אריינדרינגען אין די מאסען, אלץ מעהר לעבענס־קראפט איז אריינגעיאגט געווארען אין זיינע אדערן, אלץ פולער און גראציעזער זענען געווארען זיינע פארמען, אלץ חנ'עוודיגער זיינע בעוועגונגען. סוף־כל־סוף האט די אינטעלי־גענץ געמוזט אין דער אייגענער שפראך דערבליקען דעם בעסטען, לייכטעסטען מיטעל צו שאפען איהרע בעשאפונגען, צו בעשרייבען איהרע זעהונגען, צו בעזינגען איהרע געפיהלען, ארויסצוברוימען איהר וועהטאג און ארויסצושאלען איהר פרייד.

אויף אזא'ן אופן איז די שפראך מיט טויזענדער פעדים צו־גויפגעבונדען געווארען מיט דער נשמה — און אנשטאט דעם אלטען דמיון, אז דער אייגענער לשון איז א מאוס'ע דיענסט־מויד, וואס טאר ניט האבען די העזה צו בעוויזען זיך אין סאלאן, אויף וועלכער קיין אנשטענדיגער מענש קאן ניט אויסדריקען קיין איין אנשטענדיגען געדאנק, איז אויסגעוואקסען די אנדער אילוזיע, אז זי, די שפראך פון זייער פאלק, איז די איינציגע קעניגין צווישען אלע שפראכען פון דער וועלט.

אמת, יעדער איינער פערשטעהט מיט'ן שכל, אז די אי־ליוזיע איז ניט מעהר ווי אן אילוזיע, ניט מעהר ווי א דמיון און געפיהל, אבער אזוי ווי דער דאזיגער דמיון שאדט קיינעם ניט, אזוי ווי די ליעבע צו דער אייגענער שפראך איז צו־גויפגעבונדען מיט דער ליעבע צו אלע יענע גרויסע קולטור־אוצרות, וועלכע דאס פאלק בעשאפט אי פאר זיך, אי פאר דער מענשהייט, האט מען זיך ניט וואס צו שעהמען מיט דער דאזיגער הייסער ליעבע צו דעם אייגענעם לשון און מען דארף ביי דעם אלגעמיין־מענש־ליכען שכל ניט אויסבעטען קיין היתר אויף איהם, ווייל דער אלגעמיין־מענשליכער שכל האט ניט קיין אייגענע שפראך, וואס ער זאל קאנען ארויפצווינגען אויף אלע מענשען. אגב, פערשטעהט ער, דער אלגעמיין־מענשליכער שכל, גאנץ גוט, ווי אזוי מען קאן זיך פערליעבען אין יענע קלאנגען, וואס זענען אזוי נאהענט צו דער נשמה, אזוי ענג צונויפגעוואקסען מיט אלע איהרע פערבאר־גענע פאלדען.

וואס לערנט אונז די דאזיגע ערשיינונג? זי אנטפלעקט אונז

זעהר אַ וויכטיגען אמת פאַר אונזער ענין. בעת די רוסישע אינ־טעליגענץ איז אין איהר שפּראַך געשטאַנען אונטער דער שליטה פון דער פראַנצויזישער קולטור, האָט זי אפשר געקאָנט מיינען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ מעהר פראַנצויז איז ער און אַלץ וועניגער רוס. אָבער מיינען אַזוי האָט זי געקאָנט נאָר דער־פאַר, ווייל דער מענש אין דעם רוס איז נאָך געווען פון גאָר אַ שוואַכער מדרגה; ער איז געווען אַ ווייכער וואַקס, אויף וועלכען דער פראַנצויזישער זשעני האָט געקאָנט אַרויפלעגען זיין שטעמ־פעל. אָבער וואָס מעהר מענש דער רוס איז געוואָרען, וואָס וויטער זיין האָריזאָנט, וואָס שטאַרקער זיין אייגענע שאַפונגס־קראַפט, אַלץ מעהר „רוס" איז ער געוואָרען לכל הפחות בנוגע צו דעם אייגענעם רוסישען לשון.

און אַקוראַט די זעלביגע ערשיינונג שפּיעלט זיך איצטער אָב פאַר אונזערע אויגען ביי דעם אידישען פאָלק מיט דער אידישער שפּראַך. ווען אונזער רוסיש־אידישע אינטעליגענץ האָט זיך נאָר וואָס גענומען „אויסמענשלען", איז זי געווען, ווי אַ וואַקס אין די הענד פון דער פרעמדער קולטור און דער פרעמדער שפּראַך. רע־דען ווי אַ „מענש" האָט געהייסען רעדען רוסיש (אָדער פּויליש אין פּוילען). אָבער אָט איז די אינטעליגענץ אַ ביסעלע אונטערגע־וואַקסען, אָט האָט זי גענומען שפּירען אין זיך איהרע אייגענע כחות, און מיט דעם פאַנאַנדערבליהען פון די אייגענע כחות האָט זיך גענומען פאַנאַנדערבליהען אויך דער אידישער לשון. פער־גלייכט דעם מצב פון אידיש אַ יאָהר פינף־און־צוואַנציג צוריק מיט איהר איצטיגען צושטאַנד! דערמאָהנט זיך, ווי אומגעלומפּערט, ווי בעריש עס איז געווען איהר יעדער ריהר, וויבאַלד זי האָט גע־מוזט אַרויסקריכען פון איהרע אייגענע פיער ווינקעלעך און אויס־דריקען אַ וועלכען עס איז מענשליכען געדאַנק. און בעטראַכט ווי גראַציעז, ווי זיכער עס זענען איצטער אַלע איהרע בעוועגונגען, ווי שנעל זי קאָן זיך צופּאַסען צו יעדער גייסטיגער לאַגע, און ווי פּינקטליך זי קאָן איבערגעבען יעדען, לאָז זיין ווי פערוויקעלטען געדאַנק! די אידישע שפּראַך איז איצטער גאַנץ בעשטימט גע־וואָרען מעהר „אידיש", איידער זי איז געווען, און דער איד, וואָס רעדט און שרייבט איצטער אידיש, רעדט און שרייבט גאַנץ זיכער

א פיעל בעסערען אידיש, איידער א מאָל. ער איז אין דעם פּרט פון דער שפּראך געוואָרען מעהר איד. א דאנק די טעגליכע צייטונגען, דעם טהעאטער, דעם אידישען בוך, די פערזאמלונגען, וואו געבילדעטע מענשען דריקען אויס זייערע געדאנקען אין אידיש, ווערט אלץ רייכער אין ווערטער און אויסדריקען דער אוצר פון אונזער שפּראך און דער איד ווערט אלץ ווייניגער געצוואונגען צו שעפּען פון א פרעמדען קוואל. הייסט עס, אז אין דעם פּרט פון דער שפּראך איז דער איד געוואָרען מעהר איד, דער רוס מעהר רוס און דער דייטש מעהר דייטש, ניט פאר קיין אנדער זאך, נאָר דער־פאר, וואָס זיי אלע זענען געוואָרען מעהר מענש...

הייסט עס, אז לכל הפּחות אין דעם ענין פון דער שפּראך, האָבען מיר פאר אונז א פאל, וואו די אלטע פאָרמעל: „וואָס מעהר מענש, אלץ ווייניגער איד", איז — ניט נאָר זי פערליערט יעדען זין, נאָר אדרבה, זי ווערט פערוואנדעלט אין איהר אייגענעם היפּך: וואָס מעהר מענש מען איז, וואָס רייכער עס ווערען די ענינים, וועגען וועלכע דער אידישער מענש דענקט; וואָס שטאַרקער אין איהם ווערט די קראפט פון דעם אייגענעם שאַפען, אלץ מעהר איד ווערט מען, אלץ בולט'ער און שארפער ווערט יענער נאציאָנאלער סמן זיינער, וואָס דריקט זיך אויס אין זיין לשון.

לאָזט מיך דאָ בעריהרען נאך א פאָר פונקטען, וואָס זענען פערבונדען מיט דער אידישער שפּראך־פראגע אין איהר שייכות צו „איד און מענש".

מיר האָבען געזעהן, ווי די געבילדעטע קרייזען פון א צוריק־געבליעבענעם פאָלק פערליערען דעם רעספּעקט צו זייער אייגענעם לשון און פיהלען א מין יראת הכבוד פאר דער פרעמדער רייכערער שפּראך. דאָס איז גאַנץ בעשטימט דער געפיהל פון דרך־ארץ, וואָס א ניעדריגערע קולטור האָט צו א העכערער. אָבער אזא מין אראָבפאלען אין די אייגענע אויגען האָט בעצם ניט געקאָנט אָנ־ריהרען ניט דעם פערזענליכען שטאָלץ, ניט דעם שטאָלץ פון דעם פאָלק. א רוסישער גראף אָדער קניאז האָט אפשר נעשפּירט, אז זיין פראנצויזישער פאריקמאכער, מיט זיינע עלעגאנטע מאַניערען, מיט זיין געשליפענעם צינגעל און זיין גראציעזען פראנצויז, איז אין א געוויסען פּרט א העכערע, חשוב'ערע בריאה, איידער ער

אליין. אָבער נאָר אין אַ געוויסען פּרט, — אין דעם פּונקט פון שפּראַך און אויסערליכע קולטור. אין אַלע אַנדערע פּונקטען איז ער, דער גראף, פּאַרט דער מיוחס, דער גראף, און יענער איז דער פאַבריקמאַכער. און אויך בנוגע צו דעם אייגענעם פאָלק איז ער, דער גראף, אַ קינד פון דער גרויסער, מעכטיגער רוסישער נאַציע, וואָס האָט פּאָליטיש און היסטאָריש אין קיין פאַל ניט וואָס אונטערצובויגען זיך אונטער פראַנקרייך און וואָס איהר כבוד ווערט בשום אופן ניט פערטונקעלט דורך דעם גלאַנץ פון דעם פראַנצויזישען נאָמען. אפילו אין די ערגסטע צייטען פון דער רוסישער אַסימיליאַציע האָט קיינעם פון די געבילדעטע ניט געקאָנט אַרויף אויפ׳ן זין, אָבצוזאָגען זיך פון דעם אייגענעם פאָלק דערפאַר, וואָס ער שטעהט אויף אַ ניעדעריגערער קולטור־מדרגה, און אויפצוגעבען די עקזיסטענץ פון דער רוסישער נאַציע מחמת דעם, וואָס איהר שפּראַך איז ניט אַזאַ חשוב׳ע, ווי די פראַנצויזישע.

אַ גאַנץ אַנדער פּסיכאָלאָגיע האָט געמוזט הערשען — און הערשט נאָך עד־היום — ביי אַ גרויסען טהייל פון די אידישע גאַנץ געבילדעטע, האַלב־און פערטעל־געבילדעטע קרייזען. דער רום און זיין שפּראַך איז אין זייערע אויגען געווען אַ העכערע בריאה ניט נאָר מחמת זיין העכערער קולטור, נאָר ווייל ער איז אויך אַ חשוב׳ערער מענש אין דער געזעלשאַפטליכער שטעלונג און אין דעם שטאַאַטליכען לעבען. אַ שכור׳ער שרייבער׳ל ביי דעם „סטאַנאָוואָי“ אין אַ שטעדטעל איז געזעלשאַפטליך אין רוסלאַנד אַ סך אַ גרעסערער מיוחס איידער דער רייכער אידישער סוחר. אָבזאָגען זיך פון אידיש און ריידען די שפּראַך פון דעם שכור׳ען שרייבער׳ל הייסט דעריבער ניט נאָר אַריינגענומען ווערען אין דער ספערע פון דער העכערער קולטור. די קולטור־פראַגע האָט דאָס רוב נעשפּיעלט גאָר אַ קליינע ראָליע אין דעם אַסימיליאַציאָנס־פּראָצעס פון די ברייטערע אידישע קרייזען. אַ סך אַ גרעסערע ראָליע האָט דאָ געשפּיעלט דאָס וועלען אויפהויבען זיך אויף אַ העכערער שטופע אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, אויסגלייכען זיך אין יחוס מיט דעם גוי. די רוסישע שפּראַך איז געווען אַן אויסערליכער צייכען, אַז מען געהערט שוין ניט מעהר צו יענעם פערוואָרפענעם, בעשפּיענעם פאָלק, וואָס יעדער איינער האָט אַ רעכט צו טרעטען עס

מיט די פיס. דורך זיין רעדען רוסיש, דורך דאָס נאָכמאַכען די מאַניערען פון דעם רוס, האָט דער אסימילירטער איד געוואָלט אויפהויבען זיין מענשליכע חשיבות סיי אין די אויגען פון דעם רוס, סיי אין די אייגענע אויגען. דורך „ווייניג איד" האָט ער געוואָלט פערגרעסערן פאַר „מעהר מענש".

איהר ווייסט אַלע, ווי צרה'דיג עס האָט זיך אויסגעלאָזען יענער עקספערימענט און וואָס פאַר אַ גרויסען טעות דער אסימי־ליאַטאָר האָט דאָ געמאַכט אין חשבון. דער אידישער נאָמען איז בשום אופן ניט אויפגעהויבען געוואָרען, אַ דאַנק דער רוסישער שפּראַך־אסימיליאַציע, און דער איד איז ניט געוואָרען מעהר מיוחס, ווען ער האָט אָנגעהויבען צו רעדען „רוס".

וואו איז דאָ געלעגען דער טעות אין זיין חשבון?

דער אסימיליאַטאָר האָט זיך געיאָגט נאָך אַ העכערער מענש־ליכער חשיבות, — געוויס אַ בערעכטיגטער און מענשליכער שטרע־בען. אָבער ער האָט דאָ צונויפגעמישט צוויי זאַכען: מענשליכען שטאָלץ און וויסטע גאוה. דער מענשליכער שטאָלץ רוהט אויף דעם בעוואוסטזיין פון מיין אייגענעם ווערטה, אַלץ איינס, וואָס די ארומיגע וועלט זאָל ניט האַלטען פון מיר. די וויסטע גאוה האָט ניט קיין אייגענעם ווערטה־מאַסשטאַב, זי נעהמט איהם אריבער פון דער פרעמד. זי יאָגט זיך קודם כל נאָך דעם אַנדערן'ס אָב־שעצונג, נאָך יענעם'ס גוטער מיינונג וועגען מיר. אין דער וויסטער גאוה פערליערט דעריבער דער מענש דעם דרך־ארץ צו זיך אַליין. אין זיין נשמה מוז זיך אריינגנב'ענען אַ פונק פון יענער הינטישער פּסיכאָלאָגיע, וועגען וועלכער איך האָב גערעדט אין דעם אָנהויב פון מיין פאַרלעזונג. מיט גליקזעליגע בליקען פון הינטישער אונטערטהעניגקייט קוקט דער אסימיליאַטאָר אויף זיין „גאָט", ווען ער וויל נאָכמאַכען, דרעהט מיט'ן ווידעל, פאַר יעדען ביסעלע כבוד, וואָס דער „גאָט" קאָן איהם שענקען. וואָס פאַר אַן עהרע דאָס איז צו האָבען דעם „סטאַנאָוואָי" אַליין ביי זיך אין שטוב, שפּיעלען מיט איהם סטוקעלקע און אפשר נאָך זיין מיט איהם „נאַ טי" און רעדען מיט איהם רוסיש הויך אויפ'ן קול אזוי, אַז אַלע זאָלען הערען און פּלאַצען פאַר קנאה. עס פער־שטעהט זיך, אַז דאָס מוז ניט זיין דוקא דער „סטאַנאָוואָי". וואָס

פאַר אַן אַרט „אמת'ער רוס" דאָס דאַרף זיין, כדי זיין פריינדשאַפט זאָל איינעם ברענגען כבוד, — דאָס הענגט אָב פון דעם בילדונגס־גראַד און דער געזעלשאַפטליכער שטעלונג פון דעם אידען. פאַר איינעם איז דאָס דער „סטאַנאָוואָי", פאַר דעם אַנדערן אַ גובער־נאַטאָר, פאַר דעם דריטען אַ „פיסאַטעל", פאַר דעם פערטען אַ בעריהמטער געזעלשאַפטליכער טהוער. דער עצם פון דער וויסטער גאוה בלייבט אָבער דער'זעלביגער: דאָס איז דער אייגענער בטול היש, דאָס פערליערען פון דעם אייגענעם פנים, דאָס וועלען זיך באָדען אין יענע שטראַהלען פון כבוד, וואָס די נאָהענטקייט פון דעם פרעמדען מיוחס קאָן איינעם געבען.

עס איז נאָר קיין ספק ניט, אַז די פעראַכטונג צו דער אי־דישער שפּראַך איז ביי אַ גרויסען טהייל אסימיליאַטאָרען אויס־געוואַקסען אָט פון דער וויסטער גאוה, אָט פון דעם הינטישען בטול היש, וואָס איז די סטרא אחרא פון דעם מענשליכען שטאָלץ. און עס איז קיין חידוש ניט, וואָס אָט די וויסטע גאוה האָט ניט געקאָנט דערגרייכען איהר ציעל: דרך־ארץ קאָן מען נאָר האָבען צו דעם, וואָס האָט דרך־ארץ פאַר זיך אליין. און דער, וואָס שפּייט זיך אליין אין פנים, פערדיענט אויך דעם שפּיי פון דעם אַנדערן. וואָל־טען יענע אסימיליאַטאָרען אַנשטאָט וויסטער גאוה געהאַט מ ע נ ש־ל י כ ע ן ש ט אָ ל ץ, וואָס רעכענט זיך נאָר מיט דעם אייגענעם ווערט, און קעמפפט, אַז די דרויסענדיגע וועלט זאָל אַנדערקענען מיין ווערטה, וואָלטען זיי באַלד געקאָנט איינזעהן, אַז אַלע שפּראַ־כען זענען גלייכע מיוחסים און אַז אָבזאָגען זיך פון דער אייגענער שפּראַך צוליעב אַ פרעמדער, הייסט אומזיסט און אומנישט אָנ־שפּייען זיך אליין אין פנים. אַ ביסעלע מעהר מענשליכער שטאָלץ אין דעם אידען וואָלט געמאַכט אונמעגליך דאָס פערלאָזען פון אי־דיש. וואָס מעהר מענשען זיי וואָלטען געווען, אַלץ מעהר אידען וואָלטען זיי געבליעבען.

אַזאַ בליק אויף דעם ענין פון דער שפּראַך איז אָבער נאָך אין גאַנצען פרעמד פאַר אַ סך פון דער אידישער אינטעליגענץ, אפילו פון דער, וואָס האָט גאַנץ געווים קיין ברעקעל שפּור ניט פון הינ־טישער פּסיכאָלאָגיע אין איהר נשמה. עס זענען דאָ ביי אונז מענשען, וואָס פערשטעהען בכלל ניט, וואָס מאַכט מען דאָ פאַר־

אזא ווענען פון דער שפראך. איז דען די שפראך עפּעס מעהר, איידער א מיטעל אויסצודריקען געדאנקען, און דארף אן אמת׳ער מענש האָבען ביי די געדאנקען עפּעס מעהר אין זין, איידער אמת און יושר? וואָס איז די נפקא מיניה, אין וואָס פאר א קלאנגען מען ברענגט קלאָר ארויס די דאָזיגע אידעאלען? „קאזאלע־מאזאלע, אַבי דאָברע מיינעלע".

איך וויים ניט, צי איך איז בעקאנט אַן—סקי׳ס „פּיאָנערי" און צי איהר געדענקט די סצענע, ווי דער קליינשטעדטעלדיגער משכיל, וואָס איז אנטלאָפען אין די גרויסע שטאָדט צוליעב דער אמת׳ער השכלה, לערנט זיך ביי א גימנאזיסט די רוסישע שפּראך. נעבראָטענע ליידען שטעהט ער אוים פון דעם, וואָס ער קאָן ניט ארויסרעדען ריכטיג דאָס רוסישע וואָרט „טשיזש". ווי ער מאַ־טערט זיך ניט, קומט ביי איהם אלץ ארוים „ציזז" — און ער פער־שטעהט ניט: וואָס איז דאָ דער אויפגעקלעהרטער גימנאזיסט אזוי מקפּיד אין דעם ענין? וואָס קאָכט ער זיך אין דעם „טשיזש"? קאָן דען פערענדערט ווערען דער ע נ י ן, ווען מען פערדרעהט א ביסעל זיין נאָמען? ווערט דער פויגעל אַן אנדערער, ווען מען רופט איהם „ציזז" אַנשטאָט „טשיזש"?

אזא פּסיכאָלאָגיע איז זעהר פערשפּרייט ביי דער אידישער יוגענד און זי שטאַמט פון אַן אנדער מין „בטול־היש", וואָס איז זעהר פערשיידען פון דעם הינטישען „בטול־היש", וועגען וועלכען איך האָב נאָר וואָס גערעדט. זי שטאַמט פון אונזער ב ט ל נ ו ת. דער אמת׳ער אידעעלער בטלן האָט נאָר צוויי אידעאַלען אין האר־צען: אמת און יושר. שעהנקייט און מענשליכע חשיבות זענען ביי איהם קינדערשע זאכען, מיט וועלכע אַן ערנסטער מענש טאָר זיך ניט אָבגעבען. אָבער דאָ מאַכט דער בטלן דעם גרעסטען טעות. ער פערזעהט אין גאַנצען דעם פאַקט, אז „אמת וצדק" איז נאָר א טהייל פון אונזערע העכסטע מענשליכע אידעאַלען, — דער פונ־דאַמענט, אויף וועלכען זיי אַלע דארפען אויפגעבויט ווערען. נאָך העכער איידער דער פונדאַמענט, איידער אמת און יושר, הויבען זיך אויף פאַר דעם מענשען די אידעאַלען פון שעהנקייט און מענש־ליכע חשיבות. זיי צו פערגעסען הייסט אוועקמאַכען כלאחר יד אַלץ, וואָס טראָגט ארײן רייכקייט און פארב אין דעם מענשענ׳ס

נשמה, אַלץ וואָס האָט אַ ווערטה צוליעב זיך אַליין און ניט צוליעב אַן אַנדער זאַך.

מען קאָן זאָגען, אַז אין קיין זאַך טרעט ניט אַרויס אַזוי קלאָר די מענשליכע נאַטור פון דעם מענשען, ווי אין זיין ליעבע צו שעהנ־קייט, צו דער שעהנער פאָרם גופא, ווייל נאָר זי אַליין איז אַן „אהבה שאינה תלויה בדבר“, אַ ריינע ליעבע אָהן עגאָאיסטישע פּניות און הינטער־געדאַנקען. געוויס, אויך די ריינע אמת־ליעבע צוליעב דעם אמת גופא; אויך די איבערגעבענקייט צו די אידעאַלען פון יושר צוליעב דעם יושר גופא טראָגען אויף זיך דעם זעלביגען שטעמפּעל פון „אהבה שאינה תלויה בדבר“, דעם העכסטען גע־פיהל, צו וועלכען נאָר די מענשליכע נשמה איז מסוגל. אָבער ערגעץ טרעט ניט אַרויס דער געפיהל אַזוי ריין און קלאָר, ווי אין דער ליעבע צו שעהנקייט, און אין דעם שטרעבען צו אינוועניג־סטער מענשליכער חשיבות, ווייל אמת און יושר קאָנען נאָך, אַ חוץ דער ריינער הנאה, וואָס זיי ברענגען מיט זיך, בעררייכערן דעם מענשען מיט נוצליכע זאַכען, בעת שעהנקייט און אינוועניגסטע מענשליכע חשיבות קאָנען קיין ברעקעל נוצען פאַר דעם מענשען ניט שאַפען. זייער גאַנצער ווערטה בעשטעהט אות באות אין דעם, וואָס זיי זאָגען אַ פּעאַם ניט ווערטה. זיי וועלען דעם מענשען ניט מאַכען געזינטער, קליגער, רייכער, פעטער. אָבער זיי מאַכען איהם מענשליכער, און שאַפען פאַר איהם יענעם טיעפען גליק, יענעם צושטאַנד פון ריינער פרייד, צו וועלכער דער מענש דאַרף שטרעבען, ווען ער וויל וויסען, וואָס הייסט לעבען ווי אַ מענש.

נאָר צוויי קלאַסען מענשען האָבען פערלאָרען דעם חוש פון שעהנקייט און חשיבות, אָדער פערשטיקען איהם מיט אַ כיון אין זייער האַרצען. דאָס איז דער גראָבער עגאָאיסט, וואָס איז ניט אַוועק אַ סך ווייטער פון דער חיה, ביי וועמען די אידעאַלען פון עסען, טרינקען, שלאָפען, סעקסועלע ליידענשאַפטען און אפשר נאָך די ליידענשאַפטען פון ווסטער גאוה פילען אויס אַלע ווינקעלעך פון דער נשמה. און דאָס איז אויך דער עטישער בטלן, וועמעס האַרץ עס קלאָגט, אמת, אויף דעם „צרת הכלל“, אויף די ליידען פון דער מענשהייט, וואָס פערשטעהט אָבער ניט, אַז די ליידען פון דער מענשהייט בעשטעהען ניט נאָר אין די שמאַרצען פון דער

הונגעריגער חיה אין דעם מענשען, נאָר אויך אין זיין שטרעבען צו א שעהנעם, חשוב'ען מענשליכען זיין.

גריילעך וואָלט איך מיך איצטער אָבגעשטעלט א ביסעל מעהר אויף דעם ענין פון עטישע בטלנות ניט נאָר ביי אונז אידען, נאָר אויך אין דער געשיכטע פון דער גאַנצער מענשליכער וועלט. נאָר ליידער וואָלט דאָס אונז אַוועקגעפיהרט צו ווייט פון אונזער טהעמע. לאָמיר זיך בענוגענען מיט דער בעמערקונג, אז די קאַלטקייט צו די שעהנקייטען פון דער שפּראַך, — די גלייכגילטיגקייט, אין וואָס פאַר א שפּראַך מען זאָל רעדען און ווי מען זאָל געברויכען איהרע אויסדריקען, איז גאָר ניט אַזאַ חשוב'ע מענשליכע מעלה, ווי עס קאָן זיך אפשר אויסדוכטען אויף דעם ערשטען בליק. א נאָרמאַלער מענש ליעבט זיין שפּראַך, — וואָס פאַר א שפּראַך דאָס זאָל ניט זיין, און וואָס מעהר מענש ער איז, אַלץ שטאַרקער איז זיין ליעבע צו איהר.

איך האָב מיך אַזוי לאַנג אויפגעהאַלטען אויף דעם ענין פון שפּראַך און שפּראַכען־ליעבע, ווייל דאָס איז איינער פון די וויכטיגסטע פּעלזען, אָן וועלכע עס צושלאָגען זיך די וואַלען פון קאָסמאָפּאָליטיזם. אויב שפּראַך־פאָרם איז ניט קיין גלייכגילטיגע זאַך פאַר דעם מענשען, אויב די ליעבע צו איהר וואַקסט מיט דער ענטוויקעלונג פון מענשליכקייט אין איהם און אויב דער אַלגעמיין מענשליכער שכל קאָן בשום אופן ניט אַרויסברענגען, וועלכע שפּראַך איז די מענשליכסטע, איז יעמאָלט ניטאָ קיין ברעקעל האָפנונג, אז דער קאָסמאָפּאָליטישער אידעאַל, — די פערשווינדונג פון אַלע פעלקער־קולטורען אין איין מענשהייטס־קולטור און אין איין מענשהייטס־שפּראַך, — זאָל ווען עס איז מקוים ווערען.

אין דער אמת'ען! אונטערדריקטע, צוריקגעבליבענע פעלקער אָדער איינצעלנע שיכטען פערלאָזען אָפט זייערע שפּראַכען טייל אוים פיהישער גלייכגילטיגקייט צו מענשליכע אינטערעסען, טייל אוים ווילדער גאוה, טייל אוים עטישער בטלנות און נאָך א גרעסערער טייל דערפאַר, ווייל עס זענען דאָ ה ע ר ש ע נ ד ע שפּראַכען, צו וועלכע עס לוינט זיך בעסער צו־צושטעהן, ווייל פאַר זיי גיט מען איצטער מעהר שמאַלץ. אָבער מיט דער ענטוויקעלונג פון דעם מענשליכען פּראָגרעס מוזען מיר דאָך דערלעבען אַזאַ צייט,

ווען די איינטיילונג אין הערשענדע און בעהערשטע וועט אין גאנ־
צען אָבגעשאַפט ווערען. עס מוז דאָך קומען א מאָמענט, ווען
קיין גרופע מענשען וועט ניט האָבען קיין שום איבערוואָג איבער
קיין אנדער גרופע און יעדע פון זיי וועט האָבען די פולע מעגליכ־
קייט צו לעבען נאָך איהר הארצענס בעגעהר. און יעמאָלט, ווען
די ניעדעריגערע בעדערפעניסען פון דעם מענשען וועלען בעפריע־
דיגט ווערען דורך א קלוגען סיסטעם פון יושר, וואָס וועט אריינ־
געפיהרט ווערען אין דעם לעבען פון אלעמען, וועט דער מענש,
בעפרייט פון דער דאגת חיונה, זוכען זיין גליק אין דער בעפריעדי־
גונג פון די העכערע בעדערפעניסען, דער ליעבע צו אמת, שעהנקייט
און מענשליכע חשיבות. וואָס מעהר גיטער פון העכערער קולטור
א פאָלקס־גרופע וועט יעמאָלט אויסארבייטען אָדער אריבערנעהמען
פון דער פרעמד, אלץ רייכער וועט ווערען איהר שפראַך און אלץ
שטאַרקער — איהר ליעבע צו איהר.

פרעגט זיך די שאלה: וואָס וועט יעמאָלט קאָנען צווינגען
די דייטשען, זיי זאָלען זיך אָבזאָגען פון זייער דייטש און פער־
בייטען עס, לאָמיר זאָגען אויף פראנצויז? וואָס וועט דעם אידען
צווינגען, זיך אָבצוזאָגען פון אידיש און אָננעהמען לאָמיר זאָגען
רוסיש אָדער ענגליש? קיין זאַך קאָן יעמאָלט קיינעם ניט צווינגען
דערצו. אין די בעדינגונגען פון פאָלקאָמענער גלייכהייט מוזען
זיך די שפראַכען פאנאנדערבליהען נאָך שטארקער, איידער איצ־
טער, — די קולטורען פאנאנדערוואקסען זיך יעדע אויף איהר
שטייגער, לויט איהר אינווענינגסטער טבע, און די נאַציאָנאלע
סמנים פון א פאָלק מוזען יעמאָלט ווערען נאָך בולט'ער און שטאַר־
קער.

דער קאָסמאָפאָליטיזם האָט פערזעהן, אז עס זענען דאָ א סך
קולטור־צווייגען, וואָס דריקען זיך אויס ביי יעדען פאָלק אין א
פערשיידענער נאַציאָנאלער פאָרם, אָבער וואָס זענען פון דעסטוועגען
אלע גלייך מענשליך, אלע פון גלייכען ווערטה און קאָנען אלע האָ־
בען אין זיך דעם זעלביגען גראַד פון אמת, יושר, חן און מענשליכע
חשיבות. אויף אזא'ן אופן האָט גאָר קיין ברעקעל זין ניט צו־
צוטרעטען צו א וואָסער עס איז פאָלק מיט דער פאָדערונג: „פאָלק,
הער אויף צו זיין פאָלק און ווער מענש", ווייל עס איז אין דער

גאַנצער מענשהייט ניטאָ קיין איין איינציגע פאָרם, אין וועלכער עס זאָל זיך אויסדריקען יענער קולטור־צווייג און וואָס זאָל האָבען מעהר רעכט אויף זיין ליעבע, איידער זיין אייגענע נאַציאָנאַלע פאָרם.

די שפּראַך איז נאָר איין צווייג אַזאַ. עס זענען דאָ נאָך אַ סך אַנדערע. נעהמט, צ. ב. די שעהנע ל י ט ע ר א ט ו ר, וואָס איז אַזוי שטאַרק פערבונדען מיט דער שפּראַך. לאָמיר אָננעהמען, איהר ליעבט יענעם מענשליכען געלעכטער דורך טרעהרען, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט אין ענגלאַנד דיקענסען, אין רוסלאַנד גאָ־גאָל׳ן און ביי אונז, אידען, שלום־עליכם׳ען. איך וויים ניט, ווי איהר קוקט אויף שלום־עליכם׳ען. עס קאָן זיין, איהר זייט נאָך ניט געוואוינט אוועקצושטעלען אַ אידישען שרייבער אין איין ליניע מיט אַזעלכע גדולים פון דער אַל־וועלטליכער ליטעראַטור. אָבער איך וואָלט אייך דורך אַ ליטעראַרישען אַנאַליז געקאָנט בעווייזען אַזוי קלאָר, ווי דער טאָג, אַז דער מחבר פון אַזעלכע ווערק ווי „חוה“, „ראַבטשיק“, „אויף פסח אהיים“ און נאָך אַ סך, אַ סך אַנדערע דאַרף בשום אופן ניט אַראָבלאָזען די אויגען פערשעהמ־טערהייד, ווען מען שטעלט איהם אַוועק לעבען גאָגאָל׳ן און די־קענס׳ען. און ווער רעדט שוין וועגען אַ מאַרק טוויין! מיט איהם קאָן שלום עליכם אויף אַלע פעל תמיד האַלטען די וואָג. על כל פנים וועט מיר, דעם אידען, געוויס זיין נעהנטער צום הארצען און מהייערער מיין שלום־עליכם, איידער דער רוסישער גאָגאָל אָדער דער ענגלישער דיקענס, — ווער רעדט שוין וועגען דעם אַמעריקאַ־נער מאַרק טוויין.

נו? קאָנט איהר צוגעהן צו מיר און זאָגען: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש; פערוואַרף דיין שלום־עליכם און קוויק זיך מיט מאַרק טוויינ׳ען!“ מיט וואָס איז מאַרק טוויין חשוב׳ער, איידער שלום־עליכם? זיי זענען ביידע אין בעסטען פאַל — דעם בעסטען פאַר טוויינ׳ען — ג ל י י ך חשוב. אין זיי, אין ביידען האָט זיך אויסגעדריקט איין און דערזעלביגער אַלגעמיין־מענשליכער שטריך פון לאַכען דורך טרעהרען, אָבער ביי ביידען, ווי אויך ביי גאָגאָל׳ען און דיקענס׳ען, האָט זיך דער דאָזיגער אַלגעמיין־מענש־ליכער שטראַהל איבערגעבראָכען אין אַ בעזונדער נאַציאָנאַלער אַט־

מאָספערע, אויף אַ בעזונדער נאַציאָנאַלען שטייגער און אָנשטאָט איין הומאָריסטישער ארט האָט איצטער די מענשהייט גאַנצע פיער.

צו דעם אייגענעם רעזולטאַט קומט איהר, ווען איהר טראַכט זיך אריין אין דעם ענין פון פּאָעזיע בכלל. איין־און־דיזעלביגע פּאָעטישע ריכטונג ברענגט ארויס פערשיידענע אייגענארטיגע טאַלאַנטען ביי די פערשיידענע פעלקער, וואָס דריקען זי אויס אויף אַ פערשיידענעם, אָבער גלייך־ווערטיגען שטייגער. איהר קאָנט ניט פערלאַנגען, ווער עס איז זאָל זיך אָבזאָגען פון זיין נאַציאָנאַלער פּאָעזיע און צושטעהן צו דער „אַל־מענשליכער", ווייל קיין אַל־מענשליכע פּאָעזיע, וואָס זאָל ליגען דרויסען פון די נאַציאָנאַלע פּאָעזיען, איז ניטאָ. די אַל־מענשליכקייט ליעגט ניט דרויסען, נאָר איננווענינג אין די נאַציאָנאַלע בעשאַפונגען, און העכסטענס, וואָס איהר קאָנט זאָגען, איז: פערלאָז דיין נאַציאָנאַלע פּאָעזיע, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדריקט אַ חוץ דעם אַלגעמיין־מענשליכען טייל, נאָך דער ספּעציפישער כאַראַקטער פון דיין אידישער נשמה, און שפּרינג אריין אין אַ פרעמדע נאַציאָנאַלע פּאָעזיע, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדריקט אויף דער ספּעציפישער כאַראַקטער פון דעם פרעמדענס נשמה. אָבער ערשטענס איז דאָס שוין ניט קיין קאָסמאָפּאָליטיזם, נאָר אַ נאָר פּשוט'ער, נאַקעטער שאָוויניזם פון דער פרעמדער נאַציאָנאַליטעט און אַ חוץ דעם דאַרף מען מיר נאָך בעווייזען, אַז דעם פרעמדענס נשמה פּאַסט בעסער פאַר מיר, איידער מיין אייגענע.

אַזוי איז עס מיט דער פּאָעזיע, און אַזוי איז עס מיט יעדען אַנדער צווייג פון דער מענשליכער קולטור, וואָס שטייגט אריבער די גרעניצען פון דער ריינער וויסענשאַפט און דעם פּשוט'ען, טאָג־טעגליכען יושר, — די קונסט בכלל, די פילאָסאָפיע, די רעליגיאָן. ווי אַלגעמיין־מענשליך עס זאָל ניט זיין זייער אינהאַלט, מוז יעדע ריכטונג פון זיי בעקומען אַ גאַנץ אַנדער פּנים און פאַרב, ווי נאָר זי טרעט אריין אין אַ בעשטימטע נאַציאָנאַלע אַטמאָספערע און וועקט דאָרטען אויף די שאַפענדע כחות פון'ם פאָלק. אפילו דער קאַטאָליציזם, וואָס ליקענט אין עצם די איינטהיילונג אין פעלקער, וואָס קומט צו דער גאַנצער מענשהייט מיט איין־איינציגען רעליגיעזען גרונד־געדאַנק, אפילו ער האָט בעקומען ביי יעדען פאָלק אַ

בעזונדער אויסזעהן, און דער קאַטאַליציזם פון דעם דייטש איז נים אין גאַנצען דער, וואָס דער קאַטאַליציזם פון דעם פראַנצויז, אָדער דעם פויל אָדער דעם איטאַליענער. נאָך מעהר, אפילו אזא ריין אַלגעמיין־מענשליכע ריכטונג, ווי דער וויסענשאַפטליכער סאָציאַ־ליזם פון קארל מארקס, האָט בעקומען גאַנץ פערשיידענע נאַציאָ־נאַלע געשטאַלטען ביי די רוסען, דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, איטאַליענער, פוילען און האָלענדער. געהט, טענה'ט זיך אויס, ביי וועלכען פאָלק איז דער מארקסיזם דער מארקסיסטישסטער, צו־ליעב וועלכען אַלע איבעריגע פעלקער זאָלען זיך מוזען אָבזאָגען, און געהט, פאָדערט נאָך, זיי זאָלען זיך אָבשרייבען ביים רב, אז מהיום והלאה טאָרען זיי קיין אייגענעם מארקסיזם נים ארויס־ברענגען!

און גאַנץ געוויס איז יעדען מענשען בעזונדערס טהייער די נאַ־ציאָנאַלע פאָרם פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען תוך, וואָס זיין פאָלק האָט ארויסגעבראכט. דאָס הייסט נים, אז ער דארף זיך נים איינ־טערעסירען מיט דעם, וואָס אַנדערע פעלקער בעשאַפען. אדרבה! ער מוז און זאָל בעקאַנט ווערען מיט די קולטור־פּראָדוקטען פון דער פרעמד, ער זאָל זיי ליעבען און שעצען, ווייל זיי בעררייכערן זיין אייגענע נשמה און וועקען אין איהר איהרע כחות. אָבער ער דארף זיי ליעבען און שעצען, אויף דעם זעלבינען אופן, ווי דער קינסט־לער אויף דער וויאָלין ליעבט דעם קינסטלער אויף דעם פּיאַנאָ. ער פערשטעהט, אז זיין נשמה קאָן אויסדריקען איהר טיעפען און רייכען אינהאַלט נאָר אויף דער וויאָלין, ווי יענער נאָר אויף דעם פּיאַנאָ, און איהם וועט זיין קונסט בלייבען טיעפער איינגעבאַקען אין הארצען, איידער די קונסט פון דעם פּיאַניסט.

איך גיב צו, אז אַ מלאך, אָדער אַ ספּינאָזא, וואָלט זיך גע־קאָנט אויפהויבען אין געפיהל צו אזא הויך, וואו אַלע קולטור־פּראָדוקטען פון דער מענשהייט זאָלען רעדען גלייך שטאַרק און גלייך ליעבליך צו זיין געמיטה; וואו ער זאָל אבסאָלוט נים שפּירען קיין איין ברעקעל איבערוואָג אין געפיהל צווישען איין נאַציאָנאַלע פאָרם און דער אַנדערער. אָבער אויב מען וואָלט אויך אזא אַב־סאָלוט ספּינאָזיסטישען קולטור־פריינד געזאָגט, אז איהר ווילט, צ. ב., די אידישע פידעל זאָל פערשטומען אין דער מענשליכער

סימפּאָניע און אָנשטאָט איהר זאָל אָוועקגעשטעלט ווערען נאָך א דייטשער קלאַרנעט, וועט ער אייך גאַנץ העפליך אָבדאַנקען פאַר דער טובה: איהם וואָלט געפעהלט א „כלי“ אין דער סימפּאָניע און ער וואָלט פּראָטעסטירט אַנטקעגען איהר פערשווינדען. — און גלאט: ווער קאָן דאָס זיין א מלאך, אָדער א ספינאָזאַ? א חוץ דעם קאָנט איהר זיין זיכער, אַז אויב אַזאַ ספינאָזאַ זאָל אָנהויבען ניט נאָר געניסען די אַלגעמיין־מענשליכע סימפּאָניע, נאָר אַליין שפּיעלען אין איהר, וועט ער פון זיך גופא גאַנץ נאַטירליך אויס־קלייבען אַזאַ „כלי“, וואָס איז מעהר צוגעפּאַסט צו זיין נ א צ י אָ־נ א ל ע ן כאַראַקטער און זיינע נאַציאָנאַלע כחות.

ליידער קאָן מען ניט לייקענען, אַז עס איז דאָ איצטער אין לעבען אויך אַזאַ טיפּ מענש, ווען די גאַנצע נפקא מיניה צווישען די פערשיידענע נאַציאָנאַלע שאַטירונגען אין די העכערע צווייגען פון דער קולטור ריהרט ווי די וואַנד, ווייל די גאַנצע העכערע קולטור, מיט איהר פּאָעזיע, קונסט, ליטעראַטור, וויסענשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיאָן, ליעגט איהם אין דער לינקער פּאה. דאָס איז דער „פיך בצורת מענש“, — וואָס וויים נאָר איין זאַך: גוט געגעסען, גוט געשלאָפען און נאָך א פעטע עליה אין שוהל געכאַפּט, — וואָס דאַרף מען מעהר? פון זיינט וועגען מעגען אַלע קולטורען זיך צונויפגיסען אין איין איינציגע; עס וועט איהם דערנאָך זיין לייכטער, אין גאַנצען אַרויסצוגיסען זי אין רינשטאָק. אָבער — אונזער טעמע רופט זיך דאָך ניט „איד און פיך“, נאָר: „איד און מענש“... און א מענש איז דער, פאַר וועמען די העכערע צווייגען פון דער קולטור זענען דער גאַנצער תמצית פון דעם זיין. און וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ א גרעסערען אָרט אין זיין נעמיטה פערנעהמען די העכערע צווייגען פון דער קולטור, אַלע אין איינעם, אָדער נאָר איינינע פון זיי. און וואָס מעהר ער איז פעראינטע־רעסירט אין זיי, וואָס מעהר נשמה און האַרץ ער לעגט אין זיי אַריין, אַלץ צוגעבונדענער ווערט ער צו יענער נאַציאָנאַלער פאָרם, אין וועלכע זיין פאָלק האָט זיי בעשאַפען, אין וועלכע עס שטעקט אויך א טייל פון זיין האַרץ און פון זיין נשמה.

וואָס מעהר מענש דער איד ווערט, אַלץ מעהר איד ווערט ער.

די ליעבע צו דער אייגענער קולטור איז א מ ע נ ש ל י כ ע

ליעבע. זי בעגיסט מיט איהרע ווארימע, לייכטענדע שטראהלען ניט נאר דעם איצטיגען מעמד פון דער פאלקס־קולטור, נאר אויך איהר גאנצע געשיכטליכע ענטוויקעלונג, דעם גאנצען אוצר פון גייס־טיגע גיטער, וואס דאס פאלק האט איהם אנגעזאמעלט פון זינט עס איז געווארען א פאלק אויף דער וועלט ביז אויף דעם היינטיגען טאג.

געוויס, קאן קיין מענש ניט זיין גלייך ענטציקט פון אלע ערשיינונגען, וואס זיין פאלק האט ארויסגעבראכט אין זיין עבר. אין דעם געפעכט פון דעם „היינט" טראגען מיר אריבער אונזער ליעבע און אונזער האס אויך אויף די ערשיינונגען פון דעם „נעכ־טען". און וואס נעהנטער דער „נעכטען" איז צו אונזער צייט, אלץ ווענינגער קאנען מיר איהם בעטראכטען אין דעם מילדען, קלא־רען און ריינעם ליכט פון דעם היסטאריקער, וואס פערשטעהט אלץ, און וואס קאן דעריבער אלץ און אלעמען מוחל זיין. אבער וואס מעהר איינער לערנט זיך אויס צו בליקען היסטאריש אויף דער פערגאנגענהייט, אלץ מעהר „ספינאזא" ווערט ער בנוגע צו איהר, אלץ מעהר פלאמט אין איהם אויף יענע געטליכע ליעבע, וואס גיסט אויס איהרע שטראהלען אין גלייכער מאס אויף דעם צדיק און דעם רשע.

נאר, אפילו ווען מען זאל זיך ניט אויפהויבען אויף דער הויך פון א ספינאזא, אפילו אז מען זעצט זיך אוועק על כסא הרבנות און מען נעהמט זיך משפט'ען די פערגאנגענע צייטען, איז, ווי שטרענג עס זאל ניט זיין דער משפט איבער דעם אייגענעם עבר, וועט ער אלץ איבערלאזען געגוג העלדען, טהאטען און פאסירונגען, וואס מוזען ארויסרופען בעגייסטערונג אין אונז. די בעקענטשאפט מיט דער אייגענער געשיכטע און די בעגייסטערונג, וואס זי פלאמט פאנאנדער אין אונז, פערשטארקט יענע בעהעפטונגס־פעדים, וואס בינדען אונז צו צו דעם אייגענעם פאלק, ווי די בעקענטשאפט מיט דער פרעמדער געשיכטע הויבט אויף אין אונזערע אויגען די חשיבות פון יענעם פרעמדען פאלק און אונזער טיעפען רעספעקט צו איהם; אן איטאליענער, וואס זאל שטודירען די געשיכטע פון זיין גאריי־באלדי און די געשיכטע פון אונזערע מאקאבעער, וואלט געוויס געהאט דרך־ארץ פאר די העלדען־טהאטען פון די אידישע נאציא־

נאַלע בעפרייער, אָבער זיין איינען בלוט וועט ער פיהלען ניט אין די מאַקאַבעער, נאָר אין גאַריבאַלדי. דאָס איינענע איז אויך מיט אונז. ווען מיר ציהען אַ פערגלייך צווישען גאַריבאַלדי און יהודה המכבי, וואַקסט אין אונז גאַנץ געווים דער רעספעקט צו דעם איטאַליענישען פאָלק און זיינע פרייהייטס־העלדען, אָבער אַ גאַנץ משונה־דיגע אומרוהה דערוועקט אין אונזער נשמה דאָס בילד פון דעם אייגענעם פרייהייטס־העלד. ווי מיט אַ מאַגנעט ציהען צו זיך די אייגענע העלדען, די גיטער פון דעם אייגענעם אוצר, און פון דעם מאַגנעט קאָן זיך קיינער ניט בעפרייען.

וויכטיג איז נאָך דאָ צו גערענקען, אַז דער אוצר פון אַ פאָלק קאָן געהערען אין גאַנצען נאָר צו די קינדער פון דעם פאָלק. פרעמדע קאָנען אַריבערנעהמען צו זיך נאָר אַ טייל פון איהם. און ניט אַלע מאָל איז דער אַריבערגענומענער טייל גראָד דער בעסטער. פון דער ענגלישער ליטעראַטור, צ. ב., וויים די גאַנצע געבילדעטע מענשהייט אַ סך נעמען פון גדולים, — אַ שעקספיער, אַ בייראָן, אַ שעללי, אַ דיקענס און נאָך מעהר. אָבער עס וואָלט געווען אַ טעות צו מיינען, אַז זיי זענען די איינציגע טרעגער פון דעם ענגלישען גייסט און אַז זיי בילדען דעם העכסטען שטאַפעל פון זיין זשעניע. אין דער היים, ביי דעם ענגלענדער, זענען געבליעבען נאָך אַ סך זשעניען, וואָס האָבען ניט געהאַט די זכיה אַריבערגענומען צו ווערען אין דער פרעמד, וואָס שטעהען אָבער ניט ניעדריגער, איידער די, וואָס זענען בעריהמט געוואָרען אין דער וועלט. אַ סך מבינים אין דער ענגלישער ליטעראַטור שטעלען, צ. ב., אַ ראָבערט בראונינג העכער איידער אַ בייראָן. דער דייטש האָט אין זיין ליטעראַטור, אַ חוץ די לעססינגס, געטהעס און שילער׳ס נאָך אַ סך נעמען, וואָס דער פרעמדער איז ניט מחויב צו קענען, אָבער וואָס זענען איהם, דעם דייטשען, ניט וועניגער טהייער, איידער זיינע וועלט־בעריהמטע גדולים. די רוסען שצעדרין, אָסטראָווסקי און אוספיענסקי וועלען אפשר קיין מאָל ניט זיין אַזוי פאָפולער אין דער וועלט, ווי אַ מאַקסים גאָרקי, ווען אפילו זייער טאַלאַנט איז בלי ספק העכער איידער זיינער. דאָס רוסישע געבילדעטע פאָלק ליעבט זיי אָבער ניט וועניגער און אפשר נאָך מעהר, איידער זיין גאָרקי. אויך ביי אונז, אידען, האָבען מענדעלי מוכר ספרים

און פרץ א סך ווענינער שאנסען אריבערגענומען צו ווערען אין דער וועלט־ליטעראַטור, איידער שלום אַש, בעת דער גראַד פון זייער טאַלאַנט איז ניט לפי ערך העבער, איידער דער פון שלום אַש.

דורך די אייגנאַרטיגקייט פון דעם אידישען לעבען און שאַ־פען איז גראַד דער אידישער אוצר פול מיט אַזעלכע גדולים, וועמעס גאַנצער ווערט עס קאָן אָבגעשאַצט ווערען נאָר פון א אידען. אָבער אויך ביי אַלע אַנדערע פעלקער זענען דאָ גענוג גיטער, וואָס נאָר א קינד פון דעם פאָלק קאָן באמת שעצען און געניסען. אויף אַזאַ'ן אופן איז דער קולטור־אוצר פון א פאָלק די גייסטיגע ה י י ם פון זיין נשמה, איהר רייכטהום, אין וועלכען דאָס פאָלק מוז זיין מעהר פעראינטערעסירט, איידער אין די עשירות פון דער פרעמד. אפילו אין די מיטלערע און גאָר קליינע טאַלאַנטען, פון וועלכע קיין פרעמדער איז ניט מחויב צו וויסען, איז דאָס אייגענע פאָלק פער־אינטערעסירט ניט נאָר, ווייל זיי זענען ז י י נ ע, נאָר אויך מחמת אַן אַנדער טעם, וואָס האָט א גרויסע בעדייטונג פאַר דער ענטוויקע־לונג פון דער אַלגעמיין־מענשליכער קולטור, וואָס דריקט זיך אויס אין איהרע העלדען און גדולים פון אַלע פעלקער. מיר זעהען א פאַרטיגען שעקספּיער, א פאַרטיגען געטהע, ווי זיי שטעהען אין דעם פאַנטעאָן פון דער מענשהייט. אָבער זיי זענען דאָך ניט פון העלער הויט אַרויסגעשפּרונגען אין זייער גאַנצער גרויס. צעהנד־ליגער קליינע און מיטלערע טאַלאַנטען האָבען פריהער בעדאַרפט אין איינעם בעשאַפען א בעשטימטע נאַציאָנאַלע גייסטיגע אַטמאָ־ספערע, איידער אין איהר האָט געקאָנט געבאָרען ווערען א געטהע אָדער א שעקספּיער. אָט די „קלענערע געטער“, וואָס דער פרעמ־דער זעהט ניט, שטעהען אָבער פאַר די אויגען פון דעם אייגענעם פאָלק. דאָס פאָלק קען זיי, געניסט זיי און שעצט זיי, און וואָס נעבילדעטער אַן ענגלענדער אָדער א דייטש איז, ד. ה. וואָס מעהר מענש ער איז, אַלץ מעהר ענגלענדער אָדער דייטש איז ער.

אויך דער איד האָט אייגענטליך ניט געדאַרפט זיין קיין אויס־נאַהם פון דעם דאָזיגען כלל. און ווען מיר זעהען, אַז ער פיהרט זיך דאָ אויף פאָרט ניט ווי אַנדערע; ווען מיר זעהען, אַז ער איז בעקאַנט מיט אַלע אַלוועלטליכע גדולים און ווייס אַפילו ניט די העלדען פון זיין אייגענער קולטור, זאָלען מיר זיך ניט איילען

אַרויסצוטראָגען איהם דעם אַטעסטאַט פון „מ ע ה ר מ ע נ ש". אפשר... אפשר... ווער ווייס? אפשר איז ער דערפאר ו ו ע נ י ג ע ר מענש, איידער אַלע אַנדערע געבילדעטע מענשען, ווייל איהם פעהלט יענע ז אַ פ ט, וואָס ווערט אַריינגעזויגען פון דער אייגענער קול־טורעלער אַטמאָספערע און גיט יעדען גייסט צו אַ בעזונדערען קאָ־לאָריט.

אָבער — ווענען דעם ענין פון דעם אידישען קולטור־אוצר און דער שטעלונג פון אונזערע ראַדיקאַלען צו איהם וועלען מיר נאָך מוזען רעדען אין דער נעכסטער פאָרלעזונג.

צווייַ פאַרלעזונגען וועגען איד און מענש

צווייטע פאַרלעזונג

אין דער ערשטער פאַרלעזונג האָבען מיר אויסגעפונען דריי אַרטען אידען: דער רעליגיעזער, דער נאַציאָנאַלער און דער ראַסען־איד, און פאַר זיי האָבען מיר געדאַרפט אַרויסברענגען די שייכות פון „איד און מענש".

מיר זענען פאַרטיג געוואָרען נאָר מיט אַ טייל פון דעם נאַציאָנאַל־אידען און זענען געבליעבען שטעהן ביי דעם ענין פון דעם אידישען קולטור־אוצר און ביי דער אַרט, ווי אַזוי אַ ראַדיקאַלער איד שטעלט זיך צו איהם.

אויך דאָ מוז איך מודה זיין, אַז אין דער צייט פון מיין יונגען קאָסמאָפּאָליטיזם האָב איך מיך אויך ניט בעסער בעגאַנגען מיט דעם גאַנצען גייסטיגען עבר פון אונזער פאָלק, איידער דאָס טהוען די איצטיגע ראַדיקאַלע קאָסמאָפּאָליטען. די פּיצלעך און ברעקלעך פון דער אַלטער קולטור, וואָס האָבען זיך נאָך געבאָמבעלט אין מיין מוח, זענען געווען פאַר מיר, ווי פאַר דאָס רוב פון מיין דור און מיין ריכטונג, ניט מעהר ווי אַ מאַטעריאַל פאַר שאַרפזיניגע אַפּיקורסישע און אַטעאיסטישע וויצען. אויך אין דער אַפּיקורסישער העברעאישער ליטעראַטור, מיט וועלכער איך בין אויך געווען אַ ביסעל — גאַנץ אויבערפלעכליך — בעקאַנט, — אונזער ליעבלינגס־העלד איז געוועזען דער ווירקליך פרייער גייסט, משה ליב ליליענבלום, — האָבען מיר אויך ניט געקאָנט זעהן אַ שטיק אייגענע, ריין מענשליכע און פרייע קולטור, וואָס זאָל האָבען פאַר אונז אַ וועלכען עס איז נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווען ווערטה. זי איז געווען אין אונזערע אויגען אויך ניט מעהר, ווי אַ טייל פון יענער קראַפט, וואָס איז בערופען געוואָרען אויסצוואָרצלען אין גאַנצען די עקסיסטענץ פון אידען און אידישקייט. די זעלביגע קראַפט האָבען מיר געשפּירט

און ווארם בעגריסט אין דער יונגער סאַטירע, וואָס האָט זיך נאָך פון די זעכציגער יאָהרען אָן גענומען וועבען אין דער אידישער שפראך: אין ליגעצקי׳ס „פּוילישען אינגעל“, אין מענדעלי׳ס „קליין מענשעלע“ און „מסעות בנימין השלישי“.

אפילו שפּעטער, אין די יאָהרען 1883 און 1884, ווען איך האָב אין גאַנצען אָוועקגעוואָרפען דעם קאָסמאָפּאָליטיזם און בין געוואָרען א בעוואוסטזיניגער נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער איד, א א י ד י ש ע ר, — ניט נאָר אידיש שפּרעכענדער, — סאָציאַליסט; ווען פאַר מיר איז קלאָר געוואָרען דער וועג, אין וועלכען די אידישע אינטעליגענץ דאַרף געהן, — דער וועג פון דער אייביגער פעד־אייניגונג מיט דעם פאָלק אויף דעם יסוד פון דער אידישער שפּראך, — אפילו אין דער צייט, זאָג איך, האָט דער אַלטער קולטור־אוצר ניט געשפּיעלט קיין ברעקעל ראָליע אין מיינע געדאַנקען: איך האָב געוואוסט, אז מיר דאַרפען האָבען אַן אייגענע קולטור, אָבער זי איז געלעגען פאַר מיר גאַנץ אין דער צוקונפט, מיט קיין איין איינציגען טייל ניט אין דער פערגאַנגענהייט.

מען האָט אָפט פאָרגעוואָרפען דעם „בונד“, אז ער הויבט אָן די אידישע געשיכטע פון... זיך אליין. איך ווייס ניט, אויף וויפיעל דאָס איז אמת פאַר דעם „בונד“ אין אַלע זיינע טיילען, אָבער פאַר מיר, דעם „בונדיסט“ פון דעם יאָהר 1884, ווי איך האָב א געוויסען רעכט מיך צו רופען, טרעפט צו דער פאָרוואורף אות באות. „זאָלען די מתים בעגראָבען זייערע מתים!“ — דאָס איז געווען די גרונד־שטימונג בנוגע צו דעם גאַנצען אַלטען יודענטום. מיר, די יונגע און די פרייע, מיר וועלען אויפבויען אַן אייגענע אידישע קולטור, א ריין מענשליכע, אַן אייראָפּעאישע. איך האָב געטרוימט וועגען א גאַנצע מחנה פון איבערזעצער, וואָס זאָלען אַוועקלעגען דעם פונדאמענט פאַר דער נייער אידישער קולטור אין דער פאָרם פון איבערזעצונגען אין אידיש פון אַלע וויכטיגע מאָדערנע אייראָפּעאישע ווערק. און דערנאָך ערשט זאָלען קומען די נייע בויערס און שאַפערס, וואָס וועלען פריי אַרויסברענגען דעם ל ע ב ע ד י ג ע ן אידישען גייסט אָהן א ברעקעל שייכות צו זיין שוין לאַנג געשטאָרבענער און אויף אייביג בעגראָבענער פריהייט.

וואָלט מען ביי מיר יעמאָלט געפרעגט: נישיים געפינסט דו

אין דעם גאַנצען גייסטיגען אוצר פון דעם אידישען פאָלק קיין איין ווערק ניט, וואָס זאָל ווערטה זיין, מען זאָל עס אַריבערטראָגען אין דאָס נייע לעבען? — וואָלט איך אפשר אַ טראַכט געטהאָן און וואָלט געמאַכט אַן אויסנאַהם פאַר צוויי שריפטען: דעם תנ"ך און ליליענבלום'ס „חטאת נעורים"; אַלץ אַבער, וואָס צווישען זיי, וואָלט איך אָהן אַ ברעקעל געמת־נפש געלאָזט ליעגען אָן אַ זייט.

מיר האָבען זיך בעגאַנגען מיט דער אַלטער אידישער קולטור, ווי מיר האָבען זיך בעגאַנגען מיט דעם גאַנצען אידישען פאָלק, ווי מען בעגעהט זיך, לויט דעם אידישען פאָלק־לאַר, מיט אַ מת אין כף־הקלע: דאָס הייסט — אַ פלאַם מיט דער האַנד אין פנים אַריין „כלאחר יד" און אַן אויסגעשריי: „געה צוריק אין דיין רוה אַריין!"

האָט דאָס די אידישע קולטור פערהדיענט? דאָס וועלען מיר זעהן. איך, וועניגסטענס, האָב זי איגנאָרירט, ניט דערפאַר, וואָס מיין קריטישער גייסט האָט איינגעזעהן די נישט־ווערטיגקייט פון אַלץ, וואָס אונזער פאָלק האָט געשאַפען צווישען דעם תנ"ך און דעם „חטאת נעורים", נאָר פשוט דערפאַר, ווייל איך האָב ניט געהאַט קיין ברעקעל השגה פון יענעם ריין מענשליכען ווערטה, וואָס דער אַלטער אידישער קולטור־אוצר פערמאָגט, און עס איז יעמאָלט קיין איין מענש ניט געוועזען, וואָס זאָל האָבען געקאָנט דערקלעהרען איהר בעדייטונג פאַר אַ פריידענקענדען אידען. די זיס־זויערע חן'דלעך, וועלכע די ליבעראַלע השכלה־וועלט פלעגט אָפט מאַכען, סיי אין אידיש, סיי אין רוסיש, דעם אַלטען יודענטום, זענען מיר געווען ווענינ בעקאַנט, און אויב איך וואָלט געהאַט די זכיה צו קענען זיי נעהנטער, וואָלטען זיי מיר שוין יעמאָלט געווען צו־ווידער, ווי זיי זענען מיר פער'נמאָס'ט אויף היינטיגען טאָג.

אָבער קיינער האָט ביי מיר יעמאָלט גאָר נישט ניט געפרעגט, און דעריבער האָב איך אַפילו אויך וועגען דעם תנ"ך און דעם „חטאת נעורים" ניט געטראַכט ווי וועגען עלעמענטען, וואָס געהען אַריין אין דער אידישער קולטור. דער גאַנצער עבר — אַ בלאַנק, און ער האָט קיין ברעקעל שייכות ניט צו דער געגענוואַרט און צו דער צוקונפט!

ערשט שפעטער אין דעם אָנהויב זומער 1885 האָבען מיך מיינע נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע אידעען אַרויסגעפיהרט אויף די נויטווענדיג־

קיים צו שטודירען די געשיכטע פון דעם אידישען פאָלק, און ערשט פון יעמאָלט אָן האָב איך גענומען איינזעהן מיין טעות. איך האָב אָבגעפרישט אין זכרון מיין חדר־לומדות, האָב מיך אריינגעוואָרפען מיט דעם גאַנצען וויסענס־דאָרשט פון דער יוגענד אין דעם גרויסען ים פון אונזער גייסטיגען עבר, און — אין דעם ליכט פון מיין סאָציאַליסטיש־אידישער וועלט־אַנשויאונג — איז ביסלעכווייז ארויסגעוואַקסען פון דעם דונקעל א וועלט, וואָס האָט מיך בעצוי־בערט דורך איהר אינוועניגסטער רייכקייט, קראַפט און אונגעהויע־רער ראַליע, וועלכע זי האָט געשפּיעלט אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק.

עס קאָן איצטער ניט זיין מיין ציעל, צו בעשרייבען אייך, ווי אַזוי די נייע וועלט האָט זיך אַנטפּלעקט פאַר מיר. איך וועל אייך נאָר זאָגען, אז דער ערשטער שטראַהל, וואָס האָט מיר א שיין געטהאָן אין די אויגען, איז געווען א בלעטעל פון דעם „יוסיפון“, — דעם פערפעלשטען, — וואו עס ווערט בעשריעבען די אידיש־קאָ־מוניסטישע סעקטע פון די איסיים. עס איז אין מיר אויפ'ן שטעל געבאָרען געוואָרען א האַלב אומבעוואוסטע, אָבער פון דעסטוועגען זיכערע געוויסהייט, אז איך וועל געפינען נאָך א סך שפּורען פון ריינער מענשליכקייט אין דעם שטויב פון אונזערע פערגאַנגענע דורות.

און וואָס מעהר איך האָב גענומען שטודירען אונזער אַלטע געשיכטע, וואָס מעהר איך האָב מיך פערטיעפט אין די אומשטענדען און דעם לעבען פון די, וואָס האָבען זי געשאַפען אָדער אויסגע־ליטען, — אין זייערע געדאַנקען, געפיהלען, חלומות און שטרעבונ־גען, — איז פאַר מיר געוואָרען אַלץ מעהר קלאָר, אז מיר האָבען אין די פערגאַנגענע דורות א סך מעהר אייביג לעבענדע מענשליכקייט, איידער פערשימעלטען שטויב.

איך וויל דאָ שוין אויפ'ן שטעל מאַכען איין וויכטיגע בעמער־קונג. ווי הויך מיר זאָלען ניט שעצען דעם ווערטה פון אונזער גייסטיגען עבר, — ניט פון איהם הענגט אָב אונזער בעוואוסט־זיניגער נאַציאָנאַליזם, אונזער צוגעהעריגקייט צו דעם אידישען פאָלק, אונזער גלויבען אין זיין ליכטיגע צוקונפט. זאָל דורך א וועלכער עס איז קאַטאַסטראָפע דער אידישער אוצר אין גאַנצען

פערשוואונדען ווערען פון א מענשליכען געדרעכעניס, וועט דאָס ניט מאַכען קיין תל פון אונזער פאָלק, וועט דאָס אונז ניט שטערען צו זוכען נייע וועגען פאַר אונזער ווייטערדיגען קיום און נאַציאָנאַלע ענטוויקלונג. אונזער געגענוואַרט איז געגוג זעלבסטשטענדיג, גענוג פול מיט לעבענס־קראַפט, גענוג פול מיט דעם ניט איינצוהאַל־טענדען אימפעט צו זיין, צו עקסיסטירען, ווי א בעזונדער פאָלק, אַז מיר וועלען קאָנען על פי נויט אויסקומען אָהן יענע שטראָמען ענערגיע, — אמת, מעכטיגע, בערוישענדע, — וואָס פליסען אריין אין אונזערע אָדערן, בעת מיר ווערען בעקאַנט מיט אונזער געשיכטע. ניט די פערגאַנגענהייט גיט אונז די עקשנות צום זיין, דעם מוטה און די פרייד אין דעם קאַמפף, — אָבער די פערגאַנגענהייט דערד־קלעהרט אונז, ווי אַזוי מיר זענען געוואָרען דאָס, וואָס מיר זענען, און פון וואַנען עס שטאַמט אין אונז אונזער אימפעט צום לעבען. זי פערשטאַרקט אָבער אויך אונזער שטאָלץ און אונזער דרך־ארץ צו זיך אַליין.

און עס איז באמת דאָ אין איהר, מיט וואָס צו זיין שטאָלץ.

איך ווייס, אַז א גרויסער צאָהל פון ראַדיקאַל דענקענדע מענ־שען איז זעהר שווער אריינצודרינגען אין דעם תוך פון אונזער קול־טור־אוצר, ווייל ער איז אין אַלע זיינע טיילען דורכגעזאַפט מיט צוויי עלעמענטען, וואָס זענען אַזוי צו־ווידער דער נשמה פון א קאָסמאָפּאָליטישען אטעאיסט: דעם רעליגיעזען גלויבען אין א פערזענליכען גאָט, אין אַן איבערנאַטירליכער וועלט פון נסים און נפלאות, און דעם נאַציאָנאַלען גלויבען אין דער אויסדערוועהלטקייט און אייביגקייט פון דעם אידישען פאָלק.

איך וויל מיך דאָ היינט ניט אריינלאָזען אין א לאַנגען וכוח מיט דעם ראַדיקאַלען קאָסמאָפּאָליט און בעווייזען איהם, אַז בנוגע צו דער פערגאַנגענהייט דאַרפען מיר קוקען גאַנץ אַנדערש אויף די דאָזיגע עלעמענטען, אפילו ווען מיר זאָלען זיי אָבלייקענען לגמרי. איך וויל נאָר בעמערקען, אַז מיר קאָנען ניט בעשולדיגען משה רבינו, פאַר וואָס ער האָט ניט געלייענט דאַרווין׳ס ווערק, אָדער יהושע בן נון, פאַר וואָס ער איז געווען ניט בהבן אין קאָפּערניקס אסטראָ־נאָמיע. כדי צו פערשטעהן און צו שעצען די גרויס און דעם ווערטה פון א וועלכען עס איז גייסטעס־פּראָדוקט אין דער פערגאַנגענהייט,

דאַרף מען קאָנען אין גאַנצען צונויפגיסען זיך מיט דער נשמה פון יענעם פעריאָד און עטהעמען דורכאויס מיט דער לופט פון זיין גייסטיגער אַטמאָספערע. בעטראַכטען מיר אַ וועלכען עס איז פּראָדוקט פון יענער צייט, דאַרפען מיר אונז קלאָר מאַכען, וועלכע גייסטיגע קרעפטען האָבען איהם ארויסגעבראַכט: שטאַרקע, רייכע, טיעפע אָדער שוואַכע, אָרעמע, אויבערפלעכליכע; מיט וועלכע געפיהלען איז ער דורכגעגליהט: איידעלע און מענשליכע, אָדער געמיינע, פיהישע; צוליעב וואָס וויל ער ווירקען אויף דעם ווילען פון זיינע הערער: צוליעב אַ פערבעסערונג פון זייער לאַגע אָדער צוליעב אַ פערשלימערונג; וואוהין פיהרט ער: צו אַ פּראָגרעס אין די וויכטיגסטע פּונקטען פון לעבען, אָדער צו אַ רעאַקציע. און די פערבעסערונגען, פערשלימערונגען, דעם פּראָגרעס און די רעאַקציע דאַרפען מיר מעסטען ניט מיט דער אייל פון אונזער איצט, נאָר מיט דער מאָס פון די יעמאָלטדיגע אומשטענדען.

שטודירט מען אַזוי די געשיכטע פון אונזער קולטורעלען אוצר, יעמאָלט איז לייכט איינצוזעהן, אַז צ. ב. דער סאָציאַלעטישער מאָנאָטעאיזם פון אונזערע נביאים איז אַזאַ געוואַלטיגער פּראָגרעס אין דער ענטוויקעלונג פון דעם מענשליכען גייסט, לגבי זיין פריהערדיגען צושטאַנד, אַז אפילו אַ ווערק, ווי „דאָס קאַפּיטאַל“ פון קאַרל מאַרקס, וואָס איז געוויס אין אַ סך פּונקטען „אמת'ער“ (פאַר אונז!) איידער אַ סך לעהרען פון די נביאים, נעהמט זיך אויס לגבי זייער ווערק, ווי אַ זאַמד־בערגעלע, צונויפגעטראָגען פון קינדער ביי דעם פוס פון אַ מעכטיגען באַרג. און ניט נאָר די נביאים וואַקסען אויס צו אַזאַ גרויס. דורך די קראַפט און די טיעף פון זייער גייסט, דורך די רייכקייט און איידעלקייט פון געפיהל, דורך די ריינקייט און עהרליכקייט פון דעם ווילען צייכענען זיך אויס אַ סך און אַ סך פּראָדוקטען פון דעם אידישען שאַפען אין דעם משך פון די פאַר טויזענד יאָהר פון זיין עקזיסטענץ אויף דער וועלט.

יעדער מענש קאָן זיך אויסלערנען אריינצודרינגען אין זייער גרויס. איך רעד שוין ניט פון די, וועמעס נשמה עס קאָן דאַרשטיג שלינגען די ליידענשאַפטליכע ליעבע צו דעם אידישען פאָלק און צו דעם אידישען גאָט, מיט וועלכער די גאַנצע אַלטע קולטור איז

דורכגעדרונגען. אפילו די, וואָס זענען פריי פון א וועלכען עס איז רעליגיעזען בעדערפענים און אין גאנצען קאלט צו א וואָסער עס איז נאציאָנאלען געפיהל, אויך זיי קאָנען דורך דעם נאציאָנאלען און רעליגיעזען אינהאלט דורכדרינגען צו די אלגעמיין־מענשליכע כחות, וואָס שטעקען הינטער איהם, צו די כחות פון געדאנק, געפיהל און ווילען, וואָס האָבען בעשאפען דעם ספּעציפישען אינהאלט, — דורכדרינגען און בעוואונדערן די פראכט פון דעם מענשען אין איהר אידישער פאָרם.

אין דעם פונקט פון אונזער קולטורעלען אוצר קאָן מען געהן נאָך א שריט ווייטער. לאָמיר אראָבוואַרפען פון חשבון אלץ, מיט וואָס מיר קאָנען ניט איינשטימען היינט; לאָמיר אָבשעצען זיין ווערטה נאָר לפי דעם, וואָס ער קאָן געבען אונזער נשמה, נאָר אויף וויפיעל ער קאָן שטילען אונזער דאָרשט נאָך אמת, יושר און שעהנקייט. און אויך אונטער אזעלכע בעדינגונגען, אונטער אזא שווערער פייער־פּראָבע, בלייבט אונזער אוצר — אין זיינע וויכטיגסטע טיילען — בעשטעהן פאר אונז, ווי דער אוצר פון יעדען פאָלק בלייבט אייביג בעשטעהן פאר זיינע קינדער. שוין דער פאקט אליין, וואָס יעדער ווערק פון דער פערגאנגענהייט איז א דאָקומענט פון דער מענשליכער געשיכטע, — א דאָקומענט, וואָס העלפט אונז אויפבויען דעם ענטוויקעלונגס־גאנג פון דער מענשליכער קולטור און אריינדרינגען אין איהרע געזעצען, מאכט איהם פאר א ווערטפאָלען מאטעריאל פאר דער מענשליכער וויסענשאפט, פאר א מיטעל צו בעפריעדיגען דעם דאָרשט נאָך אמת. פון אָט דעם ריין היסטאָריש־וויסענשאפטליכען שטאנדפונקט, טאָרען מיר קיין איין שורה פון אונזער גייסטיגען רייכטום ניט לאָזען געהן פערפאלען, ווען אפילו די דאָזיגע שורה זאָל ניט האָבען אין זיך מעהר ווערטה פאר דער געשיכטע פון דער קולטור, איידער א פערשפּיצטער פלאָקען, מיט וועלכען ווילדע בעאקערן זייער ערד.

אָבער — קאָן דען באמת ווער האָבען די העזה צו זאָגען, אז אונזער גאנצער קולטור־אוצר האָט ניט מעהר, ווי א ריין היסטאָרישען ווערט? דער וואָס איז נאָר א ביסעל בעקאנט מיט דער געשיכטע פון אונזער ליטעראטור, וועט מוזען ענטפערן, אז געוויס ניט.

אַ חוץ יענע ווערק, וואָס האָבען אפשר באמת ניט מעהר ווי אַ ריין היסטאָרישען ווערטה, זענען דאָ נאָך אַ סך אַנדערע, וואָס רופען אַרויס בעוואונדערונג, ווי פּראָדוקטען פון מענשליכען שאַפען און וואָס האָבען נאָך גענוג לעבעדיגע פריש־בליהענדע אמת׳ען אין זיך. אויף אַזאַ׳ן אופן איז יעדער אַלטער ספר, וואָס איהר נעהמט אין די הענד, אַ ווערטהפולער שאַץ, וואָס מוז געשטודירט ווערען אָדער צוליעב דער פּראַכט פון די מענשליכע כחות, וואָס האָבען איהם אַרויסגעבראַכט, אָדער צוליעב יענע טיילען זיינע, וואָס זייער אמת, יושר און שעהנקייט קאָן נאָך לעבען אין אונזער היינטיגער וועלט, אָדער לפּחות צוליעב דעם, כדי אַרויסצודעסטילירען פון איהם די ווערטפולע דאַטען פאַר דער אידישער געשיכטע און דער מענשליכער קולטור.

לאָמיר דורכגעהן אין געדאַנקען די וויכטיגסטע עטאַפּען פון דער אידישער גייסטיגער ענטוויקעלונג און דער ענין וועט ווערען נאָך קלאָרער פאַר אונז.

פון אַלע דריי שטאַנדפּונקטען, וועלכע איך האָב נאָר וואָס אויפגעשטעלט, מוז שוין די ערשטע זאַמלונג פון אונזערע ליטעראַרישע שריפטען, דער תנ״ך, בעפריעדיגען די שטרענגסטע פאָדערונגען. דאָס וועט צוגעבען יעדערער, וואָס האָט נאָר אַ ביסעל גרינדליכער געשטודירט איהם. דאָס איז אַ קאָלאָסאַלער קולטור־מאָנומענט, וועלכען דאָס אידישע פאָלק האָט אויפגעבויט פאַר דער גאַנצער מענשהייט. די רייכקייט און פּראַכט פון די מענשליכע בעשאַפונגס־כחות, וואָס האָבען זיך אויסגעדריקט אין איהם, ווירקען אַזוי געוואַלטיג שטאַרק אויף אונזער געמיטה, אַז עס געפינען זיך נאָך עד־היום אַ סך ערנסטע מענשען, וועמען עס לעגט זיך גאָר ניט אויפ׳ן שכל, אַז ער זאָל באמת זיין ניט מעהר ווי אַ פּראָדוקט פון אַ ריין מענשליכען זשעניע. אַ שטראָם פון איבערמענשליכען, ריין געטליכען שאַפען האָט זיך געמוזט אַריינרייסען אין דער מענשליכער וועלט, כדי אַרויסצוברענגען זיינע שעהנקייטען און טיעפקייטען. אַזוי גלויבען זיי. און ווען אפילו מיר קאָנען בשום אופן ניט צושטעהן צו זייער גלויבען, פערשטעהען מיר איהם אָבער דאָך פּסיכאָלאָגיש, ווייל יעדער מענש מוז צוגעבען, אַז אויב אַ געטליכע קראַפט וואָלט זיך געהאַט אַריינגעמישט אין דעם מענשליכען קול־

טורעלען לעבען און וואָלט דאָרטען איבערגעלאָזען דירעקטע שפּורען פון איהר שאַפען, וואָלטען צו איהרע שפּורען בלי ספק געהערט אויך די בעסטע טיילען פון תנ״ך.

עסטהעטישע שעהנקייטען, וואָס פריגייסטיגע מבינים שטעלען אוועק העכער, איידער די גאונות פון א שעקספּיר, בייראָן, געטהע און א טאָלסטאָי; א זיטליכער פּאַטהאָס, וואָס ברענגט ארויס די אידעע פון ברידערליך־פעראייניגטע פעלקער צו איין איינציגער מענשהייט, די אידעע פון סאָציאַלער גערעכטיגקייט, פון א גלענצענדער „משיח־צייט״, פון א גן־עדן פאַר דעם מענשען אויף דער וועלט אין דעם „אחרית הימים״, מיט א נייעם הימעל און א נייער ערד; א ג י י ס ט י ג ע ר פליה־ארויף פון דעם מענשליכען געדאַנק צו דער העכסטער שטופע פון מאָניזם, וואָס בינדט צונויף מענש, נאַטור און גאָט אין איין איינציגען וועלט־בילד און בעשאַפט דעם ערשטען פערזוך פון א געשיכטס־פילאָסאָפיע, — דאָס אלץ געפינען מיר אין דעם תנ״ך; אין דעם, אין אלץ, קאָנען מיר בעוואונדערן די פּראַכט פון דער מענשליכער נשמה אין איהר אידישער געשטאַלט.

און די לעבענס־פילאָסאָפיע פון אַן איוב, משלי און קהלת, וואָס טיילען פון זיי לייענט איהר אַקוראַט, ווי צו אייך וואָלט געעדט א מאָדערנער דענקער אויף דעם גרונד פון לעבענס־ערפאַהרונגען, וואָס ער האָט אין אונזער צייט נאָר וואָס געזאַמעלט! און די טיעפע, פאַרבענרייכע ליריק פון א סך קאַפּיטלעך תהלים, וואָס פאָרמולירען אייך אייערע אייגענע זיפצען, די מאַטערניסען און פלאַגען, האָפענונגען און חלומות פון אייער אייגענער נשמה!

דאָס אלץ אין איינעם שטעלט אוועק דעם שעהנסטען ברילִיאַנט פון אונזער קולטור־אוצר אויף אַזא ריעזיגער הויך, וואָס נאָר זעהר און זעהר ווייניגע פּראָדוקטען פון דעם מענשליכען שאַפען קאָנען דערגרייכען צו איהר.

און אויב מען זאָל אָננעהמען, אַז אידישקייט איז דאָס, וואָס ווערט געפּרעדיגט פון אונזערע נביאים, און אַז א איד־זיין הייסט לעבען לויט דעם אידעאַל פון די נביאים, וואָלט מען געקאָנט קומען צו גאָר אַן אַנדער פאָרמעל אין הלכות „איד און מענש״.

עס וואָלט יעמאָלט אות באות געווען ריכטיג צו זאָגען, אַז וואָס

מעהר א י ד איינער איז, — אַלץ איינס פון וועמען געבאָרען, — אַלץ מעהר מ ע נ ש איז ער, אַלץ טיעפער איז אין איהם פערקער־פערט דער אייביגער אידעאַל פון מענשליכקייט.

אויף דער צווייטער וויכטיגער עטאַפּ אין דער ענטוויקעלונג פון אונזער קולטור־אוצר ברענגט אַרויס אַ זאַמעל־ווערק, וואָס רופט אַרויס אונזער בעוואונדערונג פאַר די קאָלאָסאַלע כחות פון דעם מענשליכען גייסט, וועלכע זענען אָנגעווענדט געוואָרען אויף זיין אויפבוי. איך מיין דעם תלמוד אין זיינע צוויי שטראָמען: די הלכה, — דער ריין־יורידישער טייל, און די אגדה, — דער עטישער, פילאָסאָפישער און עסטהעטישער.

עס טהוט מיר באמת לייד, וואָס איך קאָן מיך ניט אָבשטעלען אפילו בקיצור אויף דער כאַראַקטעריסטיק פון דעם תלמוד, אויף זיין בעדייטונג פאַר אונז און אויף זיין אינוועניגסטען ווערט פאַר דער מענשהייט. ער האָט גאַנץ געווים גענוג שטרוי און שטויב, אָבער אויך אָט די שטרוי און שטויב האָבען אַ וויכטיגען קולטור־היסטאָרישען ווערטה.

איך געדענק, וואָס פאַר אַ משונה׳דיגען איינדרוק עס האָט אויף מיר געמאַכט, ווען איך האָב אין לעבאָק׳ס „אָנהויב פון ציוויליזאַציאָן" געפונען אָבגעדרוקט אין העברעאיש אַ גאַנצע משנה, וועלכע ווערט געבראַכט, ווי אַ בעווייז פאַר דעם מחבר׳ס טעאָריע. איך געדענק, אַז אין דעם איינדרוק, וואָס איך האָב דערשפּירט, איז געווען אַריינגעמישט אַ היבשער חלק פון פערשעהמטקייט. איך האָב מיך געשעהמט. פאַרוואָס און פאַר וועמען? — פאַר אונזער גאַנצען דור, וואָס האָט לעבען זיך אַזאַ רייכען קוואַל פון קולטור־היסטאָרישע דאַטען און גיט גאָר ניט אַ טראַכט, ווי צו שעפּען פון איהם? אָדער אפשר גאָר פאַר דעם גרויסען געלערנטען לעבאָק, וועלכער שעהמט זיך ניט צו שעפּען זיינע מאַטעריאַלען פון אַזאַ היסקרעדיטירטען קוואַל, ווי דער תלמוד, וואָס איז דאָך „הנה ידוע", אַז ער איז פול מיט שקרים און ווילדע פלוידערייען?...

מיר דאַכט, אַז די ב י י ד ע להיפך׳דיגע שאַהם־געפיהלען האָבען זיך פריהער צונויפגעפלאָנטערט אין איינעם. און סוף־כל־סוף האָט געמוזט גובר זיין דער ערשטער שאַהם־געפיהל, די ביזוי־בזיונות פאַר זיך אַליין. סטייטש! יאָהרען און יאָהרען לאַנג

געהאַלטען דאָס גרויסע בוך אין די הענד — און גאָר קיין אהנונג ניט געהאַט, וויפיעל מען קאָן פון איהם לערנען פאַר דער געשיכטע פון דער מענשהייט! אַ גוי דאַרף קומען און אויפווייזען, וועלכע אוצרות עס וואַלגערן זיך ביי אונז אומבענוצט!

די קולטור־געשיכטליכע אויספאָרשונג פון דעם תלמוד שטעהט נאָך עד היום אויף דער טאָגעס־אָרדנונג פון דער וויסענשאַפט און קיין געלערנטער קאָן דאָס ניט טהאָן אזוי גוט, ווי דוקא דער א י ד י ש ע ר, וואָס זאָל זיין פערטרויט מיט די פרינציפען און די מעטהאָדען פון דער מאָדערנער פאָרשונג. די ארבייט הויבט זיך ערשט א י צ ט ע ר אָן, אָבער זי האָט שוין ארויסגעבראכט גאַנץ וויכטיגע קרעפטען. ווען די ארבייט וועט ווייטער אזוי אָנגעהן און צוציהען צו זיך אַ גרויסע צאָהל פון זעלבסטשטענדיגע דענקער און פאָרשער, — ערשט יעמאָלט וועט מען קאָנען אין גאַנצען אָבשעצען ניט נאָר די מענשליכע גייסטעס־קרעפטען, וואָס האָבען ארויסגעבראכט דעם תלמוד, ניט נאָר דעם ווערטה זיינעם פאַר דער קולטור־געשיכטע בכלל און פאַר דער אידישער קולטור־געשיכטע בפרט, — נאָר אויך יענע עלעמענטען זיינע, וואָס האָבען נאָך אַ ווערטה פאַר אונזער לעבען, דורך דעם אמת, דעם יושר און די שעהנקייט, וואָס איז אין זיי.

לאָזט מיך אייך דערמאָהנען, אז פון אַ קליינינקען שפאַציר אויף דעם געביעט פון דער תלמוד'ישער ארבייטער־געזעצגעבונג, וואָס דר. דוד פאָרבשטיין האָט מיט אַ יאָהר צעהן־צוועלף צוריק געמאַכט, האָט ער אהיים געבראכט אַ גאַנצען הויפען פון פערעל, וואָס אייניגע פון זיי פעהלען נאָך עד היום אין דער פראָגרעסיווסטער ארבייטער־געזעצגעבונג פון דער וועלט; און צווישען זיי — דאָס אבסאָלוטע רעכט פון דעם ארבייטער צו וואַרפען די מלאכה, ווען ער וויל, וואָס פאַר אַ קאָנטראקטען ער זאָל ניט האָבען געמאַכט מיט דעם באַלאַבאָס, בעת דער באַלאַבאָס איז פון געזעץ ג ע־צ וו א ו נ ג ע ן פינקטליך אָבצוהיטען דעם קאָנטראַקט. די דער־קלעהרונג פון דעם דאָזיגען געזעץ אין תלמוד איז נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיש אזוי טיעף, אז דר. פאָרבשטיין געהט ניט ווייט אוועק פון אמת, ווען ער ווייזט אויף, אז אין איהר שלומערט שוין דער גרונד־געדאַנק פון מאַרקס'עס בליק אויף דעם מהות פון דער ארבייט. און

וויפיעל פּערעל קאָן מען נאָך האָפען צו געפינען, ווען מען וועט זיך ערנסט נעהמען פאַר דער בעאַרבייטונג פון אָט דער רייכער געפין־גרוב!

און דאָס איז אַלץ אין דער זאַמד־טרוקענער הלכה. וועגען דער עטישער, פּאָעטישער און אַפילו דער מעטאַפיזישער רייכקייט פון דער אייביג גרינער, קוואַלען־רייכער אגדה איז איבעריג צו רעדען: איהרע אוצרות הויבען אָן איצטער געשעצט צו ווערען מיט יעדען טאָג אַלץ מעהר.

א גרויסער „בזי־בזיון" וואָלט באמת געווען פאַר אונז, ווען אָט די אַלע אוצרות פון דעם תלמוד וואָלטען געבליעבען אונאויס־געפאָרשט, ביז דער „גוי" וועט זיך מרחם זיין אויף זיי און ארויס־שלעפען זיי אויף דער ליכטיגער שיין. וואָלט איהר אזא בעגעהן זיך אונזערן מיט די וויכטיגסטע קוואַלען פון אונזער געשיכטליכען לעבען געקאָנט אָנרופען מענשליך? איז ניט ריכטיגער צו זאָגען, אז וואָס מעהר מענש מיר ווערען, וואָס מעהר מיר נעהמען אין זיך אַריין די אייראָפּעאישע בילדונג, אין אָן אַלץ רייכערער און שעהנערער בעלייכטונג בעוויזט זיך פאַר אונז דער תלמוד, אַלץ בעסער קאָנען מיר אָבשעצען זיין ווערטה און אַלץ טהייערער ווערט ער פאַר אונז?

נאָך דער עפּאָכע פון דעם תלמוד געהט די ליטעראַטור פון די גאונים. זי איז נאָך ווייניגער אויסגעפאָרשט, איידער די ליטעראַטור פון דעם תלמוד, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס נאָר פון איהר קאָנען מיר — דורך ריכטיגע מעטהאָדען — ארויסדעסטילירען דעם תמצית און די איינצעלהייטען פון דעם אידישען לעבען אין יענער צייט. דער אויבערפלעכליכער אפּקורס וועט אויך דאָ אָבגעשטויסען ווערען ניט נאָר פון דעם נאַציאָ־נאַלען און רעליגיעזען גלויבען, נאָר אויך פון דעם בעוואוסטען קאַמפּף, וועלכען א רב האי גאון פיהרט אָן אנטקעגען דעם פּרייען, פּאָרשענדען געדאַנק. אָבער דער אויבערפלעכליכער אפּקורס זינדיגט דאָ אנטקעגען די געזעצען פון דער היסטאָרישער פּערספּעקטיווע, וועלכע איך האָב פריהער בעריהרט. ער וועט זיך דאַרפען אויסלערנען צו ענטדעקען דעם מענשען, און אַלץ, וואָס דער מענש האָט געשאַפען, אפילו דאָרטען, וואו דעם מענשנ׳ס שכל

ווערט דורך די אומשטענדען געצוואונגען צו פאטשען זיך אליין אין פנים און אונטערצובויגען זיך אונטער דער אויבערהערשאפט פון דעם חלום, פון דער הארץ־בענקשאפט. און ווען אפילו קיין זאך זאל ניט ארויסרופען קיין ווארעמען מיטגעפיהל אין דער ברוסט פון דעם אפקורס, — איינם וועט אפילו איהם מוזען ענטציקען — די וואונדערבאר שארפע לאגיק פון די גאונים, וואס וועט איהם אפשר דערמאהנען אן דער וואונדערבאר שארפער לאגיק פון קארל מארקס' „קאפיטאל". עס קאן זיין, אז דאס וועט אין איהם דערוועקען א געפיהל פון רחמנות צו זיי, פאר וואס זיי האבען נעבעך געמוזט אויסברענגען זייער שעצבארע קראפט אויף גיטין און כתובות, אויף כשר און טריפה און ניט אויף די פראבלעמען פון מעהר־ווערטה און קלאסען־פסיכאלאגיע. אבער שוין אט דער *רחמנות*־געפיהל וועט זיין א מענשליכער געפיהל, און וואס מעהר מענש דער אפקורס וועט זיין, אלץ לייכטער וועט איהם זיין אריינצוטראכטען זיך אין די אומשטענדען פון דער צייט און איינצוזעהן, אז *יעמאלט* האבען די „שאלות" פון גיטין און כתובות *געמוזט* צוציהען צו זיך די גאנצע אויפמערקזאמקייט מיט ניט קיין קלענערער מאגנעטישער קראפט, איידער דאס טהוען איצטער די פערוויקעלטסטע פראבלעמען פון דער מאדערנער טעאריע.

דער לעצטער פון די גאונים, סעדיה, איז אויך געווען דער ערשטער פון די אידישע רעליגיאנס־פילאסאפען. די אידישע רעליגיאנס־פילאסאפיע איז א גייסטיגער ענטוויקעלונגס־שטראם, וואס טראגט זיך אין א גלייכער ליניע פון סעדיה דורך אבן־גבירול, יהודה הלוי, דעם רמב"ם, חסדאי קרשקש, — איך רוף נאר אן די וויכטיגסטע נעמען, ביז דער קבלה, — און פון דארטען צושפאלט ער זיך אויף צווייען: איינער פיהרט צו ברוך שפינאזא'ס פאנטעאיזם און דער אנדערער צו דעם פאנטעאיזם פון דעם בעל־שם, דעם בעגרינדער פון דער חסידות.

די אבשעצונג פון דעם טייל פון אונזער קולטור־אוצר האט אויך שטארק געליטען פון דעם קאסמאפאליטישען ראציאנאליזם, מיט זיין ניט קאנען ארויסרייסען זיך פון דער אייגענער סביבה און פון די בעדינגונגען, וואס בעשטימען אונזער איצטיגען דענקען, מיט זיין אונפעהיגקייט אריינצולעבען זיך אין דער גייסטיגער וועלט

פון אַ פריהערדיגער צייט. אין די לעצטע יאָהרען זיינען אויפ־געשטאַנען נייע פערקלענערער פון דער אידישער רעליגיאָנס־פילאָ־סאָפיע, שוין ניט קיין קאָסמאָפּאָליטען, נאָר דוקא היפּער־נאַציאָ־נאַלע ציוניסטען. פאַר זיי, פאַר די אויבער־ציוניסטען, איז די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע אין דער ערשטער ליניע אַ פּראָדוקט פון דעם גלות און — ווי קאָן דען פון דעם גלות אַרויסקומען עפּעס רעכטס? ניט נאָר זיינען די רעזולטאַטען, צו וועלכע אונזערע פילאָסאָפען זענען געקומען פערהויקערט און נישט־ווערטיג, נאָר אויך די גייסטיגע קראַפט, וואָס האָט זיי אַרויסגעבראַכט, ווערט אוועקגעשטעלט אויף אַ ניעדעריגער מדרגה; עס ווערט לגמרי אָב־געלייקענט זייער אָ ר י ג י נ אַ ל י ט ע ט. דער גלות ק אָ ן ניט בעשאַפען קיין אָריגינעלע ווערק, דעריבער זאָלען מיר דאָך וואָס גיכער אַרויס פון איהם; דעריבער זאָלען מיר דאָך זיך אָבזעגענען מיט יעדען געדאַנק וויעדער אָבצופרישען די אידישע בעשאַפונגס־כחות ניט אין דער אידישער היים.

איך וויל נאָר ניט לייקענען, אַז די אידישע רעליגיאָנס־פילאָ־סאָפיע איז געשטאַנען אונטער דער שטאַרקער ווירקונג פון דעם גלות, פון וועלכען נאָר איין ספּינאָזא האָט זיך געקאָנט אַרויס־רייסען, דער רעליגיעזעסטער און דער „אידישעסטער" פון זיי אַלע־מען. איך גיב אויך דורכאויס צו, אַז דער גלות האָט אין זייער אַלעמענס געדאַנק אַריינגעלאָזען זיינע פערגיפטעטע נעגעל אַזוי, אַז ריעזיגע גייסטער האָבען זיך געקרימט און געדרעהט זיך אין אַ טראַגישען ראַנגלען זיך פאַר אַ וועלט־אַנשויאונג, וואָס זאָל ניט אונטערגראָבען די יסודות פון דעם אידישען זיין אויף דער וועלט.

איך האָב וועגען דער ראָליע פון דער אידישער רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע און דער קבלה אין דעם גייסטיגען קאַמפף פון דעם אידישען פאָלק פאַר זיין עקזיסטענץ גערעדט אין אַן אַנדער אָרט, — אין מיינע „מיסלי אָב איסטאָריטשעסקיך סוד'באַך יעווריסטוואַ" פון דעם יאָהר 1887, און איך האָף אין גיכען נאָך אַ מאָל רעדען וועגען זיי באַריכות מיט דעם אידישען עולם. דאָ וויל איך נאָר איבערגעבען איינס פון די רעזולטאַטען, צו וועלכע איך בין געקומען אין דעם פּונקט פון איהר אָריגינאַליטעט.

די נעגעל פון דעם גלות האָבען געווים כמעט ווי איבערגעריסען,

על כל פנים שטאַרק צו־וואונדעט, די פרייהייט פון דעם אידישען פאַרשענדען גייסט, אָבער ניט זיין אָריגינאַליטעט. שוין די צענט־ראַל־אויפגאַבע, וואָס די דענקער שטעלען זיך אוועק אין זייער פאָר־שען, דעם נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ן ציעל, דעם קיום הלאום, האָבען זיי ניט אריבערגענומען און ניט געקאָנט אריבערנעהמען פון דער פרעמד, ווייל קיין פילאָסאָפישער געדאַנק, אַ חוץ דעם אידישען, האָט ניט געהאָט און האָט ניט געקאָנט האָבען אַזאַ פּראָבלעם. און דער וואָס פערשטעהט, וואָס עס בעדייט אַ צענטראַל־פּונקט אין אַ וועלכען עס איז סיסטעם פון געדאַנקען, ווי אַזוי ער דאַרף ווירקען אויף אַלע זיינע טיילען, ווי אַזוי מען איז ג ע צ וו ו א ו נ ג ע ן אויסצוגעפינען נייע שייכות'ען צווישען געדאַנק און געדאַנק, כדי אָבצואווענדען אַלע געפאַהרען פון דעם „קיום הלאום", און כדי אַלע ליניען פון דעם סיסטעם זאָלען זיך צונויפלויפען אין איין שפּיץ, אין דעם משיח־גלויבען, וואָס איז געווען אַזוי נויטיג פאַר דאָס אידישע פאָלק, — וועד עס קאָן נאָר דאָס גוט בענעהמען, יענעם וועט ממילא ווערען קלאָר, אַז אַ געוואַלטיגע מאַסע פון אָ ר י ג י־נ ע ל ע ן דענקען, פון אור־אייגענער אידישער גייסטעס־קראַפט האָט געמוזט אָנגעווענדט ווערען, כדי אַרויסצוברענגען די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע.

דער ציוניסט פאַלט דאָ אריין אין דעם זעלביגען פעהלער, וואָס דאָס רוב קאָסמאָפּאָליטישע ראַציאָנאַליסטען. זיי זענען ניט בכח פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין דאָס, וואָס מען קאָן אָנרופען די פאָר־מאַטיווע קראַפט פונ'ם דענקען, דעם געשטאַלטונגס־כח פון דעם דענקער, און דעם מאַטעריעלען אינהאַלט, די איינצעלנע געדאַנקען, אויף וועלכע דער געשטאַלטונגס־כח בעווייזט זיין גבורה. און אויך פאַר זיי, הפנים, איז וויכטיגער דער אינהאַלט, וואָס מוז זיך היס־טאָריש בייטען פון דור צו דור, איידער די לפי־ערך אייביגע קראַפט, וואָס ברענגט איהם אַרויס, אָדער וואָס בעאַרבייט איהם, ווען ער ווערט אריבערגענומען פון דער פרעמד.

וואָס בעווייזט מען דערמיט, ווען מען ווערט ניט איינגעמאַ־טערט איבערצו'חזר'ן, אַז ביי יהודה הלוי געפינען מיר אַ סך עלע־מענטען פון אַל־גאַזאַלי, אַז גבירול איז געווען אַ ניי־פּלאַטאָניקער, אַ גריעכישע ריכטונג, וואָס איז, אגב, אַרויסגערופען געוואָרען פון

א גרויסען אידישען דענקער, פילאָן, אויף וועמען איך האָב היינט אין גאַנצען פערגעסען, — וואָס בעווייזט עס, ווען מען געפינט אויס, אַז די אידישע דענקער האָבען אריינגענומען אין זיך עלע־מענטען פון יענער גייסטיגער אטמאָספערע, פון וועלכער זיי האָבען געזויגען זייער פילאָסאָפישע יניקה? האָט מען ווען עס איז, וואו עס איז געהאט א דענקער, ווי גרויס און אָריגינעל ער זאָל ניט זיין, וואָס זאָל ניט האָבען געשטאַנען אונטער דער ווירקונג פון זיין גייס־טיגער סביבה? געפינען מיר ניט ביי דעקאַרט׳ען זיין ערגסטען פיינד, די סכאָלאַסטיק, און — דעם הייליגען אויגוסטין? האָט ניט ספינאָזא אין זיך דעקאַרט׳ן, און דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ, און די אידישע דענקער? איז ניט אפילו קאַנט ביז צו א גרויסען גראַד א פּראָדוקט פון לייבניץ, יום און זשאַן זשאַק רוססאָ?

מיט די אַלע איינצעל־פערגלייכונגען, — וואָס זענען, אגב, זעהר וויכטיג, כדי צו דערקלערען דעם ענטוויקעלונגס־גאַנג פון דעם דענקער און די גייסטיגע סביבה, וואָס האָט געווירקט אויף איהם, — בעווייזט מען נאָך גאָר נישט פאַר זיין אָריגינאַליטעט און פאַר זיין שאַפונגס־קראַפט. מען מוז קודם אָבוועגען די פּראָ־פּאָרציע, אין וועלכע די פרעמדע געדאַנקען שטעהען צו זיינע איי־גענע, און אויך דאָס איז נאָך ווענינ. מען דאַרף זיך פרעגען: וואָס האָט דער אידישער דענקער געמאכט פון די דאָזיגע געדאַנקען, ווי און צוליעב וואָס נוצט ער זיי אויס? מען דאַרף פערגלייכען די סיסטעמען אין זייער גאַנצקייט און אויסגעפינען, צו דער אידישער סיסטעם איז אין תוך אריין ניט מעהר, ווי א קאָפּיע פון דעם ניט־אידישען, אָדער ער האָט אין זיך זיין אייגענע נשמה, זיין אייגענע פערבאָרגענע טענדענץ, וועלכע דער פרעמדער האָט גאָר ניט גע־קאָנט האָבען אין זיך.

אַזאַ אינוועניגסטע אייגענע נשמה האָבען די אידישע דענקער געהאַט, יעדער לויט דער מאָס פון זיין אָריגינאַליטעט. און ווי האָט דאָס געקאָנט אַנדערש זיין! די געשטאַלטונגס־כחות פון א פאָלק גערען אריבער בירושה פון דור צו דור. אויב די אידען האָ־בען געהאַט אור־אייגענע געשטאַלטונגס־כחות אין דער היים, האָבען זיי געמוזט מיטפיהרען זיי אויך אין גלות. געוויס! כדי זיי זאָלען זיך קאָנען גאַנץ פריי ענטוויקלען, דאַרף מען האָבען גינסטיגע בע־

דינגונגען צום גייסטיגען שאַפֿען, און אַ לפֿי ערך רוהיגען עקאָנאָמישען און נאַציאָנאַלען מעמד. אָבער וואו נאָר אַזאַ לפֿי ערך רוהיגער, גינסטיגער מעמד האָט זיך בעוויזען, האָבען זיך די דאָזיגע כחות אַרויסגעריסען לפֿועל: אין שפּאַניען די גבירול, הלוי און קרשקש, אין האָלאַנד אַקאָסטאַ און ספּינאָזאַ, אין דייטשלאַנד — היינע און בערנע און מאַרקס, און לאַסאַל, און הערמאַן קאָהען, און לאַזאַרוס און גייגער און... און... און...

מכח די אידישע געשטאַלטונגס־כחות וועלען מיר נאָך האָבען צו זאָגען אַ פּאָר ווערטער, ווען מיר וועלען רעדען וועגען דעם ראַסען־איד. דערווייל רעדען מיר וועגען דעם ווערטה פֿון די פּראָדוקטען, וואָס די אידישע כחות האָבען אַרויסגעבראַכט. מיר פֿליהען ווי אין אַן אַעראָ־פּלען איבער דאָס גרויסע געביעט פֿון דער אַלטער אידישער קולטור, פֿון וועלכער מיר קאָנען זעהן נאָר גאָר די וויכטיגסטע פּלעצער. און וועגען יעדען פֿון זיי מאַכען מיר אין איילענים קורצע בעמערקונגען, בעת מיר פֿליהען פֿערביי.

מיר פֿליהען איצטער אַריבער צו דער אידישער פּאָעזיע, וואָס האָט זיך פֿאַנאַנדערגעבליהט אין דערזעלביגער צייט ווי די אידישע רעליגיאָנס־פֿילאָסאָפֿיע. שוין דער פֿאַקט אַליין, אַז די צוויי גרעסטע אידישע דענקער פֿון יענער צייט, — גבירול און הלוי, — זענען אויך די צוויי גרעסטע פּאָעטען פֿון דעם שפּאַניש־אַראַבישען פּעריאָד, לאָזט אונז דענקען, אַז די אידישע פּאָעזיע איז ניט נאָר אַן אויסדרוק פֿון דעם אידישען זין פֿאַר שעהנקייט, נאָר אויך אַ קלאָרער שפּיעגעל, אין וועלכען דער גאַנצער „איד־מענש“ שפּיעגעלט זיך אָב. אין דער אמת'ען איז ער דאָרטען אויסגעדריקט אין זיין גאַנצער פּראַכט. ער נויטיגט זיך ניט אין פּירושים. דאָ, אין דער פּאָעזיע, דאַרפֿען מיר דעם מענשליכען קערן ניט אַרויסשיילען פֿון מעטאַפֿיזישע, רעליגיעזע, יורידישע שאָלעכצען, וואָס האָבען איהם אַרומגעוויקעלט אין דעם תלמוד, ביי די גאונים און ביי די רעליגיאָנס־פֿילאָסאָפֿען. די אידישע פּאָעזיע איז ל י ר י ק, — אַ לשון, וואָס געהט דירעקט פֿונ'ם האַרצען אין האַרץ אַריין. דאָס איז פּ ע ר ז ע נ ל י כ ע לירריק אפֿילו יעמאָלט, ווען זי רעדט אין דעם נאָמען פֿון דעם פֿאָלק. קודם כל, ריין מענשליכע, רעליגיעזע ליריק, וואָס דריקט אויס דעם זיפֿץ פֿון דער נשמה, ווייל איהר איז ענג געווען אין

די גרעניצען פון דעם יעמאָלטדיגען געזעלשאפטליכען זיין און זי בענקט נאָך אַ העכערער וועלט, איידער אונזער זינדיגע ערד.

איך ווייס ניט, עס קאָן זיין, אַז דאָס וועלטליכע זיין פון דעם מענשען אויף דער ערד, ווען עס וועט מקוים ווערען דער טרוים פון די נביאים וועגען דער נייער ערד און די נייע הימלען, וועט אַ מאָל ווערען אזוי רייך, אַז די „נייע ערד" וועט שטילען אַלע בענקשאפטען פון דעם מענשענ'ס נשמה און די נייע הימלען וועלען נאָר צוליעב דעם זיין אויף דער וועלט, כדי זייער אונענדליכער בלאָה זאָל זיך אָבשפּיעגלען אין דעם קלאָרען, פריידיגען מענשליכען אויג. עס קאָן זיין, אַז די מענשען וועלען זיך יעמאָלט אויסלערנען צו פיהלען און געניסען אונענדליכקייט אין די ענדליכע גרעניצען פון זייער זיין אויף דער ערד און זיך לגמרי אָנזעטיגען מיט איהר דאָ. יעמאָלט וועט די בענקשאפט נאָך אַן איבערוועלטליכער אונענדליכקייט אין גאַנצען פערשווינדען.

אָבער — ווען וועט דאָס זיין? אויב נאָך איצטער, אין אונזער געבענשטער און הויך־געלויבטער צייט, ווען אונזער מאַכט איבער דער נאַטור געהט טאָג־טעגליך פאָראויס מיט אַזאַ שטאָלצען און זיכערען גאַנג; ווען אונזערע גייסטיגע האָריזאָנטען האָבען זיך פאַנאַנדערגערוקט אזוי ווייט; ווען די העכסטע אידעאַלען, פון וועלכע נאָר די זעלטען־איידעלסטע מענשען האָבען אַ מאָל געהאַט דעם מוטה צו טרוימען, דרינגען מיט אַן אימפּעט אריין אין די מאַסען; אויב נאָך אין אונזער צייט, זאָג איך, וואָס איז אזוי רייך אין אזוי פיעל פריידיגע, פּראָגרעסיווע „ווען'ס", געהט פון דעסט־וועגען אויס די נשמה נאָך אַ ניט צו שטילענדען דאָרשט צו אונ־ענדליכקייט, וועלכע מיר קאָנען ניט געפינען דאָ, היינט — ווי שטאַרק האָט געמוזט זיין דער דאָזיגער דאָרשט אין דעם מיטעל־אַלטער, וואו דאָס לעבען און דער געדאַנק זענען געווען פערענגט און ארומגעצירקעלט פון אַלע זייטען! די רעליגיעזע בענקשאַפט נאָך איבער־נאַטירליכע אונענדליכע הימלען האָט זיך ביי דעם אידען אויסגעלעבט אין זיין רעליגיעזער ליריק.

נאָך אַ סך שטאַרקער, איידער די רעליגיעזע ליריק, קלינגט אין דער אידישער פּאָעזיע די נ א צ י אָ נ אַ ל ע: די שווידער־ליכע קלאָג איבער דעם מצב אין גלות, די גליהענדע ליידענשאפט

צו אַ פרייען זעלבסטשטענדיגען לעבען, די צערטליכע קינדער־ליעבע צו דער אַלטער היים אין ציון, דער טיעפער גלויבען אין דער נאָ־הענטער בעפרייאונג. און אין די אַלע קלאַנגען מישען זיך נאָך אַריין טענער פון ריין אינדיווידועלער ליריק, דער קומער פון איינ־זאַמקייט און דער לעבענס־צער, דאָס יובעלנדיגע אויפשאַלען פון לעבענס־פרייד און ליעבעס־גליק.

פון אויבען, פון דעם אערָאָ־פּלאַן, קאָן מען ניט זעהן די פאָרמ־שעהנקייט און פאַרבען־פּראַכט פון יעדער איינצעלנער בלום. אָבער מיר פליהען פאַרביי אַן אונענדליך רייכען, אַן אונענדליך גרויסען פּאָעזיע־גאָרטען און מיר זעהען, אַז די בלוט־רויטע, מתים־ווייסע און שוואַרץ־בלאָהע בלומען בעדעקען דעם גרעסטען טייל שטח, און מיר ווייסען, אַז די טוי־טראָפּענס, וואָס אין זיי, זענען אמת'ע מענשליכע טרעהרען.

נאָך די פּאָעטען און פילאָסאָפען קומען די קאַבאַליסטען, די „מקובלים". אַ משונה'דיגע וועלט עפענט זיך פאַנאַנדער פאַר אונז. אַ פער'כשופ'טער וואַלד. ביי טאָג זעהט מען איהם גאָר ניט. ער ווערט פערוואַנדעלט אין אַ סטעפּ פון שמוציגע, ברוינע, פערוויאַלעטע גראָז. אָבער ווען דער אָבענד־טוי פאַלט אַראָב אויף דער סטעפּ, ווען די לבנה בעגיסט די וועלט מיט איהרע בלאַסע שטראַהלען, יעמאָלט גלייבט זיך אוים דאָס גראָז, ווערט גרין און פייכט, און הויבט זיך אָן שנעל־שנעל פאַנאַנדערצוואַקסען צו ריעזיגע בוימער, וואָס שטרעקען פאַנאַנדער אַלץ ווייטער און ווייטער זייערע משונה'דיגע צווייגען אין דעם פלוצלונג געל און גרין געוואָרענעם שיין, וואָס פערבלענדעט דאָס אויג... אַ פאַנטאַסטישע וועלט, פול מיט מיסטישע שעהנקייט!

און איז דען שווער אויך דאָ צו דערבליקען דעם מ ע נ ש ע ן? דעם מענשען און דעם אידען?

דער מענש פון דער קבלה בענקט נאָך דעם „אין־סוף", נאָך דעם אונענדליכען ליכט־קוואַל, פון וועלכען עם שלאָגט, ווי פון אַ פאָנטאַן, דאָס וועלטליכע געשעהען. אָבער ער בענקט נאָך איהם ניט ווי נאָך אַ דרויסענדיגען ציעל, צו וועלכען ער דאַרף דערפליהען. ער וויל שפּירען אין ז י ך, אַז ער איז אַ פונק פון יענעם ליכט־קוואַל, וואָס לעבט אייביג אין דער וועלט, און אַז מיט איהם, דעם

„ניצוץ“, קאָן קיינמאָל ניט געשעהן קיין בייז, וואָס איהם זאָל ניט טרעפען אין זיין אייביגען לעבען, — ליידען, פערוואָגלונג אָדער אפילו דער טויט.

און דער איד אין דעם מענשען בענקט אין דער קבלה נאָך אזא וועלט, וואו עס זאָלען ניט זיין קיין אונמעגליכקייטען; וואו די אייזערנע קעיטען פון גלות זאָלען פלוצלונג קאָנען צוגעהן, ווי וואקס; וואו דער אידישער משיח זאָל זיין ניט נאָר אַ שעהנע, פּאָעטישע צויבער־לעגענדע, נאָר אַ רעאַלע ווירקליכע קראפט, וועל־כען מען קאָן קינסטליך דערוועקען און דערנעהנטערן איהר בע־פרייענדע טהאַט.

מיר האַלטען שוין ביי דעם סוף פון דער אַלטער אידישער קול־טור־וועלט. דער נעכסטער עטאַפּ איז די חסידות, — אַ וועלט, אין וועלכער דער מאָדערנער פאָרשער־געדאַנק האָט ערשט ניט לאַנג גענומען אריינדרינגען. און וואָס מעהר מען דרינגט אַהין אריין, אַלץ נייע וועלטען פון מענשליכער שעהנקייט אַנטפּלעקען זיך דאָר־טען. פון זייער עטישען און פּאָעטישען ווערטה קאָן מען האָבען אַ השגה שוין פון פּרץ'ס חסידישע מעשה'לעך. זייער רעליגיעזע, פילאָסאָפישע און נאַציאָנאַלע בעדייטונג ווארט נאָך אויף אַ פער־שטענדיגען פאָרשער.

אָבער אונזער קולטור־וועלט ענדיגט זיך נאָך ניט מיט דער אַלטער, רעליגיעזער וועלט. דאָס נייינצעהנטע און צוואַנציגסטע יאָהרהונדערט, די צייטען פון דער אידישער היסטאָרישער פאָר־שונג, פון דער העברעאישער השכלה־ליטעראַטור, פון דעם ציוניזם און דעם אידישען סאָציאַליזם האָבען אויפגעבויט נייע גייסטיגע בנינים, וואָס האָבען אַן אונגעהויערען ווערטה פאַר דער מענשליכער ענטוויקעלונג פון דעם אידישען פאָלק.

איך ווייס גאַנץ גוט, אַז דער גאַנצער פעריאָד פון דעם גייס־טיגען שאַפען פון דעם נייינצעהנטען יאָהרהונדערט ביז צו דעם ציוניזם האָט ניט געקאָנט ארויסברענגען אַזעלכע גאונים, ווי די אַלטע קולטור, ווייל דאָס איז אויך געווען די צייט פון דער אַסימיליאַציע, וואָס האָט אָבגעצאַפּט פון אונז אונזערע בעסטע זעפטען, און אַריינגעגאָסען זיי אין די אָדערן פון די ארומיגע פעלקער. די וואונדען אין די אָדערן, וועלכע די אַסימי־

ליאַציע האָט געעפענט, זענען נאָך ניט אַלע פערהיילט, די עפענונגען ניט אַלע געשלאָסען. נאָך איצטער רינט פון זיי אַרויס דער קאָסטבאַרסטער לעבענס־זאַפט פון אונזער פאָלק, דאָס גייסטיגע שאַפען פון זיינע קינדער. אָבער אַ דאַנק דעם ציוניזם און דער נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווער בעוועגונג בכלל, הויבט אָן דער אידישער גייסט ווידער קומען צוריק צו זיך, און שוין שטראַהלען נייע שטערען אויף אונזער הימעל, פון וועלכער יעדער לייכט מיט אַן אייגענעם, רייכען גלאַנץ. משה העסס, טהעאָדאָר הערצל און נאָרדוי, אחד העם און דר. בירנבוים, זשאַבאָטינסקי און ראַטנער, און ביאַליק און טשערניחאָווסקי, און עס דרענגען זיך נעמען אויפ׳ן צונג כמעט אָהן אַ צאָהל, נעמען פון מענשען מיט אַן אייגענער פיזיאָנאָמיע און אַ בעדייטענדען טאַלאַנט, וואָס שפּינען ווייטער דעם פאָדים פון דער אָבגעפּרישטער אידישער קולטור.

און עס ווערט געבאָרען די נייע אידישע ליטעראַטור, מיט אַ גרויסער צאָהל נעמען און טאַלאַנטען, וואָס האָבען אַרויסגעבראַכט בעדייטענדע ריין־מענשליכע ווערטהען, — אַ נייער קוואַל פון לעבענס־קראַפט פאַר אונזער פאָלק, אַ נייער פעלד פאַר זיין קולטורעלען שאַפען. די נעמען פון איהרע איינצעלנע טהוערס וועל איך אין גאַנצען אַרויסלאָזען, ווייל זיי דאַרפען אייך אַלעמען זיין בעקאַנט.

איהר זעהט: דער מענש אין דעם אידען האָט זיך ניט וואָס צו שעהמען מיט דער גאַנצער קולטור־אַרבייט פון זיין פאָלק. און אויב ער שעהמט זיך מיט איהר, אָדער ער האָט גאָר קיין אַהנונג ניט פון איהר עקזיסטענץ און איהר מהות, איז דאָס נאָך ניט קיין סמן פון זיין גרעסערער מענשליכקייט. אַז איהר וועט טרעפען אַ דייטשען אָדער אַן ענגלענדער, וואָס וועט זיך פאַר אייך בעריהמען, אַז ער ווייס לחלוטין גאָר נישט ניט וועגען דער גייסטיגער פערגאַנגענהייט פון זיין פאָלק און אינטערעסירט זיך ניט מיט דעם, וועט איהר איהם געוויס ניט האַלטען פאַר אַ העכער שטעהענדען מענשען. איהר וועט פשוט זאָגען: ס׳איז אַן עם־הארץ. ער וועט ווערען געבילדעטער, וועט ער ווערען מעהר מענש, וועט ער ווערען מעהר ענגלענדער אָדער דייטש אין דעם פונקט פון ליעבע צו דעם אייגענעם קולטורעלען אוצר. זייט זיכער: איהר קאָנט

מיט דעם זעלבינען רעכט אַנווענדען אייער אורטייל אויף אויף דעם אידישען מענשען. וואָס מעהר מ ע נ ש ער וועט ווערען, וואָס מעהר ער וועט זיך נעהמען אינטערעסירען מיט דעם, וואָס איז איהם נוגע מעהר איידער אַלעמען, מיט דער ענטוויקעלונג פון זיין אייגע־נער קולטור, און וואָס טיעפער ער וועט אריינדרינגען אין איהר, אַלץ מעהר וועט זי איהם ווערען טהייער און ליעב.

על כל פנים, איין זאַך איז קלאָר. אַז, ווענינסטענס, ביי די אומות העולם איז די ליעבע צו דעם אייגענעם קולטור־אוצר קיין מאָל ניט קיין סתירה צו דער מ ע נ ש ל י כ ק י י ט. אדרבה, וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ שטאַרקער איז אין איהם די איבערגעבענקייט צו די אייגענע קולטורעלע רייכקייטען. עס איז דעריבער ביי מיר גאָר קיין ברעקעל ספק ניט, אַז ווען מיר וועלען אויפעפענען פאַר אונזער פאָלק אַלע אוצרות, וואָס ליעגען איצטער פערשלאָסען אין אונזער גייסטיגען עבר; ווען מיר וועלען צופיהרען צום פאָלק די אַלע הלוי׳ס, גבירול׳ס, אל־כאריזי׳ס און לוצאטאָ׳ס, וואָס זענען איהם איצטער נאָך אַזוי פרעמד, וועט אויך דער איד אויפהערען צו זיין אַ יוצא־מן־הכלל און אויך אין דעם פרט פון דעם קולטור־אוצר וועט ווערען ריכטיג דער שפּרוך, אַז וואָס געביל־דעטער ער וועט זיין, וואָס מעהר מענש ער וועט זיין, אַלץ מעהר א י ד וועט ער זיין.

לאָזט מיך דאָ בעריהרען נאָך אַ פונקט וועגען דעם נאַציאָ־נאַלען אידען, כדי צו פערענטפערן יענע גרויסע עולה אונזערע, וואָס מיר, אידען, ווילען „מאַכען שבת פאַר זיך" און „אָבזונדערן זיך פון דער מענשהייט". אַ מענש, קאַטאָרי וועלכער איז אַן אמת׳ער מענש, — זאָגט דער קאָסמאָפּאָליט, — טאָר ניט טראַכטען וועגען דעם אייגענעם פאָלק. ער דאַרף נאָר טראַכטען וועגען דער גאַנצער מענשהייט.

אַזוי גאָר? אמת׳ע מענשען טראַכטען ניט וועגען זייער פאָלק? גאַריבאַלדי האָט געשטריטען ניט פאַר די איטאַליענישע פרייהייט, נאָר פאַר די פרייהייט פון די פידזשיאַנער? מיכאַי־לאָווסקי, פּליעכאַנאָוו און לאַווראָוו האָבען געפּרעדיגט סאָציאַליזם ניט פאַר דעם רוסישען פאָלק, נאָר פאַר די באָטאָקודען?

שטעלט זיך אין דער אמת׳ען פאַר, אַז אונזערע „אמת׳ע"

מענשען וואָלטען נעבאַלעבאַטעוועט אין דער געשיכטע פון גאַרי־באַלדי'ס צייטען אָן. ווי וואָלטען זיי דאָס אַרויפגעפּאַלען אויף יענעם העלד, ווי וואָלטען זיי דאָס דערנומען זיינע יאָהרען פאַר זיין ווענען „אָבזונדערן זיך פון דער מענשהייט", פאַר זיין וועלען „מאַכען שבת פאַר זיך"! גאַריבאַלדי, — וואָלטען זיי געפּיל־דערט, — אַ קלאָג צו דיינע טעג! וואָס הייסט עס מאַכען אַ רעוואָליוציע נאָר פאַר איטאַליענער? און וואו זענען די איבעריגע מענשען, וואָס שמאַכטען אונטער דער עסטעררייכישער ווילד־הער־שאַפט? קאָנט איהר ניט וואַרטען, ביז זיי אַלע וועלען זיך אַ הויב טהאָן מיט אַ מאָל און אַראָבטרייסלען פון זיך דעם דעספּאָטישען יאָך? און פאַר וואָס עפּעס וואַרטען נאָר אויף די פּוילען און די רומענען? און וואו זענען די רוסען אין רוסלאַנד און די כינעזער אין קיטי און — און — די ווערדאַה'ס אויף דעם אינזעל ציילאָן, — זענען זיי גאָר קיין מענשען ניט?

און מיט דערזעלביגער לאָגיק קאָנען די „אמת'ע מענשען" אויך פון היינטיגער צייט אַרויסטרעטען אַנטקעגען אַלע רעוואָלוציאָנערע פּיהרער פון דער אייראָפּעאישער קולטור.

זיי קאָנען אויך איצטער נאָך טענה'ן: אָן זעהט, די ווערדאַה'ס לויפען נאָך אום אָהן הויזען, און די בושמענער אין אפריקע ווייסען נאָך ניט, וואָס אָן אלף־בית איז, און זיי, די צולאָזענע „נאַציאָנאַליסטען", די גאַריבאַלדי'ס, די מאַרקס און לאַסאַל, די מיכאַילאָווסקי'ס און פּליעכאַנאָוו'ס קעמפּפען גאָר פאַר אַ שטיקעל פרייהייט פאַר אַ פּיצעלע מענשהייט, שטרייטען גאָר פאַר אַ סאָציאַליזם אין אַ קליינינקען קאָנטינענטעלע, וואָס רופט זיך אייראָפּאַ. וואַרט, שקצים, ביז די ווערדאַה'ס וועלען אָנטהאָן הויזען, ביז די בושמענער וועלען זיך אויסלערנען לייענען קאַרל מאַרקס' „מאַני־פעסט"; וואַרט ביז אַ ל ע מענשען וועלען אייך אָניאָגען, ביז פון אַלע מענשען וועט ווערען איין מענש, און פון אַלע בוימער איין בוים, און פון אַלע העק איין האַק, און פון אַלע טייכען איין טייך! אָט יעמאָלט וועט קומען דער גרויסער מענש מיט דעם גרויסען האַק צו דעם גרויסען בוים און וועט איהם אַראָבשליידערן אין דעם גרויסען טייך! אָט יעמאָלט וועלען מיר ערשט האָבען דעם ריכ־טיגען „פּליאָך!"

דער פעהלער, אין וועלכען דאָ פאַלט אריין דער ראַדיקאַלער אידישער קאָסמאָפּאָליט, בעשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט זעהר אַ פאַלשען בעגריף וועגען דעם מהות מענשהייט. די מענשהייט איז, ווי איך האָב שוין ניט איין מאָל בעמערקט, ניט עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל ליעגען ערגעץ וואו דרויסען פון די פעלקער, און אין וועלכער מען קאָן אריינשפּרינגען, ווען מען פערלאָזט דאָס אייגענע פאָלק. מענשהייט איז, קודם כל, מ ע נ ש ל י כ ק י י ט, אַ זאַך, וואָס ליעגט אינוועניג אין יעדען פאָלק און וואָס יעדער פאָלק דאַרף אַבהיטען מיט אַלע זיינע כחות. אָבער מענשליכקייט איז פּ ר אָ ־ ג ר ע ס, אַ שטרעבען צו פערווירקליכען אין דער אייגענער קולטור אַלץ מעהר אמת, יושר, חן און מענשליכע חשיבות, און אָט די פליכטען פון דעם פּראָגרעס פערוועהרען יעדען פאָלק, אָבצושטעלען זיך, לאָז זיין אויף אַ ווײַלע, אין דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג און וואַרטען, ביז די אַנדערע פעלקער וועלען עס אָניאָגען. ובפרט ווען עס האַנדעלט זיך וועגען בעפרייאונג פון אַ פרעמדען יאָך, ווי דאָס איז געווען ביי די איטאַליענער אין די צייטען פון גאַריבאַלדי, ווי דאָס איז איצטער ביי די פּוילען, רוטענער, פינלענדער און די אידען פון די היינטיגע טעג.

מענשליכקייט איז פ ר י י ה י י ט, אַ שטרעבען דורכצופיהרען דעם אייגענעם ווילען און פערשטאַנד אין אַלע יענע צווייגען פון דער קולטור, וואו קיין אַלגעמיין־מענשליכער שכל קאָן ניט דיקטירען קיין איינהייטליכען מאַרשרוט פאַר דער גאַנצער מענשהייט. כדי דאָס דורכצופיהרען, מוז מען זיין דער ב ע ל ־ ה ב י ת אויף דעם אייגענעם געשיכטליכען גורל און דערצו איז נויטיג אַ פאָלשטענדיגע אויטאָנאָמיע אין דעם קולטורעלען לעבען פונ׳ם פאָלק און אָפטמאָל אויך אַ פּ אָ ל י ט י ש ע זעלבסטשטענדיגקייט, אויב אויף אַן אַנדער אופן קאָן מען ניט מעגליך מאַכען אָדער זיכער שטעלען די פרייע ענטוויקעלונג פון דעם פאָלק׳ס קולטורעלע כחות.

דאָס איז ניט קיין אָבזונדערונג פון דער מענשהייט. דאָס איז די פ ע ר ו ו י ר ק ל י כ ו נ ג פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען פּראָגרעס, וואָס האָט ניט קיין אַנדערע דורכפיהרער, סיידען די איינצעלנע פעלקער. געוויס זאָלען די פעלקער זיין סאָלידאַריש איינע מיט די אַנדערע. געוויס מוזען אויפהערען די מלחמות און

די רייסענישען צווישען זיי. געווים מוזען זיי זעהן צו העלפען איינער דעם אַנדערן אין זייער פּראָגרעסיווער ענטוויקעלונג, אַז זיי אַלע זאָלען ווערען ווי ברידער אין איין איינציגער משפּחה. אָבער די הילף, וואָס אַ פאָלק קאָן ברענגען אַ פאָלק, די סאָלידאַריטעט, וואָס קאָן זיי צונויפבינדען אין איינעם, די פעלקער־פערברידערונג צו איין מענשליכער משפּחה, קאָן נאָר יעמאָלט זיין אַ מ ע נ ש ל י כ ע הילף און אַ מ ע נ ש ל י כ ע סאָלידאַריטעט, ווען זי איז געבויט אויף דעם גרונדזאַץ פון אַלעמענס פרייהייט און אַלעמענס גלייכבערעכטיגונג. ווען די רוסען צ ו ו י נ ג ע ן די פּוילען, די פינלענדער און אַלע אַנדערע פעלקער, וואָס וואוינען אין רוסלאַנד, צו זיין סאָלידאַריש מיט זיי אין דער פּאָליטיק, אין דער שפּראַך, אין דער רעליגיאָן און אין דער קולטור, איז דאָס ניט קיין סאָלידאַריטעט, נאָר פּשוט'ע פערשקלאַפונג. ווען די אַמעריקאַנער, דורך יענעם אונגעהייערן איבערוואָג, וואָס זיי האָבען בעשאַפען פאַר זייער שפּראַך און קולטור, צווינגען אַלע פעלקער, וואָס וואוינען אין די פעראייניגטע שטאַאַטען, זיי זאָלען זיך „אַמעריקאַניזירען“ מיט זיי, איז דאָס ניט קיין מענשליכע סאָלידאַריטעט, ניט קיין פרייוויליגע פעלקער־פערברידערונג, נאָר אַ פערמאַסקירטע שקלאַפעריי, אַקוראַט אַזוי ווי אין רוסלאַנד, — אַ שקלאַפעריי, וואָס הערט ניט אויף צו זיין דאָס, וואָס זי איז, ווען אפילו זי טרייבט צו אַמעריקאַניזאַציע אויף אַן איידעלערען אופן, איידער אין רוסלאַנד: ניט מיט דער פּאָליטישער בייטש פון דעם קאָזאַק, נאָר מיט דער ה ו נ ג ע ר ־ ב י י ט ש און די פּעטש „דזשאַבס“, וואָס מיט זיי קויפט מען אונטער די נשמה פון דעם פרעמדען פאָלק.

דער קולטורעלער איבערוואָג פון איין פאָלק איבער דעם אַנדערן אין אַ וועלכען עס איז לאַנד, — אַן איבערוואָג, וואָס ווערט געשטיצט דורך דער גאַנצער מאַשינערי פון דעם מעכטיגען הערשענדען שטאַאַט, איז אַ פּאַטש אין פּנים יעדען צווישען־פעלקער־ליבען יושר, וואָס פערלאַנגט, אַלע זאָלען האָבען גלייכע שאַנסען פאַר אַ פרייער נאַציאָנאַלער ענטוויקעלונג, דיזעלביגע מעגליכקייטען פאַר דעם פאַנאַנדערבליהען פון זייערע שפּראַכען און קולטורען. און וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ העכער רעדט אין איהם דער געפיהל פון יושר, אַלץ ברענענדיגער פיהלט ער די עולה פון דער

נאַציאָנאַלער אויבערהערשאַפט; אַלץ טיעפער איז ער דורכגעדרונגען מיט דעם אידעאַל פון גלייכע רעכט און גלייכע ענטוויקעלונגס־מעגליכקייטען פאַר יעדען פאָלק.

קאָן מען אָבער באמת האָפען, אַז דאָס הערשענדע פאָלק זאָל פון זיך אַליין זיך אָבזאָגען פון זיין פּריווילעגירטער שטעלונג, אַז די הערשער זאָלען אַליין נעהמען דורכפיהרען אין לעבען דעם אידעאַל פון צווישען־פעלקערליכען יושר און אמת׳ער פעלקער־פערברידערונג? גאַנץ זיכער ניט! אויב די פעלקער וועלען ניט קעמפּפען פאַר זייערע כשר׳ע מענשליכע רעכט, וועט קיינעם ניט אַרען פאַר זיי. אויב זיי וועלען ניט מאַכען שבת פאַר זיך, וועלען זיי אייביג מוזען זיצען ווי בעטלער ביי אַ פרעמדען טיש. און אויף וואָס פאַר אַ העכערער שטופע פון מענשליכקייט זיי וועלען זיך געפינען, וואָס העלער עס וועט ברענען אין זייער הארצען דער אידעאַל פון פרייהייט, זעלבסט־שטענדיגקייט און קולטורעלען פּראָגרעס, אַלץ טרייער וועלען זיי זיין צו די אינטערעסען פון זייער אייגענעם נאַציאָנאַלען לעבען.

אויב עס איז פאַר יעדען פאָלק אַ חוב אָבצוהיטען די אייגענע זעלבסט־שטענדיגקייט אָדער שטרעבען צו איהר דאַרטען, וואו מען האָט זי נאָך ניט דערגרייכט, איז דאָס פאַר אונז, אידען, אַ דאָפּעלטער חוב. זאָל איך אייך אויסמאָלען די לאַגע, אין וועלכער דאָס אידישע פאָלק געפינט זיך? זאָל איך אייך שילדערן יענעם ק ו ל־ ט ו ר ־ ח ו ר ב ן , וואָס דאָס אידישע פאָלק לעבט איצטער דורך אַ דאַנק דעם, וואָס די געבילדעטע קלאַסען זענען אנטלאָפען פון אונז? זאָל איך דערמאָהנען אָן דער מ אָ ר אַ ל י ש ע ר צופוילטקייט, וואָס האָט זיך אַריינגעריסען אין דעם לעבען פון די אידישע מאַסען פאַר די לעצטע צוואַנציג יאָהר, — אַ מאָראַלישע צופוילטקייט, וואָס איז אַ נויטווענדיגער פּראָדוקט פון זיין אונמעגליכער עקאָנאָמישער און יורידישער לאַגע אין די היים־לענדער און פון זיין קולטור־חורבן אומעטום? דאָס זענען אַלץ צו בעקאַנטע פאַקטען, מען זאָל זיך דאַרפען באריכות אָבשטעלען אויף זיי. אָבער זאָגט: ווער זאָל דאָס אַרען, אויב ניט אונז אַליין? ווער זאָל טראַכטען וועגען געזינטערע און בכבוד׳ערע מענשליכע פּרנסות פאַר דעם אידען, אויב ניט דער איד? ווער זאָל זאָרגען פאַר די גייס־

טיגע און מאָראַלישע ענטוויקעלונג פון די אידישע מאַסען, אויב ניט די איינגענע אינטעליגענץ, וואָס האָט בעדאַרפט איהר גאַנצע ענער־גיע אוועקגעבען אין דעם דיענסט פון דעם פאָלק, — אַזוי אָרעם איז דאָס פאָלק און אַזוי נויט־בעדערפטיג איז עס אין אינטעליגענ־טער הילף!

אָדער זאָל איך אפשר אַ ריהר טהאָן אונזער נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע לאַגע, די שטעלונג פון אַלע אַנדערע פעלקער צו אונז, ווי אַ פאָלק, די חשיבות און דעם רעספּעקט, וואָס מיר האָבען פון זיי? אַך, דאָס הארץ ווערט בעגאָסען מיט בלוט, ווען מען טראַכט זיך אריין אין דעם אידישען גורל צווישען די ניט־אידישע פעלקער, ווען מען דערמאַהנט זיך אָן דער טיעפער שמאַך און שאַנד, אין וועלכער עס איז אריינגעוואָרפען אונזער נאָמען. אפילו ווען מיר וואָלטען גע־ווען ניט מעהר ווערטה איידער די בולגאַרען, די סערבען, די טאָ־טערן, אָדער די הונדערטער אַנדערע מענשליכע פעלקער, וואָס ווי מיט זיי, אַזוי אָהן זיי, אין דעם מענשליכען פּראָגרעס, וואָלטען מיר אויך ניט געטאָרט לאָזען זיך טרעטען מיט די פיס, אויך ניט גע־טאָרט, אָהן אַ צאָרענדיגען פּראָטעסט, אריבערטראָגען די טויזענדער בעליידיגונגען פון אונזער כבוד, וואָס שיטען זיך טאָג־טעגליך אויף אונז. ובפרט, אַז מיר האָבען אַ רעכט שטאָלץ אויפצוהויבען אונ־זער קאָפּ, אין דעם בעוואוסטזיין פון איינענער חשיבות, פון דעם איינענעם ווערטה פאר דער בעשאַפונג פון דער אַלגעמיין מענש־ליכער קולטור! אונטער אַזעלכע אומשטענדען זענען די בעליידי־גונגען, וואָס מיר, אידען, טראָגען אריבער — דאָפּעלטע בעליי־דיגונגען, און אונזער שווייגען און דולדען איז אַ דאָפּעלטע שמאַך און שאַנד פאר אונז.

און דאָ קומט דער עטישער בטלן, דער אידישער „סתם־מענש", וואָס — שפּיי איהם אין פּנים, ווישט ער זיך רוהיג אָב און טרייסט זיך מיט דעם, אַז איבער־מאָרגען וועלען אַלע פעלקער פערשווינדען, און וויל זיין בטלנ'ישע, נישט־ווערטיגע פּסיכאָלאָגיע ארויפצווינגען אויך אויף אונז, אויך אונז איינשמועסען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ ווענינער איד איז ער, ד. ה. אַלץ ווענינער דאַרף ער זיך נעהמען צום הארצען דעם שפּיי, וואָס ער קריגט אין פּנים, די צעבער'ס מיט שמוציגע זלזולים, וואָס ווערען

אויסגעגאָסען אויף זיין קאָפּ, און אַלץ וועניגער איז בערעכטיגט זיין יאוש און צער, וואָס ער קאָן ניט בעשיצען, ווי אַ מענש, זיין איינענעם כבוד!...

וואָלטען מיר, אידען, באמת געווען מענשען, ווי מענשען דאַרפען זיין, וואָלט אין אונזער ברוסט באמת געברענט דער פונק פון מענשליכע חשיבות און שטאָלץ, יעמאָלט וואָלטען מיר אַ מינוט ניט געקאָנט פערבלייבען אין די גלות־לענדער; מיר וואָלטען גע־פלויגען, וואו פעפער וואקסט, אין ים זיך געוואָרפען, דאָס לעבען זיך גענומען, נאָר ניט צו עטהעמען אין יענער אַטמאָספערע, וואָס איז אַזוי אָנגעזאָפּט מיט האס און פעראַכטונג צו אונז. אָבער אונזערע מאַסען זענען נאָך צו דערשלאָגען, דער מענש אין זיי זאָל קאָנען אויפהויבען דעם קאָפּ, פאָרדערן זיין מענשליך רעכט און פערטהיידיגען זיינע מענשליכע חשיבות, און ביי דאָס רוב פון אונ־זערע געבילדעטע לעבט נאָך צו שטאַרק דער „פיך בצורת מענש“, וואָס קאָן זיך אויפהויבען ניט מעהר ווי צו וויסטער גאוה, צו אויפ־געבלאָזענער גדלות, וואָס שמעלצט פון נחת, ווען ער קאָן זיך אריינ־שטופּען צווישען די ניט־אידען, און די אַרומיגע וועלט מאַכט זיך, אַז זי דערקענט איהם ניט און וואַרפט איהם צו, ווי אַ הונד אַ ביין, אַ ביסעל כבוד און רעספּעקט. און ביי אַ טייל פון אונז בליהט נאָך אין זיין גאַנצער פּראַכט דער „בטלן בצורת סתם־מענש“, וואָס ווערט ניט מיעד, צו ווישען דעם שפּיי פון דעם פּנים, און צו טרייסטען זיך און אונז, אַז איבער־מאָרגען בלי־יפונה קומט די סאָציאַלע רעוואָלוציע. און נאָר לפי ערך אַ קליינער טייל געהט אום מיט אַן אייביגער וואונד אין דער ברוסט, דער א י ד י ש ע ר וואונד פון אונזערע טעג, דעם ברענענדיגען שמאַרץ פון דעם בע־ליידיגטען כבוד און דער ניט אָבגעוואַשענער שמאַך, און זיי — אָט די פון דעם קלייניקען טייל — קריצען די צייהן אין זייער אָהנמאַכט און בייסען זיך די ליפּען ביז צו בלוט.

אָבער אויך דער מצב וועט געדויערן ניט לאַנג. דאָס אי־דישע פאָלק ווערט מעהר מ ע נ ש, און וואָס מעהר מענש מיר ווערען, אַלץ מעהר גלייכט זיך אויס אין אונז אונזער איינגעבויגע־נער רוקען, אַלץ מעהר אידען ווערען מיר, אַלץ גרעסער און פעס־

טער און מוטהיגער ווערט די אַרמעע, וואָס געהט עראָבערן די אידישע עהרע.

וואָס מעהר מענש אַ איד איז, אַלץ מעהר נאַציאָנאַלער איד איז ער!

מיר בלייבט נאָך צו זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם רעלי־גיעזען איד און דעם ראַסען־איד.

מיט דעם רעליגיעזען איד קאָנען מיר פאַרטיג ווערען אין איינעם און צוויי, ניט ווײלע דער ענין איז אַזאַ פּשוט׳ער און קלאָ־רער. אדרבה, ער איז זעהר פערוויקעלט און פערפּלאָנטערט, נאָר ווײל די פראַגע פון „איד און מענש" איז דאָ ניט קיין ספּעציפיש אידישע, נאָר איבערהויפּט אַ פראַגע פון מענש און זיין שטעלונג צו רעליגיאָן.

גלויבט איהר, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, וואָס מעהר ער איז דורכגעדרונגען מיט די אידעאַלען פון אמת, יושר, שעהנ־קייט און חשיבות, אַלץ װעניגער נויטיגט ער זיך אין אַ רעליגיעזען גלויבען, איז יעמאָלט גאַנץ געווים „וואָס מעהר מענש, אַלץ וועניגער איד", אָבער אויך: אַלץ וועניגער קריסט און אַלץ וועניגער מאָהאַמעדאַנער, ווײל די אידישע רעליגיע שטעהט אין קיין פּרט ניט ניעדעריגער פון אַלע אַנדערע רעליגיאָנען פון דער ציוויליזיר־טער מענשהייט. אין זייערע גראָבע מגושם׳דיגע פאָרמען, וואָס הערשען ביי די אידישע און ניט אידישע מאַסען מיט אַ ריין מענש־ליכען גאָט און מיט אַ סיסטעם פון סגולות ווי אונטערצוקויפען איהם און אויס׳חנפה׳נען ביי איהם זיין הילף, — זענען זיי אַלע גלייך ווידערוועריג פאַר דעם מענשליכען שכל. אין זייערע איי־דעלע מעטאַפיזישע און ריין רעליגיעזע געשטאַלטען, וואָס ווערען ארויסגעבראַכט פון זייערע רעליגיאָנס־פילאָסאָפען, זענען זיי אַלע גלייך הויך און רייך.

גלויבט איהר אָבער אין איינעם מיט מיר, אַז די רעליגיע איז אַן אייביגער צווייג פון דער מענשליכער קולטור, אַז אַ גרויסער טייל פון דעם מין מענש, — און גאָר ניט דער ערגסטער, — קאָן זיך ניט בעפריעדיגען מיט די אידעאַלען פון אמת, יושר, שעהנקייט און חשיבות אין זייער װאָכעדיגער, טאָג־טעגליכער געשטאַלט; אַז אָט דער טייל מוז זוכען די דאָזיגע אידעאַלען אויפצוהויבען אויף

אַ העכערע מדרגה דורך דעם שטרעבען צו אייביגקייט, אונענדליכ־קייט און הייליגקייט, וואָס שטאַמען אַרויס ניט פון זיי, נאָר פון גאָר אַן אַנדער מקור אין זייער נשמה, — גיט איהר צו, זאָג איך, אַז די רעליגיע האָט איהר אייגענעם קוואַל אין דעם מענשליכען גייסט, וואָס קאָן קיין מאָל ניט אויסטריקנען אונטער די שטראַה־לען פון דעם שכל, ווייל דער קוואַל ליעגט אַ סך טיעפער, איידער דער שכל, — איז יעמאָלט ווייטער אַ ווילדע נאַרישקייט צו גלויבען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ ווייניגער איד איז ער. עס איז אין דער אידישער רעליגיע, אין איהרע העכערע מיסטישע פאָרמען פאַרהאַן גענוג הייליגקייט, אייביגקייט און אונענדליכקייט, אָדער ריכטיגער: עס איז אין איהר, ווי אין יעדער הויכער רעלי־גיעזער געשטאַלט, דאָ גענוג בענקשאַפט נאָך דעם הייליגען אייביגען „אין־סוף“, אַז אַ רעליגיעזער געמיט, וואָס קאָן זיך איבער־הויפּט צופריעדען שטעלען מיט די היסטאָריש־געוואָרענע רעלי־גיעס, זאָל ניט דאַרפען שטילען זיין דאָרשט ערגעץ וואו אין דער פרעמד. אָבער — לאָמיר איצטער לאָזען דעם רעליגיעזען אידען אָן אַ זייט: דער רעליגיעזער גלויבען איז אַ צו צאַרטע זאַך, מען זאָל קאָנען דאָ פאַרשרייבען וואָס עס איז פאַר יעדען איינצעלנעם מענשען. דער „סתם־מענש“ האָט זיך דאָ פּשוט ניט וואָס אַריינ־צומישען, ווייל דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל מוז דאָ אין גאַנצען איבערגעבען זיין ממשלה צו דעם אינדיווידועלען שכל און געפיהל, — און דאָס האָט שוין אַ ברעקעל ניט צו טהאָן, ניט מיט „איד“ און ניט מיט „קריסט“.

די רעליגיאָנס־פראַגע מוז אויך פאַר דעם אידישען פאָלק בלייבען אַקוראַט אַזוי אינדיווידועל, ווי זי איז פאַר אַלע אַנדערע פעלקער. קלייבט אָבער דער אידישער גייסט אויס דוקא די אי־דישע רעליגיאָנס־פאָרם, קאָן ער, פערשטעהט זיך, זיין אין איהר ניט ווייניגער מענש, איידער אין אַ וועלכער עס איז אַנדער פאָרם פון דעם רעליגיעזען גייסט.

ניט פיעל צייט וועט אונז אויך פערנעהמען דער ראַסען־איד און אויך דאָס ניט דערפאַר, ווייל די טהעמע איז זעהר אָרעם. אדרבה, זי איז נאָך רייכער און פערוויקעלטער, איידער דער ענין פון נאַציאָן און רעליגיאָן, אָבער פאַר דער אויפגאַבע פון מיין היינ־

טיגער פאַרלעזונג וועט זיין געגוג, ווען איך וועל נאָר אין אַ פּאָר שטריכען כאַראַקטעריזירען פאַר אייך יענעם שטאַנדפּונקט אין דער פראַגע, וועלכען איך רעכען פאַר דעם ריכטיגען.

אייך איז גאַנץ געוויס בעקאַנט, אַז אונזערע אַסימילאַטאָרען ווערען ניט מיעד צו בעווייזען אין דיקע, כלומרשט וויסענשאַפט־ליכע ביכער, אַז קיין אידישע ראַסע איז גאָר אויף דער וועלט ניטאַ. אונזערע סתם־מענשען ווידער זענען נוטה צו גלויבען, אַז „ראַסע“, אָדער אַזעלכע נאַציאָנאַלע סמנים, וואָס געהען איבער ביי אַ פאָלק בירושה פון דור צו דור, איז בכלל אַן אויסגעטראַכטע זאַך. על כל פנים גלויבען זיי, אַז וואָס איינער הויבט זיך אויף אין זיין אַלגעמיין־מענשליכער ענטוויקלונג, אַלץ שוואַכער ווערען אין איהם די נאַציאָנאַלע סמנים, און אַז ביי דעם גאָר גרויסען מענשען מוזען זיי אין גאַנצען פערשווינדען. דער עיקר איז דאָס אמת פאַר יענע נאַציאָנאַלע פערשיידענקייטען אין דעם גייסטיגען שאַ־פען, אויף וועלכען מיר לעגען אַזוי פיעל וואָג : אויף די בעזונדערע אַרט ווי אַרויסצוברענגען דעם אַלגעמיין מענשליכען אמת, אויף דעם „סטיל“ פון דעם שאַפען, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען. וואָס העכער די מענשען פון פערשיידענע פעלקער שטעהען אין דער מענש־ליכער ענטוויקלונג, אַלץ מעהר — אַזוי גלויבט דער קאָסמאָפּאָ־ליט — ווערט ביי זיי אויסגעגליכען דער סטיל פון דעם גייסטיגען שאַפען, אָדער, לכל הפחות, פערשווינדט אין זיי אַלץ מעהר די איינגעבאָרענע נאַציאָנאַלע אַרט.

לאָמיר זעהן, צי אויך דאָס איז אמת.

אָט האָבען מיר אַן אַלגעמיין־מענשליכע וויסענשאַפט, די אַלגעמיין־מענשליכסטע פון אַלע, די מאַטעמאַטיק. דוכט זיך, וואָס פאַר אַ ראָליע קאָן שפּיעלען דער „סטיל“ פון דעם נאַציאָנאַלען דענקען אין דעם בעשאַפען פון אַזעלכע אמת׳ען, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער ? און פון דעסטוועגען האָט מען אין דער לעצטער צייט אויסגעפונען, אַז דער נאַציאָנאַלער גייסט האָט אַ גאַנץ גרויסען חלק אין דעם אַרויסברענגען פון דער מאַטעמאַטישער קולטור.

פּראָפעסאָר מעביוס אין דייטשלאַנד האָט אָנגעשריעבען אַ גאַנץ בוך „וועגען דער בעפעהיגונג צו מאַטעמאַטיק“, וואו ער האָט אויסגעפונען, אַז די דייטשען און די פראַנצויזען בעשאַפען זייער

מאַטעמאַטיק אויף אַ גאַנץ פערשיידענעם שטייגער. דער דייטש איז אין אָט דעם צווייג פון וויסען מעהר אינטואיטיוו; ער האָט דאָס בעדערפעניס צו זעהן מיט דעם שכל'דיגען אויג יענע מאַטעמאַטישע גרויסען און סכום'ען, וואָס זייערע שייכות'ן דאַרף ער אַרויסבריינגען אין דער וויסענשאַפט. אַ דורך און דורך אינטואיטיווער גייסט וועט זיך ניט בענוגענען מיט דעם ריינעם טראַכטען צ. ב. אַז אַ גאַנצעס איז גרעסער, איידער אַ טייל פון איהם. ער וועט תוך כדי דבור זעהן פאַר'ן שכל'דיגען אויג אַ גאַנצע ליניע און אַ טייל פון איהר, אַ גאַנצען צירקעל און אַ טייל פון איהם. און ניט נאָר פערשטעהט ער די שייכות צווישען אַ גאַנצען און אַ טייל, נאָר ער זעהט זי בחוש. דערפאַר האָט דער דייטש בעוויעזען זיין גאונות דאָרטען, וואו ער קאָן אָנווענדען געאָמעטריע. ער איז אין דער מאַטעמאַטיק אַ „געאָמעטריקער".

דער פראַנצויז ווידער איז אין דער וויסענשאַפט פון חשבון ניט קיין אינטואיטיווער, נאָר אַן אַנאַליטישער גייסט. ער איז אַ גרויסער בריה אין טראַכטען די סכום'ען און פערשטעהן זייערע שייכות'ען. ער דאַרף זיי ניט זעהן פאַר זיין שכל'דיגען אויג. דעריבער איז ער אַ גרויסער גאון דאָרטען, וואו ער קאָן אָנווענדען אַלגעבראַישע מעטאָדען. ער איז דער „אַלגעבראַיקער" אין דער מאַטעמאַטיק און עס איז קיין חדוש ניט, וואָס ער האָט אַפילו די געאָמעטריע גענומען בעהאַנדלען אַלגעבראַיש: דעקאַרט איז, אויב איהר ווייסט, דער פאָטער פון דער אַנאַליטישער געאָמעטריע.

פון וואַנען שטאַמט די דאָזיגע נפקא מיניה צווישען די דייטשע און די פראַנצויזישע געלערנטע? עס פערשטעהט זיך, אַז קיין דייטשער מאַטעמאַטיקער האָט זיך ניט אַ זאָג געטהאָן: „אַזוי? — דער פראַנצויז איז אַן אַלגעבראַיקער? וועל איך, איהם אויף צו־פיקעניש, ווערען אַ געאָמעטריקער!" עס איז איהם אין זינען ניט געלעגען דער געדאַנק צו טהאָן וועמען עס איז אַ להכעיס. ער האָט זיך געשאַפען, ווי עס האָט בעסער געפּאַסט פאַר זיין גייסט און זיינע פעהיגקייטען. און אַזוי האָט דאָס אויך געטהאָן דער פראַנצויז. ערשט נאָכדעם, נאָך דורות פון מאַטעמאַטישען שאַפען און פאָרשען, האָט זיך אַרויסגעוויעזען, אַז די דייטשע און פראַנ־

צווישע מוחות אַרבייטען אין דער מאַטעמאַטיק אויף אַ פערשיי־דענעם אופן; אַז איין און דעם זעלביגען פּראָבלעם נעהמען דיביידע פעלקער אויף זייערע אייגענע „כלים" און די כלים זענען ניט גליך די אייגענע ביי ביידען.

נאָר באמת אַ חדוש נפלא איז דאָ ארויסגעקומען מיט די א י ד י ש ע מאַטעמאַטיקער. דאָס רוב מאַטעמאַטיקער־אידען זענען ערצויגען געוואָרען אין דער דייטשער אַטמאָספערע און האָבען געשאַפּען אונטער דער השפּעה פון דער דייטשער וויסענשאַפט. על פּי סברה האָט מען געמעגט זיין זיכער לכתחילה, אַז אין זייער שאַפען וועט זיך אָבשפּיעגלען דער דייטשער אינטואיטיווער טיפּ. וואָס לאָזט זיך אָבער אויס? פּראָפעסאָר מעביוס געפינט, אַז די אידישע מאַטעמאַטיקער געהען אין זייערע שעפּפונגען ניט נאָך דעם דייטשען, אינטואיטיווען, נאָר נאָך דעם פראַנצויזישען, אנאַ־ליטישען טיפּ. אויך זיי האָבען ליעב אין דער מאַטעמאַטיק יענע אַרט פון דעם מאַטעמאַטישען שאַפען, וואו דער שכל דאַרף נאָר טראַכטען דעם ריינעם אַבסטראַקטען סכום און פערשטעהן זיין אינווענינסטע טבע און שייכות צו די אַנדערע סכום'ען. דער איד איז דאָ נעהנטער צו דעם פראַנצויז, ווען אפילו ער לעבט אונטער דער גייסטיגער השפּעה פון דעם דייטש. און דאָס איז ניט נאָר אין דער מאַטעמאַטיק אַזוי. ס'איז גאָר ניט שווער צו בעווייזען, אַז אויך אין דער פילאָסאָפיע און אין דער רעליגיע האָט דער אידישער מוח ליעב יענע גייסטיגע רעגיאָנען, וואו עס קאָן פאַר איהם פערשווינדען יעדער „פסל ותמונה", יעדער אַנשויליכער בילד, און זיין שכל קאָן זיך באָדען אין דעם ריינעם עפּיר פון דעם אַב־סטראַקטען געדאַנק, וואו ער קאָן טראַכטען דעם ענין ריין פון יעדען בילדליכען שאָטען און פערשטעהן זיין אינווענינסטען תוך. פון דער אַנדער זייט האָט מען שוין אַ סך פריהער בעמערקט, אַז אין פיעל פּרטים פון דעם אידישען כאַראַקטער געהט ער זיך אַ סך מעהר צונויף מיט דעם לעבעדיגען, קוועק־זילבעריגען, אונרוהיגען טעמ־פּעראַמענט פון דעם פראַנצויז, איידער מיט דעם רוהיגען, געזעצ־טען, ווען אויך דורכאויס טיפעערען טעמפּעראַמענט פון דעם דייטש.

ליידער קאָן איך מיך ניט לאַנג אָבשטעלען אויף דעם ענין.

איך וועל מיר ערלויבען צו מאַכען נאָר אַ פּאָר בעמערקונגען, כדי איהם צו מאַכען נאָך קלאָרער.

אין דער אידישער בעאַרבייטונג פון מיין „סאָציאַליזם און די נאַציאָנאַלע פראַגע” האָב איך שוין גענוצט די געלעגענהייט, ארויסצוזאָגען דעם געדאַנק, אַז ווען מען זאָל נעהמען אַזעלכע אידישע דענקער, ווי אבן־גבירול, וואָס האָט אין דעם עלפטען יאָהרהונדערט געשריעבען אַראַביש אין שפּאַניען וועגען טהעאָלאָגיע, ברוך ספּינאָזא, וואָס האָט אין דעם 17טען יאָהרהונדערט געשריעבען לאַטיין אין האָלאַנד וועגען עטיק, און קאַרל מאַרקס, וואָס האָט אין דעם נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט געשריעבען דייטש אין ענגלאַנד וועגען נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע, — וואָלט מען, ניט קוקענדיג אויף דעם גרויסען מהלך, וואָס ליעגט צווישען זיי אין יאָהרען, שפּראַכען, לענדער און טהעמען, פּאָרט ארויסגעפונען אַ פונדאַמענטאַלען סמן, וואָס בינדט צונויף אַלע זייערע גייסטער צו איין און דעמזעלביגען טיפּ, דעם אידישען דענקער־טיפּ. דער פונדאַמענטאַלער בשותפות'שער סימן פון אַלע זייערע ארבייטען בעשטעהט אין דעם, וואָס זיי נעהמען אַ וועלכען עס איז א י י נ ה י י ט ל י כ ע ן גרונד־פּרינציפּ, שטעלען עס אַוועק אונטער זייער גייסטיג אויג, וואָס ווירקט ווי אַ ריעזיג פערגרעסערענדער מיקראָסקאָפּ, און דערזעהען אין זיין איינהייטליכקייט אַ דאָפּעלטקייט. די דאָפּעלטקייט מאַכט זיי פעהיג צו שטעלען נייע פראַגען און זוכען נייע ענטפערס, ווי אויך אויף אַ גאַנץ אַנדער אופן פאַרטיג צו ווערען מיט די פּראָבלעמען, וואָס האָבען אינטערעסירט דעם מענשליכען גייסט ביז צו זיי. די דאָפּעלטקייט פיהרט דערנאָך סוף־כל־סוף צו אַ מ אָ נ י ז ם, צו אַן איינהייטליכען, שטרענג אויסגעהאַלטענעם געדאַנקען־סיסטעם.

גבירול נעהמט די איינהייטליכע פאָרשטעלונג פון דעם וועלט־גאָט, דעם „אל יחיד ומיוחד”, און אונטער זיין מיקראָסקאָפּישען אויג ווערט ער פערוואַנדעלט אין אַ צווייהייט: גאָט און גאָט'ס רצון. אויף דעם פונדאַמענט פון דעם געדאַנק בויט ער אויס אין זיין „מקור־חיים” אַן איינהייטליכע פּאַנטעאיסטישע מעטאַפיזיק, וואָס קומט — אַ סך, אַ סך יאָהרען פאַר שאָפּענהויער'ן — צו דעם רעזולטאַט, אַז דער תוך פון אונזער וועלט איז דער געטליכער ווילען.

ספינאזא נעהמט די פשוט'ע, איינהייטליכע פארשטעלונגען פון „ליעבע" און „האס", לעגט זיי אוועק אונטער זיין ריעזיגען מיקראסקאפען־אויג, און באלד פאלען זיי פאנאנדער אין צווייהייטען: ליעבע איז א געפיהל פון פרייד, פערבונדען מיט דער פארשטעלונג וועגען דער אורזאך, וואס רופט זי ארויס; האס איז א געפיהל פון טרויער, פערבונדען מיט דער פארשטעלונג וועגען דער אורזאך, וואס רופט זי ארויס. אט דער אנאליז פון די איינפאכע געפיהלען גיט ספינאזא'ן די מעגליכקייט אויפצובויען אן איינהייטליכען סיסטעם פון עטהיק, וואס שליעסט אב מיט דער לעהרע פון דער „שכל'דיגער ליעבע צו גאט".

קארל מארקס האט אין זיין פאליטישער עקאנאמיע געהאט צו טהאן מיט דער איינפאכער, איינהייטליכער פארשטעלונג פון „מענשליכער ארבייט". שוין פון אדאם סמיטה אן ווערט דער פרינציפ פון ארבייט אנגעווענדט, ווי א פונדאמענט פאר דעם גאנצען וויסענשאפטליכען בנין, אבער נאר אונטער מארקס'עס מיקראסקאפיש פערגרעסערנדען אויג פאלט פאנאנדער די איינהייטליכע ארבייט אין א דאפעלטקייט: אין „א ר ב י י ט" און „א ר ב י י ט ס ־ ק ר א פ ט", און ווי דורך א כשוף עפענען זיך פאר מארקס'ען אויף נייע האריזאנטען און נייע פארשונגס־וועגען, אויף וועלכע ער געפינט אויס די נפקא מיניה פון ווערטה און מעהרווערטה און בויט אויף דעם שטאלצעסטען בנין פון זיין איינהייטליכער, געדאנקען־רייכער נאציאנאל־עקאנאמיע.

איך קאן איצטער צורעכענען צו זיי נאך א בעדייטענדען אידישען דענקער, וואס איז אזוי בעריהמט געווארען אין דער לעצטער צייט. דאס איז אנרי בערגסאן, וואס שרייבט אין דעם סוף נייצעהנטען און אנהויב צוואנציגסטען יאהרהונדערט פראנצויז אין פראנקרייך וועגען פילאסאפיע. בערגסאן וויל אפשר גאר ניט וויסען, אז ער האט א שייכות צו דעם אידישען פאלק. אבער ביי קיינעם פון די אידישע דענקער איז אט דער גייסטיגער שאפונגס־טיפ, וועגען וועלכען איך רעד דא, ניט ארויס אזוי קלאר, ווי גראד ביי איהם. דער פונדאמענט פון זיין גאנצען פילאסאפישען בנין איז א נייער געדאנק וועגען דער צ י י ט. זינט אריסטאטעל'ן מאטערט זיך די דענקענדע מענשהייט אויף דעם פראבלעם פון דער צייט.

אויף אַלע זייטען האָט מען זי געדרעהט, בעטראַכט, געפּילאָסאָפּירט וועגען איהר, אָבער קיינעם איז ניט אַרויף אויפ'ן זין צו צווייפלען אין איהר איינהייטליכען כאַראַקטער. ערשט בערגסאָן'ס שכל'דיג אויג געפינט אויס, אַז די איינהייטליכע צייט, מיט וועלכע עס האָט צו טהאָן די מענשליכע ערקענטניס, איז באמת גאָר אַ צוויי־הייט: מען דאַרף האָבען שטענדיג אין זין די נפקא מינה צווישען „צייט" און „רעלע דויער". און כמעט אויף יעדען וויכטיגען שריט פון בערגסאָנ'ס פאָרשען, ביי איטליכען ווענדע־פּונקט פון זיין געדאַנק געפינען מיר דאָס זעלביגע כאַראַקטעריסטישע שטיקעל גייסטעס־אַרבייט: אַ פאָרשטעלונג, וואָס די פריהערדיגע פאָרשער האָבען בעהאַנדעלט, ווי אַן איינהייטליכקייט, צושפּאַלט זיך ביי בערגסאָנ'ען אין צווייען. און פון דעסטוועגען בלייבט בערגסאָן, ביי זיין גאַנצען טעאָרעטישען קאָקעטירען מיט דעם דואַליזם, אַ מאָניסט און טרייבט מיט זיין גאַנצען סיסטעם צו אַ מאָניסטישער וועלט־אַנשויאונג.

אָט די וואונדערבאַרע פעהיגקייט, — מאַכען פון אַן איינהייט אַ דאָפּעלטקייט און דורך דעם ווידער קומען צו אַ נייער איינ־הייט, — איז איינער פון די קלאָרסטע שטריכען, וואָס כאַראַקטע־ריזירען די פיזיאָנאָמיע פון דער אידישער טעאָרעטישער שאַפונגס־קראַפט. דער שטריך מוז, ווי מען קאָן זיך לייכט אָנשטויסען, ענג צונויפגעבונדען זיין מיט יענער פעהיגקייט צו דעם אבסטראַקטען אַנאַליז, וועלכען מעביוס האָט ענטדעקט ביי די אידישע מאַטעמאַ־טיקער. דער אידישער אַנאַליז איז אַזוי אָנגעשטרענגט און שאַרף, אַז קיין איינהייט קאָן ניט אַרויסגעהן גאַנץ פון זיין פּראָצעס. און די קראַפט פון אבסטראַקציע, פון אַראָבוואַרפען אַלע פערשיידענ־קייטען און לאָזען נאָר די איינהייט, איז פון איהר זייט אַזוי שטאַרק און טריאומף־זיכער, אַז סוף־כל־סוף שפּאַנט זי איין דעם אַנאַליז אין איהר רייט־וואָגען און צווינגט איהם, דעם שונא פון יעדען מאָניזם, ער זאָל דערפיהרען דעם גייסט צו דעם לעצטען איינ־הייטליכען ציעל.

אַ וואונדערבאַרער געפלעכט פון היפּכים, פון ווידער־שטרייטענדע קרעפטע איז דער אידישער שאַפענדער גייסט. און איז נאָר דער טהעאָרעטישער גייסט אַזא משונה'דיגע איינהייט

פון נעגענזעצען? געפינען מיר ניט דיזעלביגע צונויפגעפלאָכטענ־קייט פון היפכים אויף אין דעם כאַראַקטער פון דעם „עמא פזיזא“ און דעם עם „קשה־עורף“, פון דעם פאָלק, וואָס האָט שוין ניט איין מאָל אין זיין געשיכטע אין דערזעלביגער צייט אַרויסגעשטעלט אַן אַזעף און אַ גערשוני? ליעגט ניט אין אָט דעם קאַמפּף פון אינ־ווענינסטע היפכים די אורזאַך פון דער אידישער אומרוה? קאָנען מיר אפשר אויף דעם וועג געפינען דעם שליסעל צו די סודות פון דער אידישער נשמה, וואָס איז ביי איהר גאַנצען אָפּטימיזם אין גרונט אַזוי טראַגיש, — אָדער וואָס איז אפשר ביי איהר גאַנצער טראַגיק פול מיט לעבען און מיט דאָרשט צום לעבען? איז אפשר די טראַגיק פון דעם אידען'ס נשמה אַ פירוש אויף דער טראַגיק פון זיין געשיכטליכען גורל? אָדער איז זיין טראַגישער גורל אַ נויט־ווענדיגער פועל־יוצא פון זיין צוריסענער נשמה?

אַ ברוייזענדער ים מיט פראַגען עפענט זיך פאַר אונזערע אויגען. מיר מוזען אָבער איצטער בלייבען ביי זיין ברעג. עס איז נאָך כמעט נישט ניט געטהאָן געוואָרען, כדי אריינצור־דרינגען אין די טיעפעניסען פון דעם אידישען דענקען, פיהלען און ווילען.

אַ סך, אַ סך ארבייט מוז פריהער נאָך געטהאָן ווערען, איידער אונז וועלען קלאָר ווערען די סודות און יסודות פון דעם אידישען שאַפען. ניט נאָר דער היימישער אוצר מוז אויסגעפאָרשט ווערען, נאָר אויך דאָס, וואָס אידען האָבען געבויט אין דער פרעמדער, מוז אַנאַליזירט ווערען, לויט דעמזעלביגען פרינציפּ, וועלכען מעביוס האָט אָנגעווענדט אויף דער מאַטעמאַטיק. ערשט יעמאָלט וועלען מיר אויסגעפינען דעם אמת'ען מהות פון דעם ראַסען־איד. דער־פאַר קאָנען מיר אָבער שוין איצטער אַוועקשטעלען דרויסען פון יעדען ספק לכל הפּחות דעם פונקט, אַז אויך דער איד האָט אין זיך אַ געוויסען ראַסען־בוי פון זיין מוח, וואָס שפּרינגט אַרויס אין דעם סטיל, אין דעם טיפּ פון זיינע גייסטיגע בעשאַפונגען. ווייל מען דער־ריבער שטודירען די ראַסען־אייגענשאַפטען פון'ם אידען, ווי אויך די ראַסען־אייגענשאַפטען פון אַ פאָלק בכלל, דאַרף מען זיך אָבגעבען ניט אַזוי מיט די אויגען און די האָר און דעם דרעה פון דער נאָז־ליניע, ווי אַ סך מעהר מיט די פּראָדוקטען פון דעם פאָלקס־

שאַפען אויף אַלע פעלדער פון דער קולטור; און ניט אַזוי מיט זייער אינהאַלט, ניט אַזוי מיט דעם „צוויי מאָל צוויי איז פיער“, וואָס זיי ברענגען אַרויס, ווי מיט דעם וועג, אויף וועלכען זיי קומען צו דעם אמת, מיט דעם „סטיל“, דעם טיפּ דענקען, די אַרט, ווי זיי בעאַרבייטען דעם מאַטעריאַל. נאָר דאָ קאָנען מיר אַרויס־געפינען דעם בוי פון יענער „כלי“, וואָס געהט איבער מיט׳ן בלוט פון דור צו דור, און וואָס דריקט זיך אויס אין אַלע שאַפונגען פון דעם פאָלק.

מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אַז די דאָזיגע כלי, דער דאָזיגער גייסטיגער שאַפענס־טיפּ טרעט אַרויס גלייך קלאָר און שאַרף ביי יעדען קינד פון דעם פאָלק. נעהמט איהר אַ פשוט׳ען דייטש, אַ פשוט׳ען פראַנצויז, אַ פשוט׳ען אידען, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט מאַטעמאַטיק, וועט איהר אין זייערע חשבונות ניט בעמערקען זייער נאַציאָנאַלען „גייסט“. דער אַלגעמיין־מענשליכער כח פון מאַטעמאַטיק איז ביי זיי שוואַך, ער איז ניט בעשאַפעריש און ממילא טהוט ער נאָך, וואָס און ווי אַנדערע האָבען איהם גע־לערענט. דער פשוט׳ער מענש איז אין זיין מאַטעמאַטישען שאַפען אפשר אַ האָר ניט נאַציאָנאַל. דעם נאַציאָנאַלען כח אין דער מאַטעמאַטיק דאַרפט איהר שטודירען ניט ביי די מאַסען, נאָר ביי די העלדען, ביי די גאונים פונ׳ם מאַטעמאַטישען שאַפען. ווייל דער מענש איז אין זיי שטאַרקער, איז ממילא אויך שטאַרקער אין זיי יענער טייל מענש, וואָס דריקט זיך אויס אין זייער נאַציאָ־נאַלען גייסטיגען טיפּ.

גאַנץ דאָס אייגענע איז אויך מיט יעדען אַנדער צווייג פון דער קולטור. פערגלייכט איהר צוויי מיטעלמעסיגע פויערים פון צוויי פעלקער, וועט איהר געפינען אין זיי אַ סך פערשיידענקייטען אין דער אויסערער קולטור, אָבער ווייניג פערשיידענקייטען אין דעם גייסטיגען בוי. און נעהמט איהר אָנשטאַט פויערים ריינע אידיאָטען האָט איהר יעמאָלט אין גאַנצען פאַר זיך דעם קאָסמאָ־פּאָליטישען אידעאַל פון דעם „סתם־מענשען“. אַן אידיאָט, איז אַן אידיאָט, — אַלץ איינס פון וועלכע עלטערן ער שטאַמט. אָבער קוים הויבט איהר אָן צו פערגלייכען שטאַרקע טאַלאַנטען און זשעניען, אַזוי טרעטען אין זיי קלאָר אַרויס, אַ חוץ דער אינדיווי־

דועלער פערשיידענקייט, נאָך די פערשיידענקייטען פון זייער נא־ציאָנאַלען טיפ, פון זייער אייגענאַרטיגען סטיל אין שאַפען.

צו די זעלביגע רעזולטאַטען קומען מיר, ווען מיר פערגלייכען די ניעדעריגערע פעלקער צווישען זיך און די העכערע ווידער׳ בעזונדער צווישען זיך. א בושמען פון אפריקע און א פאַפואַס פון אויסטראַליען זענען א סך נעהנטער איינער צו דעם אַנדערן, לויט דעם בוי פון זייער נשמה, איידער דער דייטש פון בערן און דער פראַנצויז פון זשענעווע, וואָס וואוינען אין איין לאַנד און רעכענען זיך צו איין פּאָליטישען פּאָלק.

אויף וואָס א העכערער קולטור־שטופע א פּאָלק שטעהט, און וואָס שטאַרקער עס זענען די שאַפונגס־כחות פון זיינע קינדער, וואָס מעהר זייער נשמה האָט אָנגעזאַפּט אין זיך די רייכע קולטור פון דורות, אַלץ קלאָרער אויסגעקריסטאַליזירט איז אין זיי די פאָרם פון דעם נאַציאָנאַלען שאַפען. ממילא איז וואָס מעהר מענש א איד איז, וואָס שטאַרקער אין איהם זענען די מענשליכע שאַפונגס־כוחות, אַלץ בולט׳ער מוזען זיך אַרויסווייזען אויך זיינע נאַציאָנאַלע כחות, אַלץ מעהר „איד“ מוז ער זיין.

די נאַציאָנאַלע שאַפונגס־כחות פון דעם אידישען פּאָלק זענען איצטער צובראָכען און צופּיצעלט, צוריבען אויף פּולווער און צו־שפּרייט צווישען די פערשיידענע פעלקער. זייער שאַפען קאָן ניט זיין אין גאַנצען פריי. און פון דעסטוועגען קאָנען זיי אפילו איצטער ניט אין גאַנצען פערטונקעלט ווערען. אָבער וואָס פאַר אָריגינעלע און רייכע פּראָדוקטען פון דער מענשליכער קולטור וואָלטען געקאָנט אַרויסקומען, ווען די דאָזיגע כחות וואָלטען זיך צונויפגענאָסען אין איין באַסיין, בעפרוכט איינע די אַנדערע און זיך פאַנאַנדערגענאָסען אין דער גאַנצער פריי! מיט וואָס פאַר פיעל־פאַרביגע פונקען פון גייסט וואָלט אויפגעבליצט יעמאָלט דער אידישער בריליאַנט, וועלכען דורות און דורות האָבען געהאַלטען אין איין שלייפען און שלייפען!

מיר קאָנען דעריבער אַלע אונזערע היינטיגע בעטראַכטונגען צונויפפרעסען אין איין איינציגער פאָרמעל, וואָס זאָגט, אַז וואָס מעהר מ ע נ ש א איד איז, וואָס טייערער איהם זענען די רייכע איי־גענאַרטיגע פאָרמען פון דער מענשליכער קולטור, וואָס העלער אין

איהם לייכט דער פונק פון מענשליכע חשיבות און דרך־ארץ צו דעם מענשען אין זיך אליין, וואָס טיעפער אין איהם שמאַרצט די וואונד פון דעם אידישען שטאָלץ, אַלץ מעהר איד איז ער, אַלץ ברענענדיגער לעבט אין איהם דער וואונש צו דיענען דעם אייגענעם פאָלק און העלפען איהם מיט אַלע כחות, אז ער זאָל בעשאפען פאַר זיך די מעגליכקייט פון אַ רייכען, פרייען, שעהנעם, שטאָלצען און חשוב'ען לעבען אין דער אייגענער היים!

זייט מעהר מענשען, וועט איהר זיין בעסערע אידען, ווייל...

וואָס מעהר מענש, אַלץ מעהר איד!

דר. חיים זשיטלאָווסקיס געזאַמעלטע שריפטען
אין 4 בענד

אינהאַלט פון ערשטען באַנד :

1) טאָלסטאָי, ניעטצשע און קאַרל מאַרקס.
2) וועגען לעאָניד אַנדרעיעוו'ס „אַנאַטעמאַ".
3) מעטערלינק'ס „בלאָהער פויגעל".
4) איוב, אַ פּאָעמא פון דעם אידישען פרייען געדאַנק.

אינהאַלט פון צווייטען באַנד :

1) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַ־טעריאַליזם.
ערשטע פאָרלעזונג : די מאַטעריאַליסטישע נאַטור־פילאָסאָפיע און ערקענטניס־טעאָריע.
צווייטע פאָרלעזונג : די קריטיק פון דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
2) צוויי פאָרלעזונגען וועגען איד און מענש.
3) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דער צוקונפט פון די פעלקער אין אַמעריקא.
ערשטע פאָרלעזונג : דער „מעלטינג פּאַט".
צווייטע פאָרלעזונג : די פעראייניגטע פעלקער פון די פער־איי ניגטע שטאַאטען.

אינהאַלט פון דריטען באַנד :

1) דער פּראָגראַם און די ציעלען פון דער מאָנאַטשריפט „דאָס נייע לעבען".
2) היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.
3) די געשיכטס־פילאָסאָפיע און דער ענד־ציעל.
4) משה העסס — דער סאָציאַליסט, דער פילאָסאָף, דער איד.
5) דר. מאַקס נאָרדוי און דער פּאָליטישער ציוניזם.

אינהאַלט פון פיערטען באַנד :

1) נאַציאָנאַליטעט און פּראָגרעס.
2) אידישע גאונים.
3) צו דער טעאָריע פון נאַציאָנאַליטעט.
4) וועגען פעראייניגונג.
ערשטער אַרטיקעל : בונדיזם און ציוניזם.
צווייטער אַרטיקעל : אַן אָפענער בריעף צו די פועלי ציון אין אַמעריקא.
5) דער נייער פּראָגראַם פון דער „פעראייניגונגס"־פּאַרטיי :
ערשטער אַרטיקעל : ציוניזם און סאָציאַליזם.
צווייטער אַרטיקעל : דער „בונדיזם".
דריטער אַרטיקעל : דער טעריטאָריאַליזם און דער פעראייני־גונגס־פּראָגראַם.
6) די אידישע שפּראַך־בעוועגונג און די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ.
7) אידיש און העברעאיש.
8) די אידישע קולטור און די אידישע שפּראַך.
9) רעליגיע און נאַציע.
10) טויט און וויעדערגעבורט פון געטער און רעליגיאָנען.
11) די נאַציאָנאַל־פּאָעטישע וויעדערגעבורט פון דער אידישער רעליגיע.

פּרייז פון אַלע פיער בענדער, שעהן געבונדען $3.50.
צו קריגען ביי אַלע בוכהענדלער